

Tomaž Pušnik
Luka Zevnik Tomazin
Klavdija Šipuš

DEMOKRACIJA IN MLADI V EU

Tomaž Pušnik
Luka Zevnik Tomazin
Klavdija Šipuš

DEMOKRACIJA IN MLADI V EU

DEMOKRACIJA IN MLADI V EU, priročnik za učitelje

dr. Tomaž Pušnik, dr. Luka Zevnik Tomazin, mag. Klavdija Šipuš

Recenzent: dr. Marinko Banjac

Lektorica: Mira Turk Škraba

Oblikovanje: Simon Kajtna

Fotografija na naslovnici: Shutterstock

Grafična priprava: Art Design, d. o. o.

Izdala in založila: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Predstavnika: Jasna Rojc in dr. Samo Uhan

Urednica založbe: Damijana Pleša

Spletna izdaja

Ljubljana, 2025

Publikacija je brezplačna.

Publikacija je dosegljiva na: https://www.zrss.si/pdf/Demokracija_in_mladi_v_EU.pdf

DOI: <https://doi.org/10.59132/9789610310174>

Kako navajati:

Pušnik, T., Zevnik Tomazin, L., in Šipuš, K. (2025). *Demokracija in mladi v EU*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo; Fakulteta za družbene vede. <https://doi.org/10.59132/9789610310174>

Financirano s strani Evropske unije. Izražena stališča in mnenja so zgolj stališča in mnenja avtorja(-ev) in ni nujno, da odražajo stališča in mnenja Evropske unije ali Evropske izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Zanje ne moreta biti odgovorna niti Evropska unija niti EACEA.

FDV

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za družbene vede

Sofinancira
Evropska unija

SKRBSTVENA
PEDAGOGIKA IN EU

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 257543427

ISBN 978-961-03-1018-1 (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, PDF)

KAZALO

DEMOKRACIJA IN MLADI V EU	1
PRIROČNIKU NA POT	5
1. POT DEMOKRACIJE: ZGODOVINSKI RAZVOJ, SODOBNI IZZIVI IN IZOBRAŽEVANJE ZA DEMOKRACIJO	7
Uvod	7
Zgodovinske dimenzije demokracije	9
Atenska demokracija: neposredna demokracija v praksi in njen zaton	10
Rimska republika	13
Na poti k sodobnim predstavniškim demokracijam	15
Sodobni pomeni in problemi demokracije	21
Problemi in omejitve sodobnih demokracij	23
Izobraževanje za demokracijo – državljska vzgoja in aktivno državljanstvo	27
Zgodovina izobraževanja za demokracijo	28
Sodobni izzivi izobraževanja za demokracijo	30
Spodbujanje izobraževanja za demokracijo v Evropi	31
Didaktični primer: Demokracija kot vrednota: Jaz sem, ker smo	37
Viri	43
2. DEMOKRACIJA V EVROPSKI UNIJI: RAZVOJ, IZZIVI IN VLOGA MLADIH	46
Uvod	46
Razvoj demokracije v Evropski skupnosti	46
Začetki snovanja Evropske skupnosti s pasivnim soglasjem: 50. in 60. leta	47
Stopnjevanje občutka pomanjkanja demokratične legitimnosti Evropske skupnosti: 70. in 80. leta	49
Odmik od izključno ekonomske usmeritve k politični uniji: 90. leta	50
Sodobni procesi: vzpostavljanje nadnacionalne predstavniške demokracije v EU	51

Mehanizmi politične participacije v EU	53
Volitve v Evropski parlament	53
Peticija Evropskemu parlamentu	54
Evropski varuh človekovih pravic	56
Evropska državljanska pobuda	57
Dialogi s civilno družbo in družbena gibanja v EU	59
Izzivi in problemi demokracije na ravni EU	61
Meje politične participacije	61
Demokratični primanjkljaj (v) EU	63
Evroskepticizem	65
Didaktični primer: Participacija in demokratična komunikacija	68
Viri	73

3. MLADI IN NJIHOV DEMOKRATIČNI ANGAŽMA

V EVROPSKI UNIJI	77
Vzpostavljanje mladih kot političnih subjektov v evropskih integracijskih procesih	78
Sodobne mladinske politike v Evropski uniji	82
Mehanizmi politične participacije za mlade v Evropski uniji	86
Mladinski dialog	86
Dialogi o mladinskih politikah	86
Družbena gibanja in mladi v EU	88
Didaktični primer: Mladi kot nosilci moči družbenih sprememb	90
Viri	96

PRIROČNIKU NA POT

Priročnik želi prispevati k bolj solidarni in skrbstveni družbi, v kateri mladi ne bodo zgolj atomizirani posamezniki ali posameznice,¹ temveč bodo gradili nove, vključujoče skupnosti. Izobraževanje ima pri tem ključno vlogo – mladi morajo ne le pridobiti veščine za trg dela, kar je trenutno osrednja orientacija mnogih izobraževalnih režimov, temveč mora biti usmerjeno predvsem h krepitvi skupnosti (mladih), ki bo lahko gradila nove skrbstvene vezi, v njej pa bodo posamezniki spodbujani, da kritično premišljajo obstoječa družbena in politična razmerja in jih gradijo v smeri enakopravnejše in solidarnейše družbe. Znani teoretik državljske vzgoje Derek Heater prepozna, da je izobraževanje za demokracijo, aktivno državljanstvo, državljska vzgoja ali kakor koli jo že poimenujemo, vedno že tudi politično. V tej smeri je tudi naš prispevek dejansko političen, ker želi stremeti k bolj skrbstveni družbi.

Priročnik je zasnovan kot podpora učiteljicam in učiteljem pri usmerjanju mladih k demokratičnemu delovanju ne le v Sloveniji, temveč tudi v širšem evropskem okviru. V treh poglavjih z vključenimi didaktičnimi primeri so prikazane številne razsežnosti demokracije, z aktualnimi izzivi tudi v prostoru Evropske unije (EU), v katerem živimo. Prvo poglavje opravi zgodovinski pregled vzpostavljanja demokracije, pri čemer kritično preizprašuje linearno razumevanje njenega razvoja od antičnih Aten kot izvirne točke do danes. Nasprotno pokaže, da se je skozi raznolike zgodovinske boje favoriziralo specifično obliko, predstavniško demokracijo, ki je še danes utemeljena na dvomu, da so člani političnih skupnosti sposobni odločati o upravljanju skupnosti, v katerih živijo. Drugo poglavje se osredotoča na demokracijo v EU. Sprva predstavimo razvoj demokracije v Evropski skupnosti, nato pa so obravnavani tudi sodobni izzivi in problemi demokracije na ravni EU. EU je velikokrat označena kot premalo demokratična, in čeprav so nekatere kritike upravičene, se je treba zavedati tudi dejanskih možnosti in priložnosti, ki jih ponuja EU. V tej smeri predstavimo tudi nekatere demokratične mehanizme in možnosti, ki omogočajo politično udejstvovanje. Tretje poglavje se osredotoča na mlade v EU. Najprej pokažemo, kako so se mladi prek raznolikih intervencij in uporov vzpostavili kot pomembna politična sila v Evropski skupnosti. V nadaljevanju obravnavamo sodobne mladinske politike, ki

1 Moška ali ženska slovnična oblika, ki jo uporabljamo v monografiji, velja za vse spole.

urejajo delovanje mladih danes. V zaključku poglavja pokažemo, prek katerih mehanizmov lahko mladi sodelujejo pri oblikovanju politik EU in kako že prispevajo k bolj odprti demokratični družbi.

Ko govorimo o procesu poučevanja in učenja, ki obravnava in vključuje aktivno demokratično državljanstvo, ne moremo mimo vprašanj, ki so za njegovo razumevanje in udejanjanje ključnega pomena. Kako se mladi učijo o družbenih in političnih vprašanjih oziroma demokraciji? Ali je pouk načrtovan in izveden tako, da so mladi aktivni, kritični in se jih usmerja v demokratično delovanje? Ali upoštevamo in preizprašujemo sodobne politične, kulturne in gospodarske kontekste, v katerih živijo mladi? Kakšno mesto imajo kritika obstoječih družbenopolitičnih razmerij in premisleki o mogočih drugačnih načinih delovanja? Kakšno vlogo imata v procesu poučevanja učitelj in njegova samorefleksija, tudi tista, ki vključuje vodenje razreda v skladu z demokratičnimi načeli? Kako potekata sodelovanje in razprava med učenci ter med učenci in učiteljem? Kolikokrat in kako poglobljeno je v razredu mogoče udejanjiti razmislek o (učnih) procesih, ki zagotavljajo pravičnost, enakost in nediskriminacijo ter vključenost vseh? Gre za ključna vprašanja, ki so tesno povezana z izkušnjo demokracije v šoli, gre za glas učencev, ki je neločljivo povezan z demokratično kulturo šole. Temeljni cilj izobraževanja o demokraciji je namreč podpreti in opolnomočiti mlade kot avtonomne, kritične osebnosti, ki so zmožne sodelovanja in graditve medosebnih odnosov in aktivnega delovanja v širših skupnostih, katerih del so.

Didaktični primeri dejavnosti, predstavljeni v tem priročniku, dopolnjujejo njegovo teoretično zasnovo in so zasnovani tako, da so metode in oblike dela prenosljive na druge tematike oziroma ponujajo različne izpeljave. Primeri temeljijo na aktivnem, kritičnem, skrbstvenem in izkustvenem učenju. V središču je na svet osredinjeno učenje (Biesta, 2021), pri katerem so učenci ključni akterji v demokratični skupnosti. Poudarek je na njihovem sodelovanju, komunikaciji, načrtovanju, izvajanju in refleksiji dejavnosti ter uporabi in krepitvi kompleksnih miselnih procesov, kot so razumevanje, analiza, sinteza in vrednotenje ter povezovanje znanja. Z reševanjem problemsko avtentičnih nalog učenci razvijajo kritično in avtonomno razmišljanje. Sestavni del takšnega učenja je refleksija, ki vodi h globljemu razmisleku ter vpliva na stališča, vrednote in odnos učencev.

Vključenost vsakega učenca v učni proces in upoštevanje njegovega glasu pomembno prispevata h krepitvi vrednot demokratične družbe, kot so participacija, družbena pravičnost, enakost, spoštovanje raznolikosti in sodelovanje za skupno dobro, torej k skrbstveni družbi, h kateri stremimo.

Dr. Tomaž Pušnik in dr. Marinko Banjac

1.

POT DEMOKRACIJE: ZGODOVINSKI RAZVOJ, SODOBNI IZZIVI IN IZOBRAŽEVANJE ZA DEMOKRACIJO

Uvod

Demokracija je eden tistih terminov, ki ga vsi uporabljamo in mislimo, da vemo, kaj pomeni, a če si vzamemo več časa in razmišljamo o njej, kaj hitro pridemo do dileme, da demokracije **ne moremo dokončno opredeliti**. Podobno ugotavljajo tudi raziskovalci, ki prepoznavajo, da je demokracija nadvse izmuzljiv koncept. Kljub temu da ni ene in edine opredelitve demokracije, pa obstaja strinjanje, da definiranje demokracije vedno odraža določene zgodovinske kontekste in politične interese. Prav zato se pomen demokracije razlikuje skozi čas in prostor, prav tako pa znotraj posameznih političnih skupnosti in institucij obstajajo različne opredelitve in boji, katera od njih je (naj)bolj primerna.

V današnjem času podnebne krize lahko vidimo, da si nekatera družbena gibanja, med drugim tudi gibanje Upor proti izumrtju (*Extinction Rebellion*), ki je nastalo v Združenem kraljestvu leta 2018 in se v zelo kratkem času razširilo v številne države po svetu, prizadevajo in zagovarjajo **neposredne oblike demokracije**, v formi državljskih skupščin kot mehanizmov skupnega razreševanja in soočanja, kako ukrepati in politično delovati. Hkrati pa so prevladujoče in močno zakoreninjene ideje, tudi na ravni institucij Evropske unije, o **predstavniški demokraciji**, v kateri izvoljeni politični predstavniki odločajo v imenu ljudstva.

Slika 1: Skupina Upor proti izumrtju z zahtevami po drugačni demokraciji in državljskih skupščinah

Extinction rebellion. (2. 9. 2025). 'We can't afford this anymore': Extinction Rebellion takes action inside Parliament to demand a Citizens' Assembly [fotografija]. <https://tinyurl.com/y2nwwx4n>

Kljub temu da imamo različna pojmovanja in udejanjanja demokracije, pa si, kot opozarja Crick (2002), vsaj dandanes ne znamo predstavljati življenja brez nje. Vsekakor je danes skoraj univerzalno strinjanje, vsaj na deklarativni ravni, da je **ključni element demokracije** angažiranost ljudi oziroma **politična participacija**. Politični misleci, kot sta John Stuart Mill in Alexis de Tocqueville, ki so pomembno prispevali k razvoju demokratične misli, so poudarjali, da demokracija predstavlja način političnega organiziranja, v katerem lahko sodelujejo vsi člani skupnosti, ki jim je mar oziroma ki izražajo skrb za skupnost, pri čemer bi *morali* izražati to skrb (Crick, 2002). Ravno odsotnost oziroma **upad politične participacije** je v sodobnih demokracijah eden od ključnih kazalcev t. i. **krize demokracije**, v kateri se nahajamo. Ta upad naj bi se še posebej jasno kazal pri **mladih**, in sicer pri njihovi volilni udeležbi, nizki stopnji članstva v političnih strankah ter splošnem zmanjšanju zanimanja za vključevanje v institucionalne oblike političnega delovanja. V tem pogledu se *problem* nahaja v državljanih, prebivalcih, predvsem mladih, ki naj bi bili apatični, egoistični in naj bi tudi na ta način izražali pomanjkanje skrbi za druge. Po drugi strani pa omejitve sodobnih predstavniških demokracij, upad zaupanja v politične predstavnike in institucije ter vzpon drugačnih načinov politične participacije in angažmajev, ki segajo onkraj formalnih političnih institucij, kažejo drugačno sliko. V tem pogledu demokracija ni v krizi, temveč je **v krizi** zgolj specifično **udejanjanje predstavniške demokracije**, politično udejstvovanje tudi mladih, ki je bolj ali manj vidno, prepoznano in izpostavljeno pa je v dobri kondiciji.

Demokratično delovanje oziroma participacija naj bi torej bila eden od pomembnejših predpogojev za dobro delovanje skupnosti oziroma udejanjanje demokracije, vsekakor pa ne edini. Ko govorimo o skupnostih in demokraciji, ne moremo mimo vrednot in praks udejanjanja **solidarnosti, enakopravnosti** ter **skrbi drug za drugega**, tako v ožjih skupnostih kot tudi širše. Vendar se ti koncepti in vrednote spreminjajo, s čimer se spreminja tudi demokracija. Današnja neoliberalna in kapitalistična družba je tako prepoznana kot **družba brezskrbstva** (The Care Collective, 2020), v kateri so na sistemski ravni preferirani tekmovalnost, individualizem in konkurenčnost, kar pomembno vpliva na **(ne)zmožnost udejanjanja demokracije**. Zato je še toliko bolj pomembno **izobraževanje za demokracijo**, ker demokracija nikoli ni samoumevna in stvar tehnične implementacije, temveč je vedno praktična izpeljava oziroma udejanjanje od mikro ravni urejanja skupnosti do širših družbenih ureditev, na ravni nacionalnih držav ali celo nadnacionalnih političnih skupnosti, kot je Evropska unija.

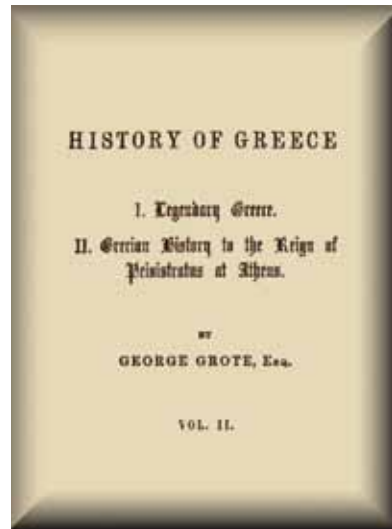
V tem poglavju bomo razmišljali o treh ravneh in jih prepletali. V prvem delu se bomo osredotočili na zgodovinski razvoj idej in praks demokracije. Kot bomo pokazali, razvoj demokracije ni bil linearen in je skozi boje in razmerja moči rezultiral v današnjo obliko predstavniške demokracije. Drugi del bo zato namenjen razpravi o sodobni predstavniški demokraciji in njenih omejitvah. Kot prepoznava Dahl (1998), nobena država ne udejanja demokracije v popolnosti, pri čemer bomo izpostavili nekatere pomembnejše probleme sodobnih demokracij. Med drugim tudi vpliv digitalnih tehnologij in algoritmov, procesov depolitizacije in vzpona nestrpnosti, nacionalizmov in izključevanj v

obliki skrajno desnih gibanj in strank. V tretjem delu se bomo osredotočili na vlogo izobraževanja za demokracijo, nam bolj poznano pod imenom državljanska vzgoja ali izobraževanje za aktivno državljanstvo. V tem delu bomo opravili tudi samorefleksijo – torej kaj delamo, ko poučujemo mlade o demokraciji. Dotaknili se bomo torej sistematizacije, vloge in tudi problemov poučevanja za demokracijo in o njej.

Zgodovinske dimenzije demokracije

Vsak od nas bo imel ob besedi zgodovina demokracije skoraj zagotovo prvo **asociacijo** na staro Grčijo in **Atene** kot mestno državo (*polis*), ki naj bi predstavljala zibelko demokracije.

Vendar kot poudarjajo raziskovalci (Keane, 2022; Vodovnik, 2015), se je **prepričanje, da je demokracija nastala v Atenah, utrdilo šele v 19. stoletju** predvsem po zaslugi britanskega zgodovinarja in politika **Georgea Groteja**, ki je ponudil idealizirano zgodovinsko interpretacijo, kako so v majhnem mediteranskem mestu prebivalci izumili demokracijo kot vladavino ljudstva in jo slavili s pesmimi, prazniki, dramskimi igrami in javnimi procesijami ter jo z orožjem branili pred zunanji grožnjami. A sodobne raziskave kažejo, da **ima demokracija več začetkov** oziroma, da ne moremo določiti točke, iz katere izhaja: zametke demokratičnih praks lahko najdemo že v mezopotamskih mestnih skupščinah, afriških oblikah skupnostnega odločanja in indijskih ljudskih svetih. Razumevanje demokracije kot linearne procesa, ki se začne v Atenah in nadaljuje v evropski moderni, odraža evropocentrično pozicijo, s čimer se briše vpliv drugih civilizacij in kultur, ki so prav tako prispevale k razvoju demokratičnih idej in praks (Keane, 2022).

Slika 2: Naslovna stran prvega zvezka dela *History of Greece* (1846) Georgea Groteja, ki obsega dvanajst knjig in je utrdilo predstavo o Atenah kot zibelki demokracije

Project Gutenberg. (b. d.). The Project Gutenberg eBook of History of Greece, Volume 02. <https://tinyurl.com/mr43ua62>

Druga zakoreninjena predstava in še danes prevladujoča interpretacija pa je zagotovo ta, da demokracija predstavlja vladavino ljudstva, pri čemer naj bi ljudstvo označevala beseda *demos*, vladavino pa *kratos*. Vendar kot poudarja Vodovnik (2015), **demokracija dejansko ne pomeni vladavine ljudstva**, temveč moč ali zmožnost (*krátos*) ljudi (*dēmos*). Demokracija, za razliko od monarhije ali oligarhije, namreč ni utemeljena s številom vladajočih oseb, pri čemer *monos* pomeni eden, *oligos* pa peščico oziroma malo. Hkrati demokraciji tudi umanjka *arkhe*, ki predstavlja vladanje. Posledično monarhija

pomeni vladavino enega, oligarhija pa vladavino peščice. **Demokracija** pa ne pomeni vladanja, temveč kot rečeno **zmožnost delati stvari skupaj**. Razlaga demokracije kot »vladavine ljudstva« se je uveljavila šele v 18. in 19. stoletju, ko se je utrdila predstava, da se demokracija uresničuje predvsem prek političnega predstavnštva, volitev in načela večine. Medtem ko ta interpretacija poudarja predvsem neizogibnost predstavniške demokracije, pa razumevanje demokracije kot zmožnosti delati stvari skupaj poudarja, da se demokracija udejanja na številnih ravneh in temelji na sodelovanju ljudi in skrbi drug za drugega.

Atenska demokracija: neposredna demokracija v praksi in njen zaton

Kljub temu da so izvori demokracije raznoliki in da so se interpretacije, kaj naj bi beseda demokracija pomenila in predstavljala, uporabljale predvsem v bojih za prevlado predstavniške demokracije, pa je nedvoumno, da je atenska demokracija v času antične Grčije predstavljala pomembno mesto **udejanjanja neposredne demokracije** in prispevala h kasnejšemu razvoju in udejanjanju demokracije. Demokracija kot oblika vladavine se je vzpostavila med 5. in 4. stoletjem pred našim štetjem v mestni državi Atene, kjer je po bojih večje število prebivalcev odstranilo vladavino tiranov. V tistem času je bilo v atenski polis med 30.000 in 50.000 državljanov (*polites*), ki jim je pripadalo državljanstvo, kar je med drugim vključevalo tudi pravico do izražanja in posvetovanja ter odločanja o skupnih zadevah politične skupnosti. Seveda pa velika večina prebivalcev ni bila državljanov in posledično jim ni bilo omogočeno politično delovanje. Status državljana so lahko pridobili le moški z dopolnjenim 18. letom. Ti so bili vsekakor manjšina, saj so na enega državljana prišli približno štirje prebivalci (ženske ali otroci), poleg tega pa še skupina svobodnih tujcev (*metikov*) ter seveda veliko število sužnjev, na katerih delu je temeljilo delovanje družbe in ne nazadnje tudi demokracije v Atenah (Heater, 2004a).

Atensko demokracijo so opredeljevala tri načela: **enakost**, ki se je odražala v enakosti pred zakoni in vključevanju v javno življenje, **svoboda**, ki se je nanašala na možnost svobodnega razpravljanja o javnih zadevah, ter **sodelovanje** oziroma **participacija**, ki je predstavljala ključni mehanizem za udejanjanje demokracije prek raznolikih kanalov in na različnih ravneh (Heater, 2004a). Pa poglejmo nekaj ključnih mehanizmov, prek katerih so državljani polis udejanjali ta načela v praksi.

Osrednji mehanizem in sinonim za atensko demokracijo ter udejanjanje državljanstva je predstavljala **ljudska skupščina**, poimenovana *eklezija*. Vsak državljan je imel pravico oziroma odgovornost, da sooblikuje življenje *polis*. Temeljna značilnost eklezije je bila **neposredna udeležba, razpravljanje in odločanje državljanov samih**, ne pa voljenih predstavnikov, zato atensko demokracijo pojmujeemo kot **obliko neposredne demokracije**. Skupščina je zaradi velikega števila ljudi potekala na hribu Pniks, zahodno od Akropole. Običajno se je zbralo okoli 6.000 ljudi, pri najpomembnejših zadevah pa še več. Dnevni red skupščine je vključeval raznolika področja, ki so pomembno vplivala na vsakodnevno

življenje, od urejanja administrativnih zadev, izvolitve generalov in uradnikov ter razglasitve vojn do sprejemanja zakonov. Sestanki eklezije so trajali okoli dve uri, odločitve pa so se sprejemale z dvigom rok. Za udeležbo so državljani prejeli tudi plačilo.

Za vsakodnevno urejanje zadev v polis je bilo odgovornih približno 1200 uradnikov, ki so bili v veliki večini izbrani z žrebom med državljani, ki so se potegovali za posamezne položaje. Med temi je bil tudi **svet petstotih**, administrativna institucija, ki je nadzorovala podrobno delovanje polis. Vsak državljan je imel možnost oziroma pravico, da opravlja enoletno službo v svetu petstotih, če je bil izžreban. Svet je služil ljudstvu oziroma *demosu*, njegova glavna naloga pa je bila priprava zakonodaje za skupščino, nadzor nad ladjami in konjenico ter delom uradnikov. V obdobju atenske demokracije **polis** torej niso **upravljali** poklicni politiki ali javni uslužbenci, temveč **sami državljani**. Od dopolnjenega tridesetega leta starosti so bili ti upravičeni tudi do dela na sodiščih, bodisi kot sodniki bodisi kot porotniki. Vsako leto je bilo tako izžrebanih približno 6000 državljanov za opravljanje funkcije porotnika. Dravljani, ki so se na določeni dan zglsili na sodiščih, so bili glede na zahtevano število porotnikov, ki je bilo odvisno od pomembnosti primera, izžreban do zasedbe vseh mest. Tudi za opravljanje teh funkcij so dobili plačilo, ki je bilo polovico manjše kot za sodelovanje v skupščini in je znašalo približno tretjino dnevnega zaslužka nekvalificiranega delavca (Heater, 2004a; Keane, 2022).

Sodelovanje je bilo temelj delovanja atenske družbe v času demokracije, saj je vsak državljan nosil odgovornost za skupno urejanje javnih zadev. Beseda *idiot*, ki se v sodobnem pogovornem jeziku uporablja kot psovka, izhaja iz grške besede *idiōtēs*, ki je pomenila t. i. »zasebnega državljana«. Idios namreč pomeni »zasebni« oziroma »osebni«, njegovo nasprotje pa sta *koinos* in *dēmosios*, ki označujeta »skupno« oziroma »javno«. Idiots so bili torej posamezniki, ki so se povsem posvečali lastnim zadevam in zanemarjali javno življenje ter skupnost. Takšni ljudje so bili v atenski družbi deležni ostre kritike in posmeha, saj so bili v nasprotju z idealom skupnega urejanja javnih zadev. Kot opozarja Bellamy (2008), se v sodobnih demokracijah večina ljudi vede kot idioti.

Vendar pa neposredne demokracije niso udeležali izključno na ravni delovanja *polis*. Eden temeljnih načinov političnega sodelovanja se je namreč dogajal tudi na **lokalni ravni**, v okviru okrožij, poimenovanih **demes**. Vsaka *demes* je delovala kot polis v malem: sprejemala je lastne odloke ter imela svoje *agore* oziroma *eklezije*, tj. javna zbirališča za razpravo in odločanje o lokalnih zadevah. S sodelovanjem pri urejanju lokalnih področij so se krepili ideali in načela ter aktivnosti udeležanja demokracije, kar je pozitivno vplivalo tudi na sodelovanje na višji ravni, na ravni *polis*. **Dravljani Aten**, ki niso bili idioti (*idiotes*) in so se zanimali za javne zadeve, so imeli v času svojega življenja torej **številne priložnosti za aktivno udejstvovanje in udeležanje demokracije**, posledično pa so pridobili tudi raznolike izkušnje kot sodelujoči in razpravljalci na skupščini, kot porotniki, sodniki idr. (Heater, 2004a, str. 25–29).

Kljub temu da so imeli državljani številne možnosti za udeležbo v demokraciji in participaciji, pa so bile **ideje in prakse demokracije velikokrat na udaru**. V Atenah so tako potekali številni filozofski in praktični boji med t. i. demokrati in nedemokrati. **Nekatere aristokratske frakcije so *demos* razumele ne kot »ljudstvo« v pozitivnem pomenu, temveč kot *drhal***, kot nevedno množico, ki ni primerna za vladanje. Med bolj poznanimi nasprotniki demokracije je bil tudi Platon, ki je demokracijo dojemal kot oblast množice, ki odloča na podlagi spreminjajočih se mnenj in razpoloženj in zato posledično vodi v nestabilnost in kaos. Zagoval pa je vladavino izbranih, ki bi vladali z vednostjo in znanjem.

Slika 3: Rafaelova freska *Šola v Atenah* (1509–1511), v sredini katere je upodobljen Platon s prstom, obrnjenim v zrak, kar naj bi simboliziralo njegovo filozofijo sveta idej in vladavine šolanih modrecev

Raphael. (1509–1511). *The School of Athens* [freska]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/yjspmuvk>

Notranji konflikti na ravni idej in premislekov so se odražali tudi v bojih med demokrati in nedemokrati, ki so vodili do propada oziroma **zatona atenske demokracije**. Tako je že med tridesetletno peloponeško vojno med Šparto in Atenami prišlo do dveh državnih udarov in vladanja »izbrancev«, vladavine štiristotih (411 pr. n. št.) in kasneje vladavine tridesetih (404 pr. n. št.), ki sta začasno ukinila demokracijo. Ravno vojaške intervencije so se izkazale za usodne za atensko demokracijo, saj so povzročile omejevanje političnih svoboščin doma, hkrati pa so izvoljenim vojaškim voditeljem omogočile večjo veljavo, opravljanje funkcij več zaporednih mandatov in utrjevanje lastne moči. Demokracija je bila že dodobra načeta, ko so se leta 359 pr. n. št. morale Atene podrediti makedonskemu kraljestvu, ki ga je vodil Filip II. V okviru mirovnega dogovora so makedonske enote vdrle v mesto in takoj zamenjale demokracijo z oligarhično ureditvijo ter odvzele državljske pravice tisočem Atencev. Čeprav so demokrati večkrat uspeli za kratek čas prevzeti oblast, je makedonski kralj Antigon Gonatas leta 260 pr. n. št. dokončno zatrl njihova prizadevanja in z vojaško silo uničil temelje najmočnejše demokracije v antičnem svetu (Keane, 2022).

Rimska republika

»Najgloblje razmišljanje o naravi političnega življenja, njegovih ciljih, moralnosti in mejah je izšlo iz Grčije. Toda ko so "naši plemeniti predniki", /.../ angleški parlamentarci sredi 17. stoletja, škotski kovenanterji, nizozemski, ameriški, francoski republikanci trdili, da oblast ni nujno avtorska ali monarhična, in so takšne režime celo strmoglavili, so se za dokaz, da so mogoče boljše oblike vladavine, ozirali k Rimu, ne k Grčiji« (Crick, 2002, str. 24).

Kljub temu da so naše asociacije na zgodovino demokracije prevladujoče vezane na antično Grčijo, pa je **obdobje rimske republike** (509 do 31 pr. n. št.) tisto, ki je, kot odstira tudi zgornja izjava, **pomembno določalo kasnejši razvoj demokracije**. Kljub temu da obdobja rimske republike ne moremo opredeliti kot demokratično vladanje, saj je njihov zapleteni politični sistem združeval predvsem elemente aristokracije in monarhije, pa je delno vključeval tudi demokratične elemente (Lintott, 1999).

Rimska republika se je **vzpostavila na podlagi razrednih bojev** oziroma bojev navadnih državljanov (*plebejcev*) za pridobitev pravic proti privilegiranemu razredu (*patricijev*). Eden pomembnejših mejnikov v vpeljavi bolj demokratičnih elementov rimske republike je bilo leto 494 pr. n. št, ko so se **plebejci** množično odpravili na Aventinski grič na južnem obrobju Rima in se **konstituirali kot politična sila** ter izpostavili potrebo, da morajo uradniki zagovarjati tudi interese plebejcev in da jih ne smejo voliti samo patriciji. V strahu pred nemiri, družbeno nestabilnostjo in razpadom vojske so patriciji podlegli pritiskom in sprejeli zahteve. Posledično so bili imenovani prvi **ljudski tribunali**, ki so jih volili plebejci. Ti tribunali oziroma uradniki pa so skrbeli za zaščito plebejcev (Heater, 2004a).

Slika 4: Aventinski grič kot simbolni prostor konstituiranja plebejcev kot politične sile

Lalupa. (14. 7. 2006). *Ripa – Aventino – Cavalieri di Malta* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/bdz9mt4h>

Res publica, ki pomeni javno stvar, ki pripada vsem in ne posameznikom oziroma izbrancem, je tako predstavljala zametke za sodobne demokratične ureditve. Ne nazadnje tudi sodobne ureditve držav pogosto nosijo ime republike in odražajo nekatere vidike rimske republike, med njimi seveda tudi Republika Slovenija.

V poenostavitvi kompleksne politične ureditve rimske republike lahko vidimo nekatere elemente sodobnih ureditev. Ena od njih je **delitev oblasti**. Rimska republika je tako imela **izvršno oblast** v obliki **dveh konzulov**, ki so ju volili rimski državljani za enoletni mandat. Kljub temu da so bili voljeni, so konzuli ohranili močne elemente centralizirane oblasti, poveljevanja vojski in številne obrede kraljev, kar označuje monarhične vidike oblasti. V rimski republiki so obstajale tudi številne **ljudske skupščine**, ki so **bile zakonodajna veja oblasti**, na katerih so rimski državljani iz vseh družbeno-ekonomskih slojev glasovali o zakonodaji in volili uradnike. Med drugim so obstajale *comitia curiae* v sestavi močnih rimskih družin, *comitia centuriata*, ki so jo volili moški, ki so služili vojski, v kateri so prevladovali pripadniki premožnih slojev, ter *comitia tributa*, ki so jo sestavljali predstavniki različnih okrajev, a tudi ta ni predstavljala volje oziroma glasu vseh rimskih državljanov. Čeprav so skupščine, ki naj bi predstavljale demokratičen element, formalno izražale voljo ljudstva, so bile v strukturi in delovanju prevladujoče pod vplivom patricijev oziroma bogatih. Pomembno vlogo je imel tudi **senat**, ki je bil osrednja institucija oblikovanja politik. Senat je predstavljal **aristokratski vidik rimske republike**, saj so bili senatorji prevladujoče iz vrst bogatih družin, z velikim vplivom in doživljenjskim mandatom (Fronza, 2014; Lintott, 1999). Državljanji rimske republike tako niso imeli takšnega statusa in politične moči kot državljani v antičnih Atenah. Heater (2004a, str. 32) tako ugotavlja, da antični »Rim ni bil nikoli demokracija«, saj je bila v času republike oblast prevladujoče v rokah senata in konzulov.

Slika 5: Niccolò Machiavelli (1469–1527), politični mislec, diplomat in zgodovinar, ki velja za enega utemeljiteljev moderne politične teorije Santi di Tito. (b. d.). *Portrait of Niccolò Machiavelli* [fotografija/reprodukcija slike]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/huxuamvp>

Čeprav politična moč in pravice niso bile enako dostopne vsem, in oblasti ni imelo v rokah ljudstvo, so ljudske skupščine, volitve in republikanska delitev oblasti pomembno vplivale na kasnejša razumevanja in snovanja demokracije. Misleci, kot sta **Machiavelli** in **Montesquieu**, so v rimski republiki videli **model za uravnotežen sistem oblasti in varovalo pred tiranijo**. Hkrati pa je v 17. in 18. stoletju sklicevanje na rimsko republiko služilo kot argument proti monarhiji, ki je bila razumljena kot edina politična ureditev, v kateri lahko le kralj z osebno avtoriteto postavlja zakone, zagotavlja varnost državljanov in učinkovito vlada. Republikanizem je tako predstavljal zahtevo po pravici do urejanja skupnih zadev s participacijo pri vladanju ter utelešal svobodo nasproti samovoljnemu vladanju tiranov (Crick, 2002; Held, 2009).

Na poti k sodobnim predstavniškim demokracijam

Prevladujoča interpretacija je, da med atensko demokracijo in rimsko republiko »nismo slišali glasnih ali zanimivih glasov, ki bi govorili o demokraciji« (Crick, 2002, str. 32). V zgodnjem srednjem veku je s prevlado krščanstva demokracija namreč izgubila pomen, saj je Cerkev nadomestila politično skupnost kot glavni okvir pripadnosti. Njena hierarhična ureditev, s pastorm, ki bdi nad čredo, je bila hkrati v sozvočju s fevdalnim družbenim redom. Vendar kot opozarja Keane (2022), **zgodovina demokracije ni linearna, in izpostavlja, da se je vznik demokratičnih elementov dogajal na različnih koncih sveta in v različnih obdobjih.**

Med drugim so bile konstituirane različne skupščine. Na **Ferskih otokih** se je okoli leta 930 vsako leto sredi poletja sestala **splošna skupščina** (*Alþingi*) moških, na kateri so razpravljali o zakonih, reševali spore, sodili in sčasoma tudi sprejemali zakonodajo. V srednjem veku so se začele vzpostavljati tudi različne **državljanske skupščine v švicarskih kantonih**, poimenovane kot *landsgemeinde*, *talschaft* in *teding*, ki v določenih oblikah delujejo še danes. Sprejemale so zakone, volile funkcionarje in potrjevale davke. V začetku 17. stoletja so v britanski ameriški **koloniji Virginiji** vzpostavili **splošno skupščino** (*general assembly*) v Jamestownu, ki je bila sestavljena iz guvernerja, ki ga je imenoval britanski kralj, guvernerjevega sveta, ki je predstavljal imenovane svetovalce, ter 22 izvoljenih predstavnikov. Slednji, izvoljeni del skupščine, poimenovan kot *House of Burgesses*, je bil zakonodajni zbor izvoljenih predstavnikov, ki so ga volili svobodni moški, ki so posedovali lastnino. Čeprav je imel guverner končno besedo, je voljena skupščina predstavljala zametke predstavniške demokracije v ZDA (Keane, 2022).

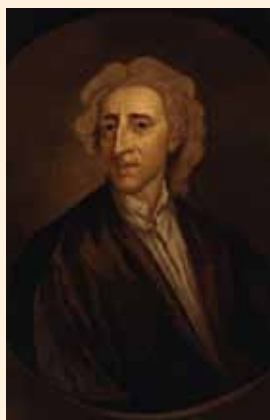
Slika 6: Deželna skupščina (*landsgemeinde*) v mestu Glarus leta 2009, ki predstavlja zbor vseh polnoletnih državljanov kantona, na kateri ima vsak udeleženec pravico do govora in glasovanja

Schlumpf, M. (6. 5. 2009). *Landsgemeinde* [fotografija]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/ysdwnmyk>

Predstavniška demokracija se je do današnjih dni tako uveljavila, da ob besedi demokracija skoraj ne pomislimo več na kaj drugega kot na volitve, parlament kot predstavniško telo, politike kot predstavnike oblasti in na glasovanje za politične stranke oziroma

politike. Vendar kot izpostavlja Keane (2022), je bila **pot do predstavniške demokracije polna prelomov in obratov ter pogosto nedemokratična** ali pa so zagovorniki določenih političnih mehanizmov, ki so danes del predstavniške demokracije, prezirali idejo demokracije. Hkrati so na vzpostavljanje predstavniške demokracije pomembno vplivali tudi politični boji, med njimi tudi **ameriška** in **francoska** revolucija.

Eden od pomembnih mejnikov postopnega uveljavljanja predstavniške demokracije je bila **ameriška revolucija**. Zakaj postopnega? Ker, kot poudarja Crick (2002, str. 42), »ameriška vojna za neodvisnost ni bila revolucija, niti boj za demokracijo, ampak je imela revolucionarne in demokratične posledice«. Ameriška revolucija se je začela okoli leta 1765 s prvimi organiziranimi protesti proti britanski imperialni politiki, uradno pa je prerasla v vojno za neodvisnost leta 1775, ko so izbruhnili oboroženi spopadi. Ključni razlogi za odpor so bili v tem, da je britanski parlament ameriškim kolonijam omejeval samoupravo in avtonomijo pri sprejemanju zakonov in davkov, omejeval njihovo trgovino z drugimi državami ter jim nalagal nove davščine. V tem okviru se je uveljavil slogan »**ni obdavčitve brez predstavnštva**«, ki je ponazarjal dejstvo, da kolonije niso imele predstavnikov pri odločanju o zadevah, ki so neposredno vplivale na njihovo življenje.

Slika 7: John Locke, eden od utemeljiteljev razsvetljenstva in liberalne politične misli

Kneller, G. (1697). *John Locke* [slikarsko delo]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/39rrds2r>

Pomemben vpliv na ameriško revolucijo je imel tudi **razvoj liberalne politične misli**, predvsem **John Locke** kot eden od utemeljiteljev liberalizma. V tem obdobju se je vzpostavilo in razširilo zavedanje o **pravicah državljanov**, in ravno Locke je bil tisti, ki je imel velik vpliv, da se je termin pravic postavil na politično agendo. V svojem delu *Dve razpravi o oblasti* (*Two Treatise of Civil Government*), objavljenem leta 1690, je argumentiral, da ima vsak človek **naravne pravice** do »življenja, svobode in premoženja«. S tem je pomembno vplival na razumevanje države, ki ni bila več dojeta kot absolutna oblast monarha, temveč kot politična skupnost, utemeljena na suverenosti državljanov, ki imajo pravice in dolžnosti. S prevlado liberalizma sta bili močno **poudarjeni vloga posameznika in zaščita zasebne lastnine**.

Lastnina po Locku ni bila le gospodarsko sredstvo, temveč predpogoj politične svobode, s čimer je bilo v praksi politično udejstvovanje rezervirano za bele moške, ki so bili imetniki lastnine. S tem je posredno izključeval veliko število prebivalstva: ženske, ljudi brez lastnine, staroselce in sužnje (Heater, 2004a).

Lockovo pojmovanje pravic do življenja, svobode in premoženja je predstavljalo podlago za formulacijo v ameriški Deklaraciji o neodvisnosti (1776), v kateri je bila poudarjena pravica do »življenja, svobode in iskanja sreče«. Deklaracija, h kateri je pomembno prispeval Thomas Jefferson, je pomenila razglasitev ločitve trinajstih ameriških kolonij od britanske vladavine. Skupaj z Ustavo (1789) in desetimi amandmaji, imenovanimi Listina pravic (*Bill of Rights*) (1791), je postavila temelje nove države, Združenih držav Amerike. Vendar kot poudarja Crick (2002, str. 50), »niti v vojni za neodvisnost niti pri oblikovanju ustave demokracija ni bila najpomembnejše vodilo«. Volilna pravica je bila omejena s premoženjem, s čimer naj bi zagotovili določeno izobrazbo in odgovornost volivcev, kar je seveda izpuščalo ženske, staroselce in sužnje. Hkrati ustave, ki so ji pripisovali velik pomen, niso razlagali voljeni predstavniki, temveč vrhovno sodišče. Prav tako ne predsednik, ki naj bi bil po ustavi zavezan izvrševati odločitve sodišč, četudi v nasprotju z voljenimi predstavniki oziroma kongresom. V tej smeri je John Adams, drugi predsednik ZDA in eden od t. i. ustanovnih očetov, dejal, da je ustava »**vladavina zakonov in ne ljudstva**«.

Kljub pravkar predstavljenim omejitvam lahko prepoznavamo prispevek ameriške revolucije na razvoj predstavniške demokracije na več ravneh. Med drugim, da **oblast izhaja iz soglasja vladanih** in da ima **ljudstvo pravico zamenjati oblast**, ki ne varuje njihovih temeljnih pravic. Prav tako se je razvil in udejanjil koncept **federalizma** kot dogovorjene, zakonsko urejene in zavezujoče porazdelitve oblasti med centralno vlado in posameznimi zveznimi državami. Ne nazadnje pa tudi pomena **ustave** kot podlage za vladanje in razvoj institucij ter **delitev oblasti** na zakonodajno, izvršilno in sodno.

Novice o ameriški revoluciji so močno odmevale v Franciji, ki je aktivno podpirala britanske kolonije. S **francosko revolucijo** se je dogajanje, ki je pomembno vplivalo na demokratizacijo in kasnejšo utrditev predstavniške demokracije, preneslo tudi v Evropo. Z besedami Hobsona (2015, str. 103): »Francoska revolucija predstavlja najpomembnejši preobrat v razvoju moderne demokracije.« Kaj je torej francoska revolucija pomenila v razvoju demokratizacije?

Politični kontekst pred revolucijo je poosebljal **monarhični princip suverenosti**, ki ga najbolj odraža izjava t. i. sončnega kralja Ludvika XIV. »Država, to sem jaz« (*L'État, c'est moi*). Politična suverenost je bila nedeljiva in je pripadala kralju, ki je imel v rokah vso oblast. Predrevolucionarna Francija je imela še vedno veliko elementov fevdalizma in hierarhičnega izvajanja oblasti, soočala se je z neuspešnimi reformami, nezadovoljstvom ljudi nad vmešavanjem osrednji oblasti v mestne zadeve, šibkim vodstvom in naraščajočim dolgom ter pritiski za nove davke. Vse to so bili med drugim razlogi, da je kralj leta 1789 sklical dolgo neuporabljene generalne stanove, ker je bila država zadolžena in je Ludvik XVI. želel uveljaviti nove davke. Namesto tega pa se je zasedanje generalnih stanov hitro prelevilo v politično krizo, saj je **tretji stan**, ki je zastopal meščane, delavce, kmete, obrtnike in trgovce, **zahteval več političnega vpliva**.

Slika 8: Otvoritev generalnih stanov leta 1789 v Versaillesu

Couder, A. (1839). *Opening of the Estates-General, Versailles, 5 May 1789* [slikarsko delo]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/bdfx7xsj>

V okviru tretjega stanu so se razvijale tudi ideje, med katerimi je posebej izstopal prispevek Abbéja Sieyesa, ki je v svojem zelo odmevnem delu *Kaj je tretji stan?* zagovarjal radikalno **preoblikovanje oblasti, pri čemer suverenost poseduje narod**. To je pomenilo enega ključnih prelomov s t. i. starim režimom (*ancien régime*) ter ponudilo teoretsko podlago ter argumentacijo za revolucijo in spremembo delovanja oblasti. Sieyes je menil, da »narod

obstaja pred vsem; je izvor vsega« (v Hobson, 2015, str. 80), s čimer kralj ni bil več suveren, temveč zgolj predstavnik suverena ljudstva.

Prehod od monarhičnih režimov in starega reda v demokratične oblike vladavine je tesno navezan tudi na **nacionalizem**. Med francosko revolucijo so narod sprva razumeli kot politično skupnost, ki se oblikuje skozi skupno vlado in sodelovanje državljanov, a hitro se je pojavilo vprašanje, **kdo sploh šteje kot narod oziroma ljudstvo**. Odgovor je pogosto temeljil na predstavi naroda kot kulturne ali zgodovinske skupnosti, kar je utrdilo povezavo med državo kot politično-teritorialno enoto in narodom kot kulturno entiteto. Tako se je oblikovala sodobna nacionalna država, francoska revolucija pa velja za enega ključnih mejnikov nastanka modernega nacionalizma (Hobson, 2015).

Ko se je tretji stan 17. junija 1789 preimenoval v narodno ustavodajno skupščino, katere cilj je bil oblikovati novo ustavo in s tem uzakoniti prenos suverenosti z monarha na narod, je že s to simbolno potezo prelomil dotedanjo legitimnost kraljeve oblasti. Avgusta istega leta je skupščina sprejela **Deklaracijo o pravicah človeka in državljana** (*La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*), ki je razglasila enakost pred zakonom, svobodo izražanja in suverenost naroda. Prvi člen je jasno določil, da se ljudje »rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah«, tretji člen, da »načelo vse suverenosti izvira predvsem iz naroda«, šesti pa, da so zakoni »izraz splošne volje« ter da imajo vsi državljani »pravico osebno ali preko svojih predstavnikov sodelovati pri njegovem sprejemanju« (Heater, 2004a, str. 80). Leta 1791 je bila **pripravljena nova ustava**, ki jo je Ludvik XVI. sicer sprejel, a nato prenapljeno razglasil, da je revolucije konec. Ustava je **znova potrdila, da suverenost pripada ljudstvu**, vendar se ta uresničuje prek predstavništva, kot je zagovarjal Sieyès. Tako je bilo v njej zapisano, da »narod, iz katerega edino izhaja vsa oblast, lahko to oblast izvršuje le po predstavništvu« (Hobson, 2015, str. 88). To pomeni, da je francoska **ustava utrdila ideje predstavniške demokracije**.

Tri leta so revolucionarji poskušali **združiti ljudsko suverenost in kralja**, ki je deloval na absolutistični način, in vzpostaviti ustavno monarhijo, vendar neuspešno. Pod pritiskom pariškega ljudstva je narodna skupščina naredila naslednji korak in 21. januarja 1793 je bil Ludvik XVI. usmrčen pod giljotino. S tem je **Francija postala republika**, v kateri je bila suverenost v celoti pripisana ljudstvu.

Slika 9: Upodobitev usmrtnice Ludvika XVI. kot simbolnega prehoda od absolutizma k republiki oz. demokraciji

Neznani umetnik. (1793). *Hinrichtung Ludwig des XVI.* [gravura]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/45d8tchz>

Ko se je v Franciji zaostрила gospodarska kriza, so revolucionarji živeli v strahu pred ponovno vzpostavitvijo aristokracije in pred napadi drugih monarhij. **Jakobinci**, progresivna oziroma radikalna struja revolucionarjev, so prek odbora za javno varnost **uvabili t. i. teror**, ki naj bi bil potreben za ohranitev revolucije.

Slika 10: Srečanje jakobinskega kluba kot simbola participacije in neposredne demokracije

Avtor neznan. (1792). *Grande séance aux Jacobins en janvier 1792* [gravura]. Bibliothèque nationale de France. <https://tinyurl.com/ps93eetz>

Jakobinci so bili pripadniki najvplivnejših političnih klubov francoske revolucije, ki so ime dobili po dominikanskem samostanu v Parizu, v katerem so se sprva zbirali menihi, poimenovani jakobinci. V času svojega največjega razmaha okoli leta 1793 je v Franciji delovalo približno 6.000 jakobinskih klubov s skupno okrog pol milijona člani. Članstvo je vključevalo pripadnike različnih družbenih slojev, **predvsem predstavnike srednjega in nižjega razreda**. Aktivni

jakobinci so se videli kot »resnični patrioti«, ki so revolucionarna načela postavljali pred osebne interese, družinske vezi ali vero. Njihova vizija državljanstva je temeljila na ideji državljanske vrline, ki naj bi bila središče posameznikovega življenja. Najprepoznavnejši predstavnik jakobincev je bil **Maximilien Robespierre**, ki je poudarjal potrebo po moralni čistosti in popolni predanosti revoluciji (Heater, 2004a).

Obdobje terorja, ki je trajalo od septembra 1793 do julija 1794, je izhajalo iz prepričanja, da je republiko mogoče ohraniti le z vrlino (*virtue*) in enotnostjo naroda, kar je od državljanov terjalo moralno čistost, pripadnost in aktivno sodelovanje. Vsi notranji in zunanji sovražniki, ki niso posedovali teh vrlin in so bili posledično nasprotniki revolucije, so bili zatirani in v velikem številu poslani pod giljotino. V obdobju terorja so se razvijale **egalitarne in participativne oblike demokracije**, ki so pomenile pomembne korake v smeri **ljudske suverenosti** in **družbene enakosti**. Med drugim so vključevale univerzalno volilno pravico za moške, možnost ljudskega veta na zakone, samoupravljanje na lokalnih ravneh ter določitev najvišjih dovoljenih cen osnovnih življenjskih potrebščin. Vendar je zaradi centralizacije in samovolje oblasti ter strahu političnih nasprotnikov 27. julija 1794 prišlo do t. i. termidorske reakcije, ki je privedla do usmrčitve Robespierrea in njegovih ključnih sodelavcev. Ti dogodki so v političnem smislu pomenili odmik od egalitarnih in bolj neposrednih demokratičnih praks ter tlakovali pot Napoleonu Bonapartu. Ustanovitev konzulata in poznejše cesarstvo pod njegovim vodstvom se prevladujoče razumeta kot zaključek francoske revolucije.

Če je bila demokracija pred revolucijo in še med njo razumljena kot zastarela oblika vladavine, ki je obstajala le v antiki, se je v času revolucije uveljavila kot način vladanja in oblika delovanja države. »Predstavniška demokracija«, kot jo je že leta 1789 poimenoval filozof in politični mislec Nicolas de Condorcet, je »kot beseda in ideja pridobila politični zagon, ki ga odtlej nikoli ni povsem izgubila« (Dunn v Hobson, 2015, str. 75).

Slika 11: Emmanuel-Joseph Sieyès, zagovornik predstavniške oblike demokracije

David, J.-L. (1817). *Emmanuel Joseph Sieyès* [olje na platnu]. V Wikipedija: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/3psts4vt>

Obdobje terorja je bilo po mnenju Hobsona (2015, str. 100) predvsem soočenje med »neposrednimi in predstavniškimi oblikami demokracije«. Predstavnik konservativnejše struje, ki je zagovarjal **predstavniško obliko**, je bil že omenjeni Sieyès, ki je celo dejal, da »Francija ni in ne more biti demokracija« (v Hobson, 2015, str. 81), saj je demokracijo razumel v antičnem smislu kot neposredno obliko vladanja. Zavzemal se je za uvedbo premoženjskih pogojev za participacijo, kar pomeni, da politične pravice pripadajo le tistim, ki so imeli določeno premoženje in so plačevali davke. Zato so ideje predstavniške demokracije v času revolucije imele tako revolucionarno kot konservativno vlogo: revolucionarno, ker so zagovarjale konec kraljeve suverenosti, konservativno pa, ker so omejevale

neposreden vpliv ljudstva. **Robespierre** je kot predstavnik progresivne struje in do določene mere tudi **neposredne demokracije** verjel, da je politična skupnost lahko utemeljena na splošni ljudski volji in univerzalni participaciji, ne zgolj na eliti. Demokracijo je opredelil kot vladavino ljudstva, ki samo odloča o skupnem dobrem, neposredno ali prek svojih delegatov. Čeprav sta oba izhajala iz ideje ljudske suverenosti in zagovarjala predstavništvo, sta si bistveno različno predstavljala, kdo naj uresničuje suverenost in v kolikšni meri naj bo predstavništvo omejeno. Te dileme se še danes odražajo v interpretacijah in omejitvah demokracije (Heater, 2004a).

Slika 12: Maximilien Robespierre, zagovornik neposredne demokracije

Labille-Guiard, A. (1786). *Maximilien de Robespierre* [olje na platnu]. V Wikipediji: prosta enciklopedija. <https://tinyurl.com/4e7nc6ev>

Sodobni pomeni in problemi demokracije

Konture sodobnega razumevanja in udejanjanja demokracije so se, kot smo videli, oblikovale v času revolucij. Utrdile so idejo predstavništva, pravic državljanov, hkrati pa tudi prepričanje o **omejenosti neposrednega udejstvovanja ljudi v demokraciji**. V tej smeri je James Madison, eden od ustanovnih očetov ZDA, zapisal, da demokracije, ki so temeljile na neposredni vladavini državljanov, »nikoli niso bile združljive z osebno varnostjo in pravicami do zasebne lastnine; na splošno so bile kratkotrajne, njihovo propadanje pa je bilo nasilno« (v Birch, 2007, str. 109). Enake premisleke o potrebi omejitev sodelovanja državljanov v demokratičnih procesih imamo tudi v sodobnih kontekstih. Leta 1975 je t. i. Trilateralna komisija, vplivna mednarodna organizacija, ki med drugim združuje vplivne politike, podjetnike in raziskovalce, v svojem poročilu *The Crisis of Democracy* zapisala, da je vzrok za politične krize oziroma nestabilnosti »presežek demokracije« in da je za delovanje demokracije potrebna »določena stopnja apatije in ne vključenosti določenih posameznikov in skupin« (Crozier idr., 1975, str. 113–114). Hkrati pa je že v sami **sistematizaciji predstavniških demokracij** do določene mere **omejeno, o čem lahko državljanji odločajo neposredno**. V Sloveniji o nekaterih vprašanih tako ni mogoče neposredno odločati na referendumu, recimo o davkih, carinah, obrambi, proračunu, ratifikaciji mednarodnih pogodb ipd.

Prav tako lahko vidimo, da **demokracija ni stalnica v sodobnosti** oziroma v naši polpretekli zgodovini. V času druge svetovne vojne, v državah, kjer je prišlo do prevlade fašizma, ne moremo govoriti o demokraciji, saj so bili močno potencirani trendi zatiranja opozicije, onemogočanja svobodnih volitev, izvajanja cenzure in kršitve človekovih pravic.

Tudi iz **razvoja volilne pravice** prepoznamo, da so sodobne predstavnikiške demokracije »v svetovni zgodovini **precej nov pojav**« (Birch, 2007, str. 110). V ZDA se je splošna volilna pravica za bele moške brez premoženjskih pogojev uveljavila v 20. in 30. letih 19. stoletja, ko so posamezne zvezne države postopoma širile volilno telo. V Franciji je do pomembnega preskoka prišlo leta 1848 z uvedbo splošne moške volilne pravice, vendar se parlamentarna demokracija ni uveljavila do leta 1871. V Veliki Britaniji je bil parlament vzpostavljen leta 1688, vendar je večina moških volilno pravico pridobila šele z reformo leta 1867. Še kasneje so volilno pravico dobile ženske, kar je bila v veliki meri posledica boja feminističnih gibanj oziroma t. i. sufražetk. Med prvimi državami, ki so ženskam priznale pravico do glasovanja na parlamentarnih volitvah, so bile Nova Zelandija, Avstralija in Finska na prehodu v 20. stoletje. Po prvi svetovni vojni so volilno pravico žensk priznale tudi velike evropske države, kot so Združeno kraljestvo (1918, popolna enakopravnost šele 1928), Nemčija (1918) in Turčija (1930). Kljub temu pa so nekatere države ženske izključile iz volilnega procesa še dolgo po tem. V Franciji so ženske dobile volilno pravico šele leta 1944, v Italiji leta 1945, v Belgiji leta 1948, v Švici šele leta 1971, v Liechtensteinu pa šele leta 1984 (Birch, 2007).

Slika 13: Ženske na območju Slovenije so volilno pravico dobile leta 1945, po drugi svetovni vojni, ko je bila ustanovljena Demokratična federativna Jugoslavija

Ive Šubic. (1944). Plakat *Slovenka, svobodna si in prvič boš volila!*, hrani Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije.

Ravno eden od najbolj poznanih teoretikov demokracije Robert Dahl nas opozarja, da **nobena država ni polna demokracija** oz. država, ki bi v popolnosti udeleževala demokracijo. Po Dahlu (1998, str. 37–38) je potrebnih pet pogojev, da lahko govorimo o demokraciji:

1. **učinkovita participacija** – vsi člani skupnosti morajo imeti enake in učinkovite možnosti, da izrazijo svoje mnenje o tem, kakšna naj bo sprejeta politika;

2. **svobodne in enakopravne volitve** – vsak član mora imeti enako in dejansko možnost glasovanja, pri čemer mora vsak glas šteti enako;
3. **informiranost in razumevanje** – vsi člani morajo imeti enake in dejanske priložnosti za seznanitev o političnih možnostih in njihovih posledicah;
4. **nadzor nad vsebino** – člani imajo možnost odločanja, katere politične teme bodo obravnavane, saj mora biti demokratični proces odprt za spremembe; posledično morajo imeti možnost menjave političnih predstavnikov oziroma izbire opozicije ter drugačnih politik;
5. **vklučenost (odraslih)** – vsi oziroma vsaj večina odraslih stalnih prebivalcev mora imeti polne politične pravice, kot jih opredeljujejo zgornja štiri merila.

Ravno zaradi tega, ker so demokracije vedno ne-polne, saj so izpostavljene raznolikim pritiskom, institucionalnim omejitvam, ekonomskim neenakostim in izključevanjem, je Dahl govoril o poliarhiji. **Poliarhija** naj bi predstavljala realno obstoječe stanje sodobnih demokracij, ki se razvijajo v sodobnih državah, ker ideal popolne demokracije ni dosežen. Poliarhija naj bi tako predstavljala najbližjo praktično obliko demokratičnega vladanja, ki jo lahko države dosežejo (Dahl, 1998).

Po Dahlu je demokracija ideal, kateremu se lahko bolj ali manj približujemo ali pa se od njega oddaljujemo. Zato je smiselno omeniti nekatere temeljne probleme, s katerimi se soočamo pri njenem udejanjanju.

Slika 14: Naslovnica knjige Roberta Dahla, ki poudarja volitve kot ključni mehanizem politične participacije v predstavniki demokraciji

Dahl, R. A. (2020). *On Democracy*. A Veritas Paperback.
<https://tinyurl.com/5bf8umjs>

Problemi in omejitve sodobnih demokracij

Kot ugotavlja Colin Crouch (2004), so **sodobne zahodne družbe postale postdemokratične**. Kaj misli s tem? V postdemokraciji temeljne institucije predstavniške demokracije, kot so volitve, parlamenti in večstrankarstvo, ostajajo navzoče, vendar so njihova vsebina, vpliv in delovanje močno osiromašeni. Ključne politične odločitve se oblikujejo v ozadju, v zaprtih krogih ekonomskih in političnih elit, medtem ko se vloga državljanov vse bolj reducira na pasivno spremljanje političnih spektaklov in periodično volilno udeležbo. V tem okviru postaja razkorak med formalnimi demokratičnimi institucijami in dejansko zmožnostjo državljanov, da vplivajo na skupne zadeve, vse večji, kar postavlja pod vprašaj samo srž predstavniške demokracije. Upad zaupanja v politične institucije in

predstavnike, zmanjševanje članstva v političnih strankah, vedno večja neenakost in individualizacija ter vzpon moči korporacij brez politične legitimnosti in odgovornosti so nekateri problemi, ki kažejo, da **težava ni v ravnanju posameznikov, temveč v samem ustroju in (ne)delovanju demokracij.**

Slika 15: Protest študentov v Srbiji, ki se je začel po nesreči z nadstreškom v Novem Sadu, je prerasel v množično gibanje proti korupciji in oblasti

Voice of America. (22. 12. 2024). *Protest Trg Slavija 22. dec* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/2hn2c7ke>

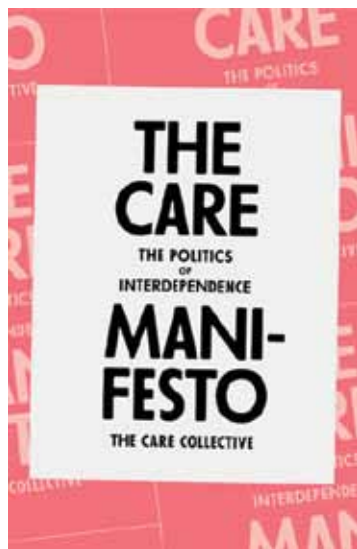
V tej smeri tudi Tormey (2014) opozarja, da ko je govor o krizi demokracije, govorimo predvsem o **krizi predstavniške demokracije**, ki ne pomeni nujno pomanjkanja demokracije. Demokracija kot praksa se namreč po njegovem ni umaknila, temveč se vse pogostejše izraža zunaj tradicionalnih institucionalnih oblik. S tem se razpira vprašanje, ali gre za konec demokracije, kot smo jo poznali, ali pa zgolj za konec določene faze njenega razvoja. Zato si v nadaljevanju pogledjmo nekaj ključnih problemov predstavniške demokracije.

Pomanjkanje sodelovanja oziroma participacije državljanov

Kot smo že omenili, je upad sodelovanja oziroma participacije državljanov, predvsem na volitvah, izpostavljen kot eden ključnih znakov krize predstavniške demokracije. V številnih državah raziskovalci prepoznavajo dolgotrajen trend upadanja volilne udeležbe, zmanjševanje članstva v političnih strankah in splošno apatijo volivcev (Norris, 2011). Takšen odmik državljanov od formalne politike pogosto **spremlja občutek, da politične elite ne predstavljajo več njihovih interesov**, kar vodi v odtujenost in pasivnost (Hay, 2007). Med poglavitnimi razlogi za zmanjševanje politične participacije raziskovalci izpostavljajo tudi občutek neučinkovitosti političnega sistema ter prepričanje, da volitve ne prinašajo resničnih sprememb (Dalton, 2008). Prav tako je opazna vse večja osredotočenost na kratkoročne učinke, ki so medijsko privlačni, kar naj bi zmanjševalo občutek povezanosti državljanov s strankami in političnimi procesi. Vse to prispeva k poglobljanju vrzeli med državljani in izvoljenimi predstavniki ter spodkopava zaupanje v delovanje demokratičnih institucij. Prevladujoče se **problem pomanjkanja participacije usmerja na državljane** oziroma posameznike in išče rešitve v spremembah njihovega vedenja, na primer prek medijskih kampanj, v katerih so vsake volitve predstavljene kot ključne. Veliko manj pozornosti pa je namenjene vzrokom za upad participacije in spremembam na ravni ustroja predstavniške demokracije (Pušnik in Banjac, 2022).

Pomanjkanje solidarnosti in skrbi za druge

Ena od ključnih omejitev sodobnih predstavniških demokracij je vse večje **razraščanje individualizma**, ki **spodkopava občutke solidarnosti**, skupnosti in **skrbi za ljudi**. Demokracije danes delujejo v kontekstu poglobljajočih se ekonomskih neenakosti in krhkosti družbenih vezi, kar resno ogroža njihovo zmožnost za spodbujanje socialne kohezije in skupnega dobrega (The Care Collective, 2020). Skupina intelektualcev *The Care Collective* ugotavlja, da živimo v brezskrbstveni družbi, v kateri prevladujoči neoliberalni kapitalizem favorizira dobiček, tekmovalnost in individualno odgovornost, medtem ko sistematično razkraja socialno državo in marginalizira skrbstvene odnose. Posledice so jasno vidne: skrbstvene storitve so močno okrnjene in so za mnoge postale nedosegljive, ideje socialne varnosti in skupnosti pa so potisnjene na stran in nadomeščene z individualiziranimi načini soočanja. Tronto (2013) opozarja, da je kriza skrbi hkrati tudi kriza demokracije, saj sodobne liberalne demokracije označuje tako pomanjkanje ustrezne skrbi za mnoge kot tudi primanjkljaj demokracije. Po njenem mnenju bi morala biti skrb ključni element demokratičnega delovanja, pri čemer pa bi se morala odgovornost za skrb pravičnejše porazdeliti in se ne prelagati na izključene ali marginalizirane skupine. Demokracija brez skrbstva naj bi namreč izgubljala svojo vlogo vzdrževanja skupnega življenja.

Slika 16: Skupina intelektualcev je izdala manifest o skrbi, ki poudarja skrb kot osrednjo politično kategorijo sodobnega časa

The Care Collective. (2020). *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence* [platnica knjige]. Verso Books. <https://tinyurl.com/46rxekar>

Depolitizacija politike

Tretja pomembna značilnost, ki je hkrati omejitev sodobnih predstavniških demokracij, je proces depolitizacije, ki pomeni **zmanjševanje prostora za soočanje nasprotujočih mnenj**, nestrinjanj in alternativ. Swyngedouw in Wilson (2014) opozarjata, da depolitizacija temelji na predpostavki o **neizogibnosti kapitalizma in tržnega gospodarstva** kot edinega možnega sistema, kar pomeni, da družbenopolitične krize, npr. okoljska kriza ali že omenjeni upad politične participacije prek formalnih institucionalnih mehanizmov, niso obravnavane kot politična vprašanja, v katerih so predstavljene tudi omejitve sedanjega neoliberalnega kapitalističnega sistema, temveč kot tehnični problemi, ki jih je treba razreševati oziroma upravljati v okviru tega sistema. V okviru okoljske krize to med drugim pomeni, da se iščejo rešitve v okvirih t. i. zelene rasti in trajnostnega razvoja, ki ohranjajo ali celo spodbujajo kapitalistično produkcijo (Banjac in Pušnik, 2025).

V tej smeri Mouffe (2011, 2015), poudarja, da današnje demokracije sicer pogosto **dajejo vtis odprtosti in vključenosti** ter vzpostavljajo nove mehanizme participacije, vendar hkrati izločajo resnične konflikte in nasprotna mnenja. Depolitizacija tako zmanjšuje prostor za demokratično delovanje in **onemogoča**, da bi si ljudje skupaj **predstavljali alternativno družbo in drugačno demokracijo**.

Digitalne tehnologije in demokracija v dobi algoritmov

Kljub temu da je vpliv digitalnih tehnologij na demokracijo izjemno raznolik, lahko postavimo nekatere njegove problematike. Namesto da bi digitalne tehnologije prek družbenih omrežij in drugih platform spodbujale argumentirano razpravo, prevladujoče povzročajo nasprotno – **polarizacijo, širjenje sovražnega govora** in onemogočanje argumentiranega soočenja nasprotujočih si pogledov in prepričanj. Sunstein (2018) tako poudarja, da je bila domneva, da digitalizacija samodejno krepí demokracijo, napačna, saj dejansko pogosto ustvarja zaprte **informacijske mehurčke**, v katerih se srečujemo z enako mislečimi. Hkrati pa nam algoritmi servirajo vedno bolj radikalne vsebine. Posledično smo priča vedno bolj polariziranim družbam, ki ne vstopajo v dialog. V tej smeri Noble (2018) govori o »algoritmih zatiranja«, saj številni digitalni sistemi reproducirajo družbene neenakosti in izključevanja. Poleg nadzora in monetiziranja naših delovanj na družbenih omrežjih pa **globalne korporacije**, ki so izjemno močni politični akterji **brez politične odgovornosti**, na eni strani določajo, katere vsebine in delovanja so dovoljena, pri čemer pogosto omogočajo tudi sovražni govor, in katere vsebine oziroma premisleki so nedovoljeni, s čimer vzpostavljajo cenzuro brez zagotovljenega demokratičnega nadzora.

Vzpon skrajne desnice kot izziv sodobnim demokracijam

Eden izmed vse bolj perečih izzivov sodobnih demokracij je vzpon skrajno desničarskih gibanj in strank, ki vse pogosteje posegajo v politični prostor s sporočili nestrpnosti, nacionalizmov, rasizmov in drugih oblik izključevanj. Kot opozarja Kingsbury (2023), se v številnih zahodnih demokracijah pojavlja trend, da te politične sile **pridobivajo podporo z izkoriščanjem strahu, širjenjem nezadovoljstva glede ekonomskega položaja ljudi in občutkov ogroženosti**, predvsem zaradi vedno večje neenakosti, migracij in domnevnih kulturnih sprememb. Tako med drugim tematike nacionalne identitete, »prave domače« kulture, migracij in religije vstopajo tudi v politični *mainstream*. Skrajna desnica pogosto izkorišča demokratične mehanizme, zlasti t. i. svobodo govora za širjenje nedemokratičnih idej, obenem pa spodkopava temeljna načela pluralizma, enakopravnosti in človekovih pravic. Ti procesi lahko vodijo v erozijo demokratičnih norm in institucij, saj skrajna desnica pogosto spodbuja nezaupanje v medije, pravosodje in volilne procese ter promovira populistično logiko »ljudstva proti elitam« oziroma borbe proti elitam ter promovira podporo močnemu voditelju. Še več, politična retorika in politika skrajno desničarskih strank pogosto meri na marginalizirane skupine, spodbuja

Slika 17: Volilni plakat za evropske volitve »Takoj začeti z remigracijo«, skrajne desne stranke Alternativa za Nemčijo (*Alternative für Deutschland – AfD*), ki je v letu 2025 po javnomnenjskih raziskavah najbolj priljubljena stranka v Nemčiji PantheraLeo1359531. (18. 5. 2024). *AfD-Wahlplakat "Remigration sofort starten!" in Mödlareuth* [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/yzd8atu3>

družbeno polarizacijo ter zmanjšuje pripravljenost za sodelovanje in dialog med različnimi političnimi akterji. Tako vzpon skrajne desnice ni le vprašanje politične raznolikosti, temveč predstavlja resno grožnjo delovanju sodobnih demokratičnih sistemov (Kingsbury, 2023).

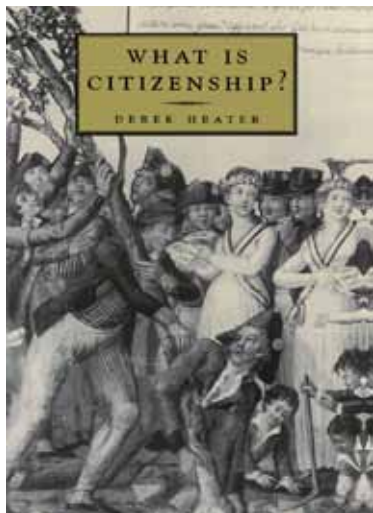
Eden glavnih problemov sodobnih demokracij naj bi bila, kot smo že omenili, nezainteresiranost za politiko oziroma pomanjkanje sodelovanja državljanov, predvsem mladih, v institucijah sodobnih predstavniških demokracij. Ta vidik predstavlja enega ključnih razlogov za politično izobraževanje, državljansko vzgojo oziroma še bolj povedno, izobraževanje za aktivno državljanstvo. V sodobnih demokracijah namreč velja predpostavka, da je treba mlade izobraziti tako, da bodo ob dopolnjeni polnoletnosti zmožni in usposobljeni sodelovati v demokratični skupnosti. V naslednjem podpoglavju se bomo zato posvetili vprašanju vloge in namena izobraževanja za demokracijo in aktivno državljanstvo.

Izobraževanje za demokracijo – državljanska vzgoja in aktivno državljanstvo

Zakaj je izobraževanje za demokracijo tako pomembno? Kot smo videli pri Dahlu, je v demokraciji ključno, da imajo ljudje možnosti, da se informirajo, razumejo politične mehanizme ter sodelujejo pri oblikovanju skupnih odločitev. V skladu s tem razumevanjem v sodobnih demokracijah prevladuje prepričanje, da državljanov, še posebej mladih, ni dovolj zgolj vključiti v demokratične procese, temveč jih je treba tudi ustrezno pripraviti nanje. **Mladi**, ki še niso polnopravni državljani, ker še niso dosegli starosti oziroma polnoletnosti, ki jim omogoča sodelovanje v vseh demokratičnih procesih, tako predstavljajo **ključno ciljno skupino politične socializacije in izobraževanja**. To izobraževanje najpogosteje poimenujemo državljanska vzgoja, izobraževanje za aktivno državljanstvo ali preprosto izobraževanje za demokracijo.

Zgodovina izobraževanja za demokracijo

V knjigi *A History of Education for Citizenship* avtorja Dereka Heaterja (2004b) je prikazana dolga zgodovina državljanske vzgoje in njena prepletenost s političnimi konteksti, v katerih so nastajale ideje, torej tudi z vpeljevanjem demokracije. Ključna teza knjige je, da **izobraževanje za državljanstvo in demokracijo ni nevtralen proces**, temveč **globoko političen projekt**, ki je vedno vpet v širše družbene spremembe in

Slika 18: Derek Heater, ki je sprva poučeval zgodovino v šolah in kasneje na univerzi, se je poleg zgodovinskega razvoja državljanske vzgoje ukvarjal tudi z razvojem same ideje državljanstva

Heater, D. (1999). *What is citizenship?* [platnica knjige]. Polity Press. <https://tinyurl.com/3j7w6ytf>

boje za oblast. Ideje o državljanski vzgoji prepoznavna že v antični Grčiji, kjer je bila v Šparti vzgoja usmerjena v vzpostavljanje kolektiva ter vojaško disciplino ter zvestobo polis. V Atenah so državljane, tudi v skladu z idejo neposredne demokracije, izobraževali za aktivno politično participacijo oziroma sodelovanje v skupščinah in sodstvu, zato je bila izobrazba usmerjena npr. v retoriko in filozofijo. V tej tradiciji je Platon v svojem delu *Država* razvijal idejo, da naj državo vodijo modri filozofi, ki so izbrani in izurjeni prek dolgoletnega izobraževanja. Aristotel pa je poudarjal, da je državljanska vzgoja sredstvo, ki vzpostavlja skupnost in enotnost, in da morajo biti državljani vedno izobraženi za delovanje v skladu s *politeo*, ki zajema način življenja, ustavo in socialno dimenzijo *dobre* polis. V rimskem obdobju, ko je državljanstvo pridobilo pomen predvsem prek pravnega razmerja med državo in posamezniki, se je državljanska vzgoja, ki se je primarno razvijala v okviru družine, usmerjala predvsem v učenje o zakonih, njihovo razlago in življenje v skladu z njimi (Heater, 2004b, str. VII–18).

Z vzponom nacionalne države in že omenjenima ameriško in francosko revolucijo v 18. stoletju so se koncepti demokracije, državljanstva in državljanske vzgoje pomembno preoblikovali. V času francoske revolucije se je tako izoblikovala potreba po sekularnem in republikanskem državljanstvu in državljanih, ki bodo »služili« novi republiki. V ZDA se je po revoluciji uveljavil model državljanske vzgoje kot krepitve demokratične participacije in spodbujanja politične odgovornosti. Pri tem so pomembno vlogo igrale ideje razsvetljenstva, ki so poudarjale vlogo izobraževanja kot predpogoja za demokracijo. Demokratizacija, republikanizem in nacionalizem so terjali oblikovanje politične zavesti o nacionalni državi kot primarni politični skupnosti. Z besedami Heaterja (2004b, str. 64): »Splošno, množično izobraževanje je postajalo nujno ne toliko zaradi posameznika kot zaradi družbe in države – zaradi njune prenove ali njune moči ter stabilnosti.«

Tudi v času vzpostavljanja **liberalnih demokracij** v 19. in 20. stoletju sta bili nalogi državljanske vzgoje **gradnja skupnosti** in **vzpostavljanje zaupanja**. Na eni strani, da državljani krepijo vezi med seboj ter da se vzpostavlja zaupanje v delovanje političnih predstavnikov ter dobro delovanje oblasti, na drugi strani pa, da oblast zaupa *demosu* in ga politično izobrazí. Državlјanska vzgoja je bila posledično **usmerjena v izgradnjo naroda** in nacionalne države ter socialnega kapitala in politične pismenosti. Razprave o vlogi državljanske vzgoje so se vezale predvsem na problem volilne pravice oziroma ključnega mehanizma predstavniške demokracije – volitev. Povezava med izobraževanjem in volitvami je bila prežeta s številnimi dilemami, ki se do določene mere kažejo še danes. Prva dilema je bila, **ali naj imajo neizobraženi posamezniki polne državljanske pravice** in posledično tudi **volilno pravico**, pri čemer je t. i. politična levica prevladujoče zagovarjala univerzalno volilno pravico, desnica pa pomisleke o sposobnosti neizobraženih volivcev. Druga dilema je izpostavljala **dovzetnost politično nepismenih državljanov za manipulacijo** in posledično za prirejanje volilnih izidov. Posledično se je postavljalo vprašanje oziroma dilema, ali mora državljanska vzgoja predhoditi pridobitvi splošne volilne pravice ali obratno. Tretja dilema, ki se je vzpostavila v tem času in je še vedno aktualna, pa je, **kako** ob zagotavljanju politične pismenosti in kritičnega mišljenja ter pridobivanja znanja o političnih institucijah in delovanju demokracije **angažirati mlade**, da bodo aktivni državljani oziroma da bodo volili. Pri tej dilemi se je vzpostavila participativna dimenzija, ko so mlade spodbujali k participaciji prek vključevanja v npr. upravljanje šole ali aktivnosti v skupnosti (Heater, 2004b, str. 65–70).

V 20. stoletju so se v nekaterih nacionalnih kontekstih izkristalizirali tudi **temna plat državljanske vzgoje** in njen razvoj ter **vloga v totalitarnih režimih**. Heater (2004b, str. 157, 179) med drugim navaja dva primera, Sovjetsko zvezo in potrebo po vzpostavitvi »novega sovjetskega človeka«, ki bo moralno in politično superioren, ter nacistično Nemčijo, kjer je bila državljanska vzgoja »goreče nacionalistična« in namenjena vzgoji v biološko in rasno superiornost naroda oz. ljudstva (*Volks*). V Sovjetski zvezi je veljalo prepričanje, da komunistična revolucija ne more biti dokončana brez intenzivnega osredotočanja na izobraževanje, pri čemer je igrala pomembno vlogo državljanska vzgoja, ki se je osredotočala sprva na splošno (politično) pismenost, v 30. in 40. letih pa na moralno izobraževanje, pri katerem

Slika 19: Propagandni plakat nacistične Nemčije kot simbolični prikaz mlade generacije, vzgajane za podporo režimu

Willrich, W. (1943). *Od člana Hitlerjeve mladine do častnika vojske – tvoja pot!* [propagandni plakat]. Learning Centre M.B. 89 – Niedersachsen-Kaserne Bergen-Hohne. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/yarnypjv>

je prevladovalo domoljubje oziroma patriotizem. V nacistični Nemčiji pa je bil prek številnih kanalov, med drugim formalnega izobraževanja kot tudi različnih mladinskih organizacij, vsak vidik učenja prilagojen čim večji podpori režimu, pri čemer je državljanska vzgoja služila za širjenje antisemitizma, militarizma in krepitvi kulta vodje. V teh kontekstih ni šlo za vzgojo kritičnih državljanov, temveč za vzgojo poslušnih državljanov. Heater tako izpostavlja, da ne moremo govoriti o izobraževanju, temveč da je boljši opis tovrstne državljanske vzgoje indoktrinacija (Heater, 2004b, str. 152–181). Ob že omenjenem prepoznavanju, da je državljanska vzgoja vedno tudi političen projekt, je smiselno poudariti, da gre tudi v sodobnih liberalnih predstaviških demokracijah za prilagajanje oziroma indoktrinacijo liberalne logike oziroma ideologije. Ker je liberalizem »izgubil« konotacijo ideologije, pa je to utišano.

Sodobni izzivi izobraževanja za demokracijo

Na prehodu v 21. stoletje je bilo izobraževanje za demokracijo pred raznolikimi izzivi, med drugim zaradi procesov globalizacije, neoliberalizma, migracij ter vzpostavljanja nadnacionalnih struktur in akterjev, kot je Evropska unija. Obstajalo je prepričanje, da klasični model nacionalnega državljanstva postaja nezadosten. Državljanstvo je treba v teh premislekih razumeti kot večplasten koncept in status, s tem pa tudi **državljska vzgoja** postaja **kompleksnejša**, saj mora upoštevati različne identitete, pripadnosti in ravni državljanstva, od lokalne do globalne. Hkrati naj bi državljanska vzgoja odgovarjala na zelo raznolike izzive, še vedno na probleme t. i. upada politične participacije ter tudi sodobne probleme vedno večje polarizacije političnih skupnosti, terorističnih napadov in radikalizacije mladih, lažnih novic in teorij zarot, naraščajočih družbenih in ekonomskih neenakosti, okoljske krize in še bi lahko naštevali. Z metaforo in parafraziranjem Davida Kerra (2016): »**Če družbo nekje zassbi, je državljanska vzgoja tista, ki se jo pogosto popraska**« (*When society gets and itch, it is citizenship education that often gets scratched*). Kar pomeni, da je državljanska vzgoja velikokrat odgovor na zelo raznolike probleme, s katerimi se soočajo družbe.

V tej smeri moramo, enako kot smo izpostavili pri vlogi državljanske vzgoje v obdobju totalitarnih režimov, prepoznavati, da politični konteksti v pomembni meri vplivajo na usmeritev državljanske vzgoje ter njene namene in cilje. To seveda velja tudi danes, ko živimo v neoliberalni ureditvi. Sodobni znanstveni pristopi (Kennelly in Llewellyn, 2011; Nicoll idr., 2013) tako prepoznavajo tudi **kritiko državljanske vzgoje**.

Prvi problem naj bi predstavljalo izhodišče politik, kurikulumov in programov državljanske vzgoje, **da mladi ne participirajo in udeležajo državljanstva** in da je treba ta izziv obravnavati prek državljanske vzgoje. Problem tovrstnih predpostavk je, da spregledajo, da so mnogi učenci in dijaki ter mladi na splošno že aktivni državljani, ne le v pravnem smislu, temveč tudi skozi vsakodnevne prakse, izkušnje in oblike angažiranosti. V povezavi s slednjim drugi problem predstavlja **usmerjenost v manko kompetenc, znanj in vrednot mladih**, ki jih morajo pridobiti skozi državljansko vzgojo, da bodo postali aktivni državljani. Iz tega je mogoče izluščiti tudi tretji problem, in sicer osredotočanje na posameznike. To pomeni, da se **odgovornost za probleme** neustrezne delovanja v demokracijah, npr. neudeležbe na volitvah, **prenaša na mlade** posameznike (Nicoll idr., 2013) in ne na ureditev sodobnih demokracij. Četrty problem pa je, da se aktivno državljanstvo v skladu z neoliberalnim redom, v katerem družbo zamenjuje trg kot način delovanja družbe, **usmerja na poučevanje kompetenc**, ki naj bi spodbujale konkurenčnost in tekmovalnost – torej **delovanje na trgu**, namesto demokratičnega delovanja, solidarnosti in grajenja skupnosti (Kennelly in Llewellyn, 2011).

S takšnim uokvirjanjem se ne spregleda le določenih aktivnosti in praks, pri katerih so mladi aktivni, temveč se z definiranjem, kaj šteje za *pravi državljanski in demokratični angažma in kaj ne*, ostale načine demokratičnega delovanja spregleda oziroma celo izključi. Hkrati se mlade s tem, ko se prepozna, da jim *manjkajo* določeno znanje, kompetence in vrednote, obravnava kot *še ne polnopravne državljane*, s čimer se jih izključi kot polnopravne državljane in obravnava kot problem. Ravno tako se z usmerjenostjo aktivnega državljanstva na delovanje na trgu degradira politična dimenzija sodelovanja in oblikovanja skupnosti. Nicoll, Fejes, Olson, Dahlstedt in Biesta (2013) zagovarjajo drugačno usmeritev državljanske vzgoje, ki bi prepoznavala **raznolikost oblik državljanske participacije** ter s tem redefiniranje oziroma **spreminjanje demokracije**, hkrati pa omogočala **refleksijo obstoječih moči in struktur**, ki spodbujajo ali omejujejo participacijo. V tej smeri nas sodobni izzivi in sistematizacije državljanske vzgoje venomer nagovarjajo, da moramo **(samo)reflektirati poučevanje demokracije**. Ravno način, kako razumemo in poučujemo državljanstvo in demokracijo, lahko namreč postane ena od največjih ovir ali pa ne nazadnje tudi priložnosti za demokratično participacijo.

Spodbujanje izobraževanja za demokracijo v Evropi

Kot smo videli, ima izobraževanje za demokracijo oziroma državljanska vzgoja v demokratičnih družbah pomembno vlogo, saj naj bi prispevalo h krepitvi politične pismenosti, zagotavljanju homogenosti v političnih skupnostih, k večji politični participaciji in, kot smo pokazali, predstavljalo *mehak* način razreševanja najrazličnejših izzivov in problemov sodobnih družb. Zaradi teh razlogov **številne države, organizacije in nadnacionalne institucije**, tudi v Evropi, načrtno razvijajo strategije in programe, ki **krepijo izobraževanje za demokratično delovanje**. Med najpomembnejšimi akterji na tem področju sta Svet Evrope in Evropska unija, ki svojo vlogo uresničujeta predvsem prek podpore razvoju politik in prek konkretnih spodbud za učitelje, šole in mlade pri uveljavljanju vrednot demokracije, človekovih pravic in strpnosti.

Svet Evrope in izobraževanje za demokratično državljanstvo in človekove pravice

Svet Evrope je ena osrednjih evropskih institucij, ki že desetletja sistematično spodbuja izobraževanje za demokratično državljanstvo. Že leta 1997 je vzpostavil **Program izobraževanja za demokratično državljanstvo in človekove pravice**, ki je eden najcelovitejših programov, ki spodbuja **izobraževanje o demokraciji in za demokracijo**. Njegov glavni cilj je krepiti vključenost posameznikov v demokratične procese

Slika 20: Svet Evrope na različne načine predstavlja Listino o demokratičnem državljanstvu, ki državam članicam služi kot skupni okvir za oblikovanje politik in programov na tem področju

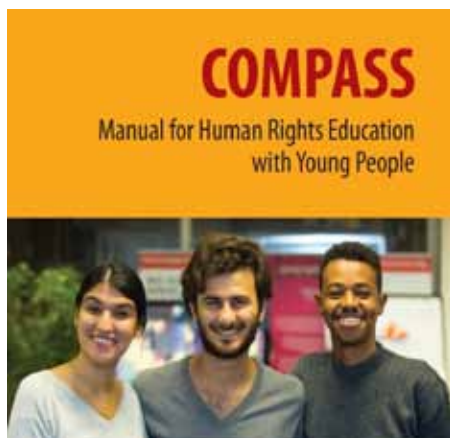
Svet Evrope. (b. d.). *Charter on education for Democratic Citizenship and Human Rights education - Get involved!* [izrez iz posterja]. <https://edoc.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/5469-poster-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education-get-involved.html>

in razvijati strukture, ki jim to omogočajo. Uspešnost programa temelji na dejstvu, da so ga države članice Sveta Evrope sprejele ne le na politični, temveč tudi na praktični ravni, kar je omogočilo njegovo sočasno izvajanje v vseh članicah. Ključni preboj je program doživel z letom 2010, ko je bila sprejeta Listina o izobraževanju za demokratično državljanstvo in človekove pravice, ki predstavlja nezavezujoč enotni evropski okvir za razvoj državljanske vzgoje (Abs, 2021).

Listino o demokratičnem državljanstvu in vzgoji za človekove pravice je sprejelo 47 držav, ki so bile leta 2010 članice Sveta Evrope. Listina z definiranjem izobraževanja za demokratično državljanstvo in izobraževanja za človekove pravice služi kot referenčna točka in vodilo za načrtovanje, spremljanje in izboljševanje državljanske vzgoje po vsej Evropi in prispeva k dvigu kakovosti tovrstnega izobraževanja v vseh državah članicah. Ključni poudarki listine so spodbujanje demokratičnih vrednot in človekovih pravic v vseh oblikah izobraževanja, krepitev socialne kohezije, medkulturnega dialoga in enakosti ter spodbujanje dejanskega delovanja v družbi za obrambo demokracije, človekovih pravic in vladavine prava.

Eden pomembnih načinov, prek katerih Svet Evrope uresničuje cilje izobraževanja za demokracijo, so programi in projekti. V okviru programa koordinatorjev izobraževanja za demokratično državljanstvo potekajo izmenjave dobrih praks in analize udejanjanja listine o demokratičnem državljanstvu v praksi. Hkrati pa Svet Evrope skupaj z EU omogoča tudi financiranje projektov v okviru programa Človekove pravice in demokracija v praksi, ki je namenjen praktičnemu udejanjanju izobraževanja za demokracijo in vključuje tudi učitelje ter krepí njihova znanja na teh področjih (Svet Evrope, 2025b).

Pomembno vlogo imajo tudi publikacije, s katerimi poskuša Svet Evrope krepiti znanje in ozaveščenost o številnih aktualnih tematikah, povezanih z demokracijo. Ena od pomembnejših je **priročnik Kompas za poučevanje mladih o človekovih pravicah**, ki vključuje gradivo za poučevanje demokracije (Svet Evrope, 2025a).² Hkrati pa se Svet Evrope ne izogiba obravnavi t. i. kontroverznih tematik, ki so velikokrat zahtevne za poučevanje, med drugim tudi s **priročniki o boju proti sovražstvu do Romov**³ in **islamofobiji**⁴ prek izobraževanja. V izobraževalnih videih obravnavajo **teme medvrstniškega nasilja, udejanjanja demokracije** idr.⁵

Slika 21: Naslovnica priročnika Kompas

Svet Evrope. (2023). *Compass: priročnik za izobraževanje o človekovih pravicah z mladimi* (2. izdaja) [PDF]. <https://tinyurl.com/ymyzutjf>

2 Svet Evrope. (2023). *Compass: priročnik za izobraževanje o človekovih pravicah z mladimi* (2. izdaja) [PDF]. <https://rm.coe.int/compass-2023-eng-final-web/1680af992c>

3 Svet Evrope. (2015). *Mirrors: priročnik za boj proti antigipsizemom prek izobraževanja o človekovih pravicah* [PDF]. <https://rm.coe.int/mirrors-web-version/1680494094>

4 OSCE / ODIHR; Svet Evrope; UNESCO. (2011). *Naslanjanje islamofobije skozi izobraževanje: smernice za izobraževalce o soočanju z nestrpnostjo in diskriminacijo proti muslimanom* [PDF]. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/84495.pdf>

5 Svet Evrope. (n. d.). *Multimedija – izobraževanje za demokratično državljanstvo in izobraževanje o človekovih pravicah* [spletna stran]. <https://www.coe.int/en/web/edc/multimedia>

Svet Evrope je skupaj s strokovnjaki razvil **model državljskih kompetenc** (Svet Evrope, 2016), ki je namenjen pomoči izobraževalnim sistemom pri pripravi učnih načrtov, načrtovanju poučevanja in vrednotenja s ciljem oblikovanja vključujočih, strpnih in aktivnih državljanov. Model naj bi odgovarjal na mnoge sodobne probleme evropskih družb – »čedalje nižja volilna udeležba, vse večje nezaupanje politikom, povišano število kaznivih dejanj iz sovraštva, čedalje višja stopnja nestrpnosti in vse več predsodkov do narodnih in verskih manjšinskih skupnosti ter vse višja podpora nasilnemu ekstremizmu« (Svet Evrope, 2016, str. 78). Model tako zajema 20 kompetenc, ki jih državljani potrebujejo za sodelovanje v demokratični družbi in sobivanje z drugimi v sodobnih raznolikih družbah.

Evropska unija in izobraževanje za demokracijo

Kljub temu da bomo demokracijo v Evropski uniji obravnavali v naslednjem poglavju, pa lahko vlogo EU pri spodbujanju državljske vzgoje in izobraževanja za demokracijo izpostavimo že na tem mestu. **EU ima v svojih ustanovnih pogodbah izraženo zavezo k spodbujanju izobraževanja za demokracijo**, kljub temu da nima neposredne pristojnosti na področju izobraževanja, temveč služi kot podpora oblikovanju nacionalnih politik. V Pogodbi o delovanju Evropske unije je zapisano, da »Unija prispeva k razvoju kakovostnega izobraževanja s spodbujanjem sodelovanja med državami članicami«; eden glavnih ciljev dejavnosti izobraževanja v Uniji je »spodbujanje mladih v demokratičnem življenju v Evropi« (Pogodba o delovanju Evropske unije, 2012, 165. člen). Aktivacija mladih prek državljske vzgoje in izobraževanja za demokracijo je tako osnovni cilj delovanja EU na tem področju.

Slika 22: Ključne kompetence, ki predstavljajo okvir izobraževanja na ravni EU, med katerimi je tudi državljanstvo Evropska unija. (2019). *Temeljne kompetence za vseživljenjsko učenje* [PDF]. Urad EU za publikacije. <https://tinyurl.com/3br9bwwf>

Hkrati pa EU svojo *mehko* moč na področju spodbujanja državljske vzgoje in izobraževanja za demokracijo udejanja prek raznolikih mehanizmov: institucionalnih, informacijskih in finančnih. Med institucionalnimi je ena od najbolj pomembnih mreža **Eurydice**, sestavljena iz strokovnjakov in uradnikov, ki zbira in analizira podatke o razvoju nacionalnih izobraževalnih sistemov za specifične tematike, tudi za področje državljske vzgoje. Na ta način informira javnost o tematiki, hkrati pa zagotavlja podlago za razvoj nacionalnih politik in usmeritev EU pri državljski vzgoji. Najbolj očitno pa se državljska vzgoja v EU razvija prek veščin in kompetenc. Med petimi **osnovnimi veščinami**, ki naj bi bile ključne »za osebni razvoj posameznika, za njegovo uspešno soočanje z vsakodnevnimi izzivi in hitro spreminjajočim se trgom dela ter za njegovo polno sodelovanje v družbi, demokratičnem življenju in gospodarstvu« (Evropska komisija, 2025d), je tudi **državljanstvo**. Na tej podlagi

je zgrajen kompetenčni model, sestavljen iz osmih ključnih **kompetenc**, med katerimi je **aktivno državljanstvo**, ki zajema širok nabor znanj in aktivnosti, med drugim razumevanje in kritično vrednotenje aktualnih političnih procesov, razumevanje vrednot EU, medijsko pismenost in pripravljenost na sodelovanje v demokratičnem življenju (Svet Evropske unije, 2018).

Sicer pa Evropska unija z institucionalno in finančno podporo ponuja številne programe, s katerimi spodbuja izobraževanje za demokracijo in državljansko vzgojo. Med najbolj izpostavljenimi in relevantnimi za izobraževanje za demokracijo so zagotovo Jean Monnet, CERV, Erasmus+ in Evropska solidarnostna enota. Program **Jean Monnet** je zasnovan z namenom krepitev poznavanja evropskih integracij in znanja o EU na različnih ravneh izobraževanja. Za osnovnošolsko in srednješolsko raven so relevantne predvsem t. i. »pobude za učenje o EU« (*Learning EU initiatives*), ki omogočajo učenje o vsebinah, vključno z demokracijo, zgodovino EU, delovanjem institucij, kulturno raznolikostjo idr. Šole lahko prijavijo raznolike projekte, npr. v obliki projektnih tednov, študijskih obiskov in drugih oblik poglobljenega učenja, ki se osredotoča na učenje ene od zgoraj omenjenih vsebin (Evropska komisija, 2025b).

Krovni program, v katerega spadajo tudi omenjene aktivnosti Jean Monnet, je **Erasmus+**. Program omogoča raznolike aktivnosti, od mobilnosti mladih in izobraževalcev, mednarodna partnerstva in sodelovanje med različnimi institucijami z namenom krepitev kakovosti izobraževanja. Med štirimi prioritetami, ki naj bi jih vsebinsko obravnavali programi in prijavljeni projekti v okviru Erasmus+, je tudi področje participacije in demokratičnega življenja. Med akterji, ki v največji meri razvijajo to področje v okviru Erasmus+, je zagotovo mladinski sektor. Erasmus+ v posebnem poglavju, ki obravnava spodbujanje mladinskega dela in mladinskega sektorja, namreč omogoča raznolike projekte neformalnega učenja in razvoj kompetenc mladinskih delavcev ter projekte neposrednega vključevanja mladih v demokratične procese (Evropska komisija, 2025c).

Za razvoj izobraževanja za demokracijo je pomemben tudi program **CERV – Državljeni, enakost, pravice in vrednote** (*Citizens, Equality, Rights and Values*), ki se osredotoča na varovanje in krepitev temeljnih vrednot EU, kot so pluralizem, človekove pravice, enakost, pravičnost in solidarnost. S tem programom EU **podpira civilnodružbene organizacije** in druge akterje na vseh ravneh, ki delujejo **za odprte, vključujoče in demokratične družbe**. Program je razdeljen na štiri stebre, pri čemer je za državljansko vzgojo ključen zlasti »udeležba in sodelovanje državljanov«, ki je namenjen neposrednemu vključevanju državljanov v demokratično življenje v EU ter spodbujanju in ozaveščanju o participaciji državljanov. V Sloveniji obstaja tudi *točka CERV*, ki ozavešča in krepi informiranost o programu in ponuja podporo pri razvoju ter prijavi projektov, ki prispevajo k izobraževanju in demokratizaciji (PiNA, 2025).

Dodatno možnost za izobraževanje za demokracijo skozi prostovoljstvo in solidarnostne projekte omogoča program **Evropske solidarnostne enote**. V programu je mladim omogočano sodelovanje pri projektih, odgovarjajo na potrebe skupnosti, spodbujajo

socialno vključenost, trajnostni razvoj in demokratično participacijo. Ključno je, da mladi skozi konkretno izkušnjo prostovoljstva ali prek solidarnostnih projektov udeležujejo vrednote skrbi in solidarnosti in pomenov razvijanja ter delovanja skupnosti. S tem ne udeležujejo zgolj demokracije v praksi, temveč krepijo tudi skrb in solidarnost kot politični praksi (Evropska komisija, 2025a). Projekti lahko potekajo doma ali v tujini, pri čemer je vstopna točka za mlade v Sloveniji Zavod MOVIT,⁶ kjer so za mlade na voljo vse informacije in možnosti za aktivacijo.

* * *

Svet Evrope in Evropska unija sta tako v veliki meri usmerjena v podporo izobraževanja za demokracijo oziroma državljanske vzgoje. Kot smo videli, je veliko aktivnosti namenjenih predvsem **izobraževanju o demokraciji prek udeleževanja demokracije v praksi**. Ključna pozornost je namenjena seveda mladim, saj je temeljna ideja, da se bo mlade prek izobraževanja o demokraciji spodbudilo, da se bodo v večji meri vključevali v demokratično življenje oziroma aktivnosti predstavniške demokracije. Naslednje poglavje se bo osredotočilo ravno na vprašanja razvoja demokracije v Evropski skupnosti ter konstituiranja mladih kot političnih subjektov ter njihovega političnega angažmaja v evropskih integracijskih procesih.

6 <https://www.movit.si/evropska-solidarnostna-enota/>

Didaktični primer

Demokracija kot vrednota: Jaz sem, ker smo

Uvod

Celostno in kakovostno učenje in poučevanje demokracije in človekovih pravic zasleduje tri ključne principe (Gollob idr., 2010). Ti se medsebojno prepletajo in so pomembno povezani z izkušnjo učenca in učitelja v šolskem okolju. Prvi princip se nanaša na zagotavljanje **demokratskega učnega okolja** oziroma neposredno doživljanje **demokratskih procesov** v učilnici in šoli kot celoti. V takšnem okolju lahko učenci konstruktivno sodelujejo z učitelji in med seboj, se počutijo varne pri izražanju svojega mnenja in razvijajo odnose, ki vključujejo **skrb** za druge in **izkušnjo povezanosti z drugimi**. Učenje demokracije prek demokratičnih procesov in v demokratičnem učnem okolju se nanaša na vse učitelje, predmete, dejavnosti in kulturo šole.

Učiteljeva vloga pri zagotavljanju demokratičnega učnega okolja je ključna. Z znanjem, ki vključuje tako refleksijo poučevanja kot izbiro ustreznih didaktičnih strategij, in s svojo demokratično držo vodi razred in poučevanje. Ta princip vključuje tako skrb za izbiro ustreznih načinov **demokratičnega komuniciranja in sodelovanja** med učenci kot med učenci in učiteljem.

Tretji princip pa se nanaša na **vsebino poučevanja in učenja demokracije**. Ključen je za pridobivanje in gradnjo znanja ter informiranost. Vključuje spoznavanje in razumevanje pojmov, ki dajejo demokratičnemu delovanju temelj in njihovo vključevanje v vsakdanji jezik in življenje skupnosti učencev in učiteljev. Vendar pa pouk, osredotočen zgolj na vsebino poučevanja demokracije, za zagotavljanje participacije učencev in njihov angažma ter delovanje v skupnosti in za skupnost ne zadostuje. Ne nazadnje, pri učencih se vsi trije principi (*učenje o demokraciji, skozi in za demokracijo ter človekove pravice*) (Gollob idr., 2010) razvijajo in gradijo tudi s **(samo)refleksijo** odnosov, veščin, stališč, vrednot in pridobljenega znanja, poučevanje pa tudi s (samo)refleksijo učitelja.

Primeri dejavnosti v nadaljevanju razvijajo razumevanje, da **se demokracija udejanja na številnih ravneh** in da sta **demokracija in človekove pravice vzajemna koncepta**. Povezava med demokracijo in človekovimi pravicami je globoka in deluje v obe smeri: vsaka je na nek način odvisna od druge in brez druge je nepopolna (Keen idr., 2023, str. 446). Človekove pravice ščitijo demokratične procese in kot take predstavljajo temelj demokratičnih sistemov, hkrati pa potrebujejo sistem, ki jih ščiti in zagotavlja (Kirchschlaeger, 2014; Licht idr., 2020).

Demokracija se **začne v vsakdanjem življenju** – v razredu, šoli, lokalnem okolju, kjer učenci (in učitelji) **soustvarjajo skupne odločitve** – in temelji na sodelovanju ljudi (v skupnosti) in skrbi drug za drugega (za skupnost). Dejavnosti temeljijo na aktivni vlogi učencev, skozi katero ti prakticirajo in reflektirajo izkušnje demokratičnih vrednot in odnosov.

Cilji

Učenci:

- prek lastne izkušnje in ob primerih identificirajo in ozaveščajo demokratične vrednote ter njihovo povezanost s človekovimi pravicami;
- raziskujejo in utemeljujejo pomen demokratičnih vrednot za sobivanje in delovanje v skupnosti;
- razvijajo veščine demokratične razprave in sodelovanja;
- razvijajo občutek solidarnosti z drugimi;
- reflektirajo pomen sobivanja z drugimi in razvijajo občutek pripadnosti in identifikacije s skupnostjo.

Trajanje

Dve šolski uri

Potrebnosti

- Vstopni listek (različnih barv), barvne oznake skupin
- Kartice z zapisi demokratičnih vrednot
- Prazne kartice

Priprave

Priprava prostora za učenje v skupinah

Potek izvedbe

Prva dejavnost – ogrevalna: Demokratične vrednote – izkušnje učencev in učitelja (20 min)

Dejavnost izhaja iz učenčevih izkušenj v šolskem okolju. Primeri, ki jih navajajo učenci, odsevajo izkušnjo izključenosti/vključenosti in nepovezanosti/povezanosti z drugimi. Dejavnost ozavešča povezovanje lastnega doživljanja (počutja) z vedenjem v odnosih z drugimi, z demokratičnim oziroma nedemokratičnim delovanjem, to pa se navezuje na ključne demokratične vrednote.

Koraki

- Vsak učenec ob prihodu v razred naključno izbere barvni vstopni listek in sede za omizje enake barve, kot je njegov listek.
- Vsak zase na listek zapiše, kdaj se v skupini sošolcev ali v šoli počuti dobro in kdaj ne.
- Učenci se najprej v paru in nato v skupini pogovorijo o tem, kaj so zapisali. Navajajo primere in jih utemeljujejo.
- V skupinah oblikujejo zapis in izpostavijo skupne značilnosti svojih izkušenj (dobro počutje / slabo počutje). Izberejo ali izžrebajo predstavnika, ki poroča.

- Učitelj na tabli ali z uporabo digitalnega orodja ureja in sintetizira ugotovitve učencev (npr. tabela spodaj z nekaj možnimi primeri). Tretji stolpec učitelj v tem koraku pusti prazen in se vrne k izpolnjevanju ob dejavnosti nazaj k našim izkušnjam.
- Ob koncu učitelj doda še svoj primer, kdaj se v razredu/šoli počuti dobro in kdaj ne.

Primer

V razredu/šoli se počutim dobro, ko/kadar/če ... (Op. primeri demokratičnega ravnanja)	V razredu/šoli se ne počutim dobro, ko/kadar/če ... (Op. primeri nedemokratičnega ravnanja)	Vrednota demokracije, ki ni upoštevana/je kršena
Ko lahko povem svoje mnenje		Svoboda (izražanja)
	Ko me sošolci zafrkavajo	Spoštovanje (človekovega dostojanstva)

Druga dejavnost: Situacije – opredeljevanje in razvrščanje demokratičnih vrednot (20 min)

Dejavnost je nadgradnja prve in jo dopolnjuje s primeri, ki jih učenci niso navedli. Učitelj izbere trditve po lastni presoji ali doda svoje primere. Pomembno je, da je ob zaključku obeh dejavnosti zastopana široka paleta demokratičnih vrednot.

Koraki

- Skupine prejmejo kartice z zapisi demokratičnih vrednot in prazne kartončke, na katere lahko zapišejo svoj primer (Priloga 1) ter že pripravljene primere situacij (Priloga 2). Čas dejavnosti je odvisen od števila primerov, o katerih razpravljajo učenci, in od tega, ali vse skupine prejmejo enake ali različne situacije.
- Učenci v skupinah preberejo situacijo in jo povežejo z vrednoto na kartici. Če ocenijo, da se situacija nanaša na več vrednot, te po lastni presoji razvrstijo po pomembnosti. Skupina za poročanje izbere ali izžreba drugega predstavnika kot pri ogrevalni dejavnosti.
- Po končani dejavnosti sledi skupinska razprava in utemeljevanje izbir.

Tretja dejavnost: Nazaj k našim izkušnjam (20 min)

Učitelj in učenci se vrnejo k lastnim primerom na tabli. Učitelj da navodilo, da se v skupini ob podpori kartic *demokratske vrednote* pogovorijo, na katero vrednoto ali primer kršitve se nanašajo njihovi primeri. Skupine poročajo, učitelj dopolnjuje tabelo v tretjem stolpcu. Če se večina izkušenj nanaša zgolj na nekaj vrednot, učitelj spodbuja učence, da za vsako vrednoto poiščejo vsaj en primer iz svojega življenja.

Četrta dejavnost: Kaj šteje za naše dobro počutje in povezanost z drugimi (20 min)**Koraki**

- Učenec prebere besedilo: »Antropolog je otrokom afriškega plemena predlagal igro. V bližino drevesa je položil košaro polno sadja in jim dejal, da tisti, ki prvi pride do nje, prejme celo košaro. Ob pozivu, naj stečejo, so se prijeli za roke in se skupaj pogrnali v tek. Ko so prispeli do drevesa, so sedli in skupaj uživali sadeže. Na vprašanje, zakaj so tekli skupaj, ko pa bi lahko zmagovalec dobil vse sadje, so dejali: »Ubuntu – kako naj bo eden od nas srečen, ko pa so vsi ostali žalostni?« Ubuntu v jeziku kosa pomeni: »Jaz sem, ker smo.« (What Is the Philosophy of Ubuntu?, 2020).
- Skupinska razprava:
 - Kako razumemo stavek »Jaz sem, ker smo.«?
 - Kako lahko sporočilo zgodbe povežemo z lastnimi izkušnjami oziroma našim razredom?
 - Učenci skupaj z učiteljem oblikujejo konkretne dejavnosti, ki bodo vključevale korake k bolj demokratičnim odnosom in oblikovanju demokratičnega razreda.

Priloga 1: Demokratične vrednote⁷

SVOBODA Vsak ima pravico izražati svoje misli, vero in interese ter izbirati svoj način življenja, dokler s tem ne omejuje pravic drugih.	PRAVIČNOST Odločitve se sprejemajo nepristransko, po skupno sprejetih pravilih in zakonih.	DIALOG/ RAZPRAVA Konflikti se rešujejo z argumenti in dogovarjanjem in ne s silo. To pomeni pripravljenost poslušati druge in iskati skupne rešitve.	VLADAVINA PRAVA Zakoni veljajo enako za vse in jih je treba spoštovati.
SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVEGA DOSTOJANSTVA Vsak človek je vreden spoštovanja in ima enako dostojanstvo ne glede na njegove značilnosti.	ENAKOST Vsak ima enake pravice in priložnosti ne glede na spol, narodnost, vero ali socialni položaj.	ODGOVORNOST Posameznik prevzame posledice svojih besed in dejanj ter aktivno prispeva k skupnosti.	STRPNOST Sprejemanje raznolikosti in spoštovanje mnenj drugih, tudi če se z njimi ne strinjamo.
SOLIDARNOST Ljudje si pomagamo in sodelujemo, še posebej ko je kdo v stiski. Ljudje si delimo odgovornost za skupno dobro.	PARTICIPACIJA Ljudje imamo možnost in pravico sodelovati o vprašanih, ki se nas tičejo.	PRAVICA DO ZDRUŽEVANJA Ljudje se lahko organiziramo v društva, sindikate, stranke.	SODELOVANJE IN SKRB ZA SKUPNO DOBRO Sodelujemo in delujemo v korist skupnosti, ne samo zaradi lastnih interesov.
AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO Imamo etično dolžnost sodelovanja v demokratičnih procesih in prispevati k bolj demokratični in trajnostni skupnosti.	ČLOVEKOVE PRAVICE IN SVOBOŠČINE Vsi smo upravičeni do priznavanja enakih človekovih pravic ter temeljnih svoboščin in bi morali biti temu primerno tudi obravnavani.		

⁷ Nekateri primeri prirejeni po *Reference framework of competences for democratic culture. Volume 1. Context, concepts and model.* (Council of Europe, 2018); <https://rm.coe.int/prems-008318-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-1-8573-co/16807bc66c>

Priloga 2: Situacije

Sošolcu ne dovolimo, da z nami igra nogomet, ker ni dovolj dober in bo zato naša ekipa izgubila.	Sošolki se med njenim govornim nastopom posmehujemo, ker se ji zatika in jeclja.	Razredničarka je za predsednico razreda določila učenko, ker je najbolj pridna od vseh in ima najvišje ocene.
Sošolcu se posmehujemo, ker ne govori dobro slovensko, in ga pogosto izključimo, ko sodelujemo pri skupni nalogi.	Vodja skupine sam odloči, kaj bomo naredili, ostali pa mu moramo slediti.	Pri delitvi nalog za projektno nalogo vsak dobi primereno odgovornost.
V razredu se dogovorimo, da se predsednik razreda menja vsak mesec. Kdo bo predsednik, pa določimo z žrebom. Tako zagotovimo, da se vloga pravično razdeli in da jo lahko izkusi vsak učenec.	Šolska pravila so zato, da jih spoštujemo.	Učenka je zaradi bolezni zamudila veliko snovi, a ji nihče ne želi posoditi zvezkov.
Učitelj vse učence oceni po enakih kriterijih.	Pri skupnem projektu sošolec prizna, da dela ni opravil, in se ne zanaša na to, da bi si prisvojil zasluge drugih.	V razredu smo učenci pripravljeni poslušati sošolca, ki ima drugačno versko prepričanje.
Učenci prek šolske skupnosti predlagamo, da se na hodniku postavijo kavči za druženje. Naša pobuda je upoštevana.		

Viri

- Abs, H. J. (2021). Options for developing European strategies on citizenship education. *European Educational Research Journal*, 20(3), 329–347.
- Banjac, M., in Pušnik, T. (2025). *Ustvarjanje zelene Evrope: Vloga, diskurzi in prakse izobraževanja*. Založba Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.51936/9789612951108>
- Bellamy, R. (2008). *Citizenship: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Biesta, G. (2021). *World Centred Education: A View for the Present*. Routledge.
- Birch, A. H. (2007). *Concepts and Theories of Modern Democracy*. Routledge.
- Council of Europe. (2018). *Reference framework of competences for democratic culture: Context, concepts and model*. Council of Europe Publishing.
- Crick, B. (2002). *Democracy: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Wiley.
- Crozier, M., Huntington, S. P., in Watanuki, J. (1975). *The crisis of democracy: Report on the governability of democracies to the Trilateral Commission*. New York University Press.
- Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. Yale University Press.
- Dalton, R. J. (2008). Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*, 56(1), 76–98.
- Evropska komisija. (2025a). *European Solidarity Corps—The power of together*. https://youth.europa.eu/solidarity_en
- Evropska komisija. (2025b). *Learning EU initiatives in other fields of education and training—Erasmus+*. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions/education-training/learning-eu>
- Evropska komisija. (2025c). *Programme priorities—Erasmus+*. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/about-erasmus/programme-priorities>
- Evropska komisija. (2025d, 16. april). *Basic skills—European Education Area*. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/school-education/basic-skills>
- Fronza, M. P. (2014). Why Roman Republicanism? Its Emergence and Nature in Context. V D. Hammer (ur.), *A Companion to Greek Democracy and the Roman Republic* (str. 44–64). John Wiley & Sons, Ltd.
- Gollob, R., Krapf, P., in Weidinger, W. (2010). *Education for democracy – Background materials on democratic citizenship and human rights education for teachers*. Council of Europe Publishing.
- Hay, C. (2007). *Why we hate politics*. Polity.
- Heater, D. (2004a). *A Brief History of Citizenship*. Edinburgh University Press.
- Heater, D. (2004b). *A history of education for citizenship*. RoutledgeFalmer.
- Held, D. (2009). *Models of democracy*. Polity Press.
- Hobson, C. (2015). *Rise of Democracy: Revolution, War and Transformations in International Politics since 1776*. Edinburgh University Press.

- Keane, J. (2022). *The Shortest History of Democracy: 4,000 Years of Self-Government - A Retelling for Our Times*. The Experiment.
- Keen, E., Witte, L. D., Gomes, R., Brander, P., Ghanea, N., Nikitina, A., in Pinkeviciute, J. (2023). *Compass: Manual for Human Rights Education with Young People* (2. izd.). Council of Europe Publishing. <https://rm.coe.int/compass-2023-eng-final-web/1680af992c>
- Kennelly, J., in Llewellyn, K. R. (2011). Educating for active compliance: Discursive constructions in citizenship education. *Citizenship Studies*, 15(6–7), 897–914.
- Kerr, D. (2016, 11). *Citizenship Education in the UK: Boom, Bust and Crunch – The Need for Urgent Action*. NECE Conference 2016 Crossing Borders. Migration and Citizenship Education in Europe, Zagreb. https://www.bpb.de/system/files/dokument_pdf/Keynote%20by%20David%20Kerr.pdf
- Kirschschlaeger, P. G. (2014). The Relation between Democracy and Human Rights. V L. Grinin, I. Ilyin, in A. Korotayev (ur.), *Globalistics and Globalization Studies: Aspects & Dimensions of Global Views*. Uchitel Publishing House.
- Licht, A., Pateraki, I., in Scimeca, S. (2020). *Kje drugje kot v šolah? Demokracija v teoriji in praksi z eTwinningom*. Centralna svetovalna služba za eTwinning – Evropsko šolsko omrežje. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/625426>
- Lintott, A. (1999). *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford University Press.
- Mouffe, C. (2011). *On the Political*. Taylor & Francis.
- Mouffe, C. (2015). *Agonistika: Misliti svet politično*. Maska.
- Nicoll, K., Fejes, A., Olson, M., Dahlstedt, M., in Biesta, G. (2013). Opening discourses of citizenship education: A theorization with Foucault. *Journal of Education Policy*, 28(6), 828–846.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York University Press.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- PiNA. (2025). *O točki—Cerv točka*. <https://cerv-tocka.si/o-tocki/>
- Pogodba o delovanju Evropske unije, 326 OJ C. (2012). http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/slv
- Pušnik, T., in Banjac, M. (2022). Dialogue with youth 'is not a dialogue among "elites"': Problematisation of dialogue with unorganized youth in the EU. *Journal of Youth Studies*. <https://doi.org/10.1080/13676261.2022.2080537>
- Sunstein, C. R. (2018). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press.
- Svet Evrope. (2016). *Competences for democratic culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Council of Europe Publishing.
- Svet Evrope. (2025a). *Compass: Manual for Human Rights Education with Young People*. <https://www.coe.int/en/web/compass>
- Svet Evrope. (2025b). *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE)*. <https://www.coe.int/en/web/edc/cooperation-and-joint-programmes>

- Svet Evropske unije. (2018). *Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2018:189:TOC
- Swyngedouw, E., in Wilson, J. (2014). *The Post-Political and Its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Edinburgh University Press.
- The Care Collective. (2020). *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. Verso Books.
- Tormey, S. (2014). The Contemporary Crisis of Representative Democracy. *Democratic Theory*, 1(3), 104–112. <https://doi.org/10.3167/dt.2014.010211>
- Tronto, J. C. (2013). *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice* (Let. 2013). New York University Press. <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814770450.001.0001>
- Vodovnik, Ž. (2015). *Demokracija kot glagol*. Krtina.
- What is the Philosophy of Ubuntu? (2020). *Thetecnologist*. <https://thetecnologist.wordpress.com/2020/11/08/what-is-ubuntu-and-why-we-need-it/>

2.

DEMOKRACIJA V EVROPSKI UNIJI: RAZVOJ, IZZIVI IN VLOGA MLADIH

Uvod

V zadnjem akcijskem načrtu o demokraciji v EU (Evropska komisija, 2020, str. 1) je Evropska komisija v uvodu poudarila, da je Evropska unija »utemeljena na demokraciji, pravni državi in temeljnih pravicah«. Kot bomo videli v nadaljevanju, to ne drži povsem. Številni zgodovinski viri (Cot in Corbett, 1995; Mény, 2003; Nevers, 2018) namreč kažejo, da je bilo vzpostavljanje evropskega povezovanja **projekt političnih elit** in da so bili začetni cilji usmerjeni v **zagotavljanje miru** in predvsem **ekonomskemu sodelovanju**. Kot bomo pokazali v nadaljevanju, se je demokratizacija Evropske skupnosti dogajala tudi kot odgovor na vedno glasnejše pritiske o demokratičnem primanjkljaju ter potrebe po demokratični legitimnosti odločanja na ravni institucij EU. V ta namen bomo sprva na kratko obravnavali procese demokratizacije Evropske skupnosti, ki se prepletajo z zgodovinsko dinamiko evropskih integracij in so se odvijali oz. se še odvijajo postopoma prek številnih pogodb, institucionalnih reform, razprav in praks, ki naj bi prispevale k udejanjanju demokracije v EU. Obravnavali bomo tudi možnosti udejanjanja demokracije v EU in izzive ter probleme, s katerimi se sooča EU na ravni demokracije. V drugem delu se bomo osredotočili na mlade, saj so pogosto predstavljeni kot nosilci prihodnosti in kot ključni za razvoj demokracije v EU. Predstavili bomo, kako so se mladi začeli vzpostavljati kot politični akterji v Evropski skupnosti, kakšen je bil njihov prispevek k demokratizaciji ter ne nazadnje, kako so danes obravnavani kot državljani EU in kako se jih uokvirja ter kakšne možnosti sodelovanja v demokratičnih procesih jim omogoča EU.

Razvoj demokracije v Evropski skupnosti

Ideje povezovanja demokracije z vizijami združevanja Evrope so se pojavili že takoj po drugi svetovni vojni, zlasti med evropskimi federalisti. Tako je bil že leta 1948 eden izmed ciljev Zveze evropskih federalistov naslednji: »Združena Evropa ne bo preprosto nova

‘narodnost’ ali centralizirana država: želimo si čim večjo decentralizacijo, tako na regionalni kot na funkcionalni ravni; ne superdržave, temveč resnično demokracijo, zgrajeno iz samoupravnih skupnosti» (v Nevers, 2018, str. 281).

Slika 23: Altiero Spinelli (1907–1986), italijanski federalist in avtor Ventotenskega manifesta, ki je dojet kot eden od očetov ideje evropske integracije

European Youth Portal. (n. d.). Altiero Spinelli [fotografija]. <https://tinyurl.com/mu5s3ara>

Evropski federalisti so politično gibanje, ki zagovarja oblikovanje združene Evrope na podlagi federalnega modela, podobnega Združenim državam Amerike. Gibanje se je okrepilo po drugi svetovni vojni z namenom preprečevanja konfliktov in spodbujanja trajnega miru ter sodelovanja med evropskimi državami. Eden ključnih mejnikov je bil haaški kongres leta 1948, na katerem se je zbralo več kot 800 delegatov iz 20 evropskih držav, da bi razpravljali o prihodnosti Evrope po drugi svetovni vojni; federalisti so pri tem pozivali **k oblikovanju evropske politične**

unije, ki bi temeljila na demokratičnih institucijah in delitvi pristojnosti med evropsko ravni in državami članicami. Eden najbolj znanih predstavnikov gibanja je bil **Altiero Spinelli**, med drugim tudi avtor Ventotenskega manifesta, ki je pozival k **federativni Evropi** kot jamstvu za svobodo in mir. Čeprav so bile ideje evropskih federalistov pogosto dojemane kot sporne, saj naj bi ogrožale državno suverenost, neodvisnost in nacionalne identitete, so kljub temu igrale pomembno vlogo pri evropskih integracijskih procesih in institucionalnem razvoju Evropske skupnosti (Burgess, 2000).

Začetki snovanja Evropske skupnosti s pasivnim soglasjem: 50. in 60. leta

Vendar čas še ni bil zrel oziroma politični predstavniki še niso bilo naklonjeni razpravi o demokraciji na ravni Evropske skupnosti. To je razvidno tudi iz prvih pogodb: Pariške pogodbe, s katero je bila leta 1951 ustanovljena Evropska skupnost za premog in jeklo, ter Rimske pogodbe, s katero je bila leta 1957 ustanovljena Evropska gospodarska skupnost. S slednjo so se države članice zavezale k vsem dobro znani frazi »vedno tesnejše zveze med narodi v Evropi« (*an ever-closer union among the peoples of Europe*), vendar v teh dokumentih zaman iščemo besedo demokracija. Kot piše Hobolt (2012, str. 88), »demokracija ni bila glavna skrb ustanoviteljev Evropske unije«, saj je bila »zasnovana kot projekt, ki ga je vodila elita«, vpliv ljudi pa je bil »omejen na posredno izvolitev

nacionalnih parlamentov», katerih izbrani predstavniki so sodelovali v evropski parlamentarni skupščini, predhodnici današnjega Evropskega parlamenta. Vendar je bila vloga parlamentarne skupščine v tem času zgolj posvetovalna, torej brez zakonodajne moči. Politični predstavniki držav članic in ustanovitelji Evropske skupnosti so tako bili previdni pri dodeljevanju večje moči parlamentu, saj so zakonodajno moč v glavnem prenesli na Svet, ki je bil sestavljen iz ministrov različnih vlad, hkrati pa so si države članice pridržale tudi pravico do imenovanja in nadzora nad Komisijo, predhodnico današnje Evropske komisije (Cot in Corbett, 1995). Tudi Habermas (2013) poudarja, da je bila Evropska skupnost v svojih začetkih predvsem projekt političnih elit, ki so lahko računale na pasivno soglasje populacije, ki je v tistem času niso kaj dosti zanimali evropski integracijski procesi. Legitimnost Evropske skupnosti se je tako dolgo časa utemljevala predvsem na podlagi rezultatov in ekonomskih koristi in ne na uresničevanju volje državljanov.

Prvi pomembnejši demokratični premik se je zgodil leta **1979**, ko so bile **prvič izvedene neposredne volitve v Evropski parlament**. Proces, ki je pripeljal do volitev, je bil dolg, saj sta tako Pariška kot Rimska pogodba predvideli neposredne volitve v parlament, vendar so bile te uveljavljene šele **na podlagi pritiskov evropskih poslancev**, ki so verjeli, da bo demokratična legitimnost, pridobljena prek neposrednega glasovanja državljanov, okrepila pogajalsko moč parlamenta pri pridobivanju večje vloge v oblikovanju politik ter v razmerju do Sveta in Komisije (Evropski parlament, 2016). Takrat torej še ni šlo za pritisk ali kritiko demokratičnega primanjkljaja s strani državljanov, temveč interno dinamiko institucij Evropske skupnosti. Po številnih pritiskih je Evropski svet 20. septembra 1976 sprejel sklep o organizaciji volitev, ki naj bi prispevale h krepitvi identitete in demokratizaciji Evropske skupnosti ter k poglobljanju povezovanja.

Slika 24: Preračunavanje glasov v sedeže, ki so jih posamezne politične skupine dobile v Evropskem parlamentu na prvih neposrednih volitvah leta 1979. Na volitvah je glasovalo več kot 185 milijonov državljanov iz devetih držav Evropske skupnosti

Europeana. (n. d.). *The 1979 European election: A democratic milestone* [fotografija]. <https://tinyurl.com/2j9rwden>

Volitve so bile organizirane med 7. in 10. junijem 1979; v Evropskem parlamentu so zapisali (2016, str. 12): »Pred letom 1979 je obstajal dvom o tem, kaj Evropski parlament dejansko predstavlja: Evropske narode? Nacionalne parlamente? Države članice? Državljanke? Organizacija neposrednih volitev v Evropski parlament je bila način, da se to pojasni in da se nadalje potrdi obstoj evropskega demosa.«

Stopnjevanje občutka pomanjkanja demokratične legitimnosti Evropske skupnosti: 70. in 80. leta

V poznih 70. in zgodnjih 80. letih je bila Evropska skupnost soočena s krizo, ki se je odražala v počasni gospodarski rasti, večjo brezposelnostjo in vzpostavljanjem nezadovoljstva do evropskega povezovanja, ker ljudje niso več občutili prednosti evropskega povezovanja v obliki gospodarskega napredka. Hkrati se je od študentskih in delavskih uporov v letu 1968 in družbenih gibanj **stopnjeval občutek pomanjkanja demokratične legitimnosti**, in ob koncu 70. let se je že vzpostavil izraz demokratični primanjkljaj v Evropski skupnosti (Mény, 2003). Odgovor je prišel v obliki različnih zasedanj predstavnikov držav članic. Eden najpomembnejših za krepitev demokracije v Evropski skupnosti je bil vrh v Fontainebleauju leta 1984, na katerem so voditelji Evropske skupnosti ustanovili **ad hoc odbor o Evropo ljudi**, bolj znan kot **Adonninov odbor**, saj mu je predsedoval takratni evropski poslanec Pietro Adonnino.

Odbor je pripravil poročilo, ki naj bi predstavljal »odgovor na pričakovanja ljudi v Evropi« (Adonnino, 1985). Poročilo je pomenilo pomemben korak v smeri razvijajoče se ideje evropskega državljanstva, hkrati pa je obravnavalo tudi raznolike predloge izboljšanja demokratizacije in večje participacije državljanov v Evropski skupnosti. Med predlogi so **krepitev politične participacije** v smeri enakih postopkov in pravic glede ude-

ležbe na evropskih volitvah, pravice do vlaganja peticije državljanov Evropskemu parlamentu, krepitev informiranja in razprave o evropskih tematikah. Posredno naj bi se **demokracija v Evropski skupnosti krepiła tudi prek vzpostavitve zaupanja in evropske identitete**, pri čemer poročilo izpostavlja uporabo skupnih evropskih simbolov, kot so modra zastava z zlatimi zvezdami, 9. maj kot dan Evrope, evropska himna idr. Med pomembnejšimi ukrepi je bilo tudi področje mladih, in sicer podpora izmenjavam in sodelovanju v izobraževalnih programih ter prostovoljstvu, kar naj bi krepilo evropsko državljanstvo in sodelovanje v demokratičnih skupnostih (Adonnino, 1985).

Slika 25: Pietro Adonnino med nagovorom na plenarnem zasedanju Evropskega parlamenta

European Parliament. (n. d.). Portrait of MEP Pietro Adonnino [fotografija]. <https://tinyurl.com/5xffuwrn>

Odmik od izključno ekonomske usmeritve k politični uniji: 90. leta

Od poskusov »demokratizacije od zgoraj«, torej prek sprejemanja političnih odločitev, ki bi vzpostavile oziroma še bolj prebudile evropski demos, je bil med pomembnejšimi seveda podpis **Maastrichtske pogodbe** leta 1992, s katero je **bila ustanovljena Evropska unija**. Maastrichtska pogodba je predstavljala **odmik od skupnosti z izključno ekonomsko usmeritvijo k politični uniji**, ki je omogočil nadaljnjo integracijo. Podpis pogodbe je vzpostavil tri stebre, kot so jih takrat poimenovali: evropske skupnosti, pravosodje in notranje zadeve ter skupna zunanja in varnostna politika. Te usmeritve so med drugim omogočile tudi podlago za enotno gospodarsko in monetarno unijo ter uvedbo skupne valute, evra. Za poglobljanje političnega povezovanja in demokratizacijo Skupnosti je bil najpomembnejši dosežek vzpostavitev **statusa državljanstva EU**. Državljanstvo Unije, ki ne nadomešča nacionalnega državljanstva, temveč gre za komplementarno nadnacionalno državljanstvo, je omogočilo nekatere konkretne pravice, kot so pravica do svobode gibanja, pravica kandidirati in voliti na volitvah (lokalnih ali v Evropski parlament), če živiš v drugi državi članici EU in imaš državljanstvo EU, pravica do peticije Evropskemu parlamentu. Hkrati je pogodba okrepila vlogo Evropskega parlamenta, ki je dobil pomembnejši vpliv na sprejemanje zakonodaje prek postopka soodločanja, kar naj bi prispevalo k demokratizaciji Evropske unije. A kot v svoji analizi poudarja Nevers (2018), Maastrichtska pogodba se v svojih formulacijah **ni nanašala na demokracijo v EU in je opredeljevala**, temveč zgolj na načelo in način vladanja v državah članicah. V pogodbi je namreč navedeno, da so države zavezane »načelom svobode, demokracije in spoštovanja človekovih pravic« in da »Unija spoštuje nacionalno identiteto držav članic, katerih sistemi vladanja temeljijo na načelih demokracije« (v Nevers, 2018, str. 281–282).

Sprejem Maastrichtske pogodbe, poimenovane tudi Pogodba o EU, **ni potekal gladko in brez težav**. Številne države članice so imele pomisleke glede vsebine pogodbe, kar se je pokazalo tudi v raznolikih odzivih, protestih in procesih ratifikacije na ravni držav. Na Danskem so volivci na referendumu prvo različico pogodbe zavrnil, kar je zahtevalo dodatna pogajanja in politične pri-
držke, preden je bila v drugo

Slika 26: Plakati proti ratifikaciji Maastrichtske pogodbe na Irskem (1992).

Soleincitta. (8. 8. 2009). *Posters against the ratification of the Maastricht Treaty, Dublin, Ireland (1992)* [fotografija]. V Wikimedia Commons.<https://tinyurl.com/4ztzaa2d>

potrjena. V Franciji je bila pogodba sicer potrjena, vendar z zelo tesno večino, kar je kazalo na razdeljenost javnega mnenja. V Veliki Britaniji pa je proces ratifikacije povzročil resne politične težave v vladi premierja Johna Majorja, ki se je soočala z nasprotovanjem podpisu znotraj lastne stranke in delu javnosti ter medijev. Na Irskem pa je bil referendum o ratifikaciji pogodbe zakonsko obvezen, saj je zahteval spremembo ustave. Volivci so pogodbo na referendumu leta 1992 podprli, vendar so razprave, ki so spremljale kampanjo, razkrile podobne pomisleke glede prenosa suverenosti in demokratične legitimnosti odločanja v EU. Vsi ti procesi so kazali, da državljani v državah članicah ne izkazujejo več pasivnega soglasja in da širša javnost pogajanj in dogovorov za zaprtimi vrati ne dojema kot zadovoljiv način sprejemanja tako pomembnih odločitev. Ti procesi so **utrdili tudi občutke in razprave o demokratičnemu primanjkljaju** na ravni Unije (Shaw, 2000).

Z **Amsterdamsko pogodbo**, ki je bila podpisana leta 1997, sta se spremenili tudi obravnava in opredelitev demokracije, ki ni bila več vezana zgolj na način vladanja v državah članicah. S pogodbo se ni utrdila le vloga Evropskega parlamenta, ki je med drugim dobil pristojnost potrjevanja predsednika oziroma predsednice Evropske komisije, temveč je bila **demokracija opredeljena kot temeljna vrednota same Unije**. V pogodbi je tako izpostavljeno, da je »Unija utemeljena na načelih svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter vladavine prava, ki so skupna vsem državam članicam« (Amsterdamska pogodba, 1997).

Sodobni procesi: vzpostavljanje nadnacionalne predstavniške demokracije v EU

Enako dikcijo, da je EU utemeljena na demokraciji in posledično temeljna vrednota, s čimer za nazaj postavlja demokracijo oziroma proces demokratizacije kot enega ključnih razlogov za začetek evropskih integracijskih procesov, je moč najti tudi v **Lizbonski pogodbi**. Ta pogodba, podpisana leta 2007 in v veljavi od 1. decembra 2009, še bolj poudarja pomen demokracije. V posebnem sklopu »Določbe o demokratičnih načelih« je zapisano, da »delovanje unije temelji na **predstavniški demokraciji**« (Lizbonska pogodba, 2007). S tem je **prvič poudarjeno, da Evropska unija deluje kot predstavniška demokracija**, katere razvoj smo opisali v preteklem poglavju, kar je pomembna razlika od tega, da se v začetkih evropskih integracijskih procesov v Pariški in Rimski pogodbi o demokraciji v Evropski skupnosti ni govorilo.

V nadaljevanju Lizbonska pogodba opredeljuje tri kanale, prek katerih so zastopani državljani EU: neposredno z volitvami v Evropski parlament in posredno v Evropskem svetu prek predsednikov vlad ali držav ter v Svetu EU prek ministrov oziroma predstav-

nikov svojih vlad. V tej ureditvi lahko pride do napetosti, saj ni vedno jasno, kdaj so državljani zastopani kot državljani EU ali državljani posameznih držav, prav tako pa ni jasno, kako sta ti dve ravni medsebojno povezani (Bellamy in Castiglione, 2013). **Ustroj delovanja EU se je tekom evropskih integracijskih procesov vedno bolj približeval predstavniki demokraciji**, zato ni presenetljivo, da je to sedaj zapisano tudi v pogodbah. Kot poudarja Nevers (2018, str. 282), je »opredelitev EU kot demokracije verjetno eden najpomembnejših poskusov ustvarjanja demokracije, ki presega nacionalno državo ali je nad njo«, kar imenuje **nadnacionalna demokracija**.

Tudi **postopek sprejemanja Lizbonske pogodbe** je bil **težaven** in je sprožil **vprašanja o demokratičnosti EU**. Predhodnica Lizbonske pogodbe je bila Ustava za Evropo, ki jo je Evropski svet sprejel leta 2004. Ta bi nadomestila vse dotedanje pogodbe in bi bila – podobno kot na ravni držav – temeljni dokument za delovanje EU. Ustava je bila zavrnjena, ko so volivci v Franciji in na Nizozemskem na referendumu glasovali proti. Z zgolj manjšimi spremembami je bila nato vsebinsko skoraj enaka ustava predstavljena v obliki Lizbonske pogodbe. Večina držav članic je pogodbo ratificirala v nacionalnih parlamentih, s čimer se je izognila neposrednemu odločanju državljanov. Izjema je bila Irska, kjer je bil z ustavo zahtevan referendum. Ko so irski volivci leta 2008 prvič zavrnil

Slika 27: Praznovanje podpornikov Lizbonske pogodbe v Dublinu, potem ko so irski volivci pogodbo potrdili na drugem referendumu oktobra 2009

Britannica. (b. d.). Podporniki Lizbonske pogodbe praznujejo v Dublinu po irskem referendumu, oktober 2009 [fotografija]. <https://tinyurl.com/yb74bvry>

pogodbo, je EU odgovorila z dodatnimi pojasnili in zagotovili. Irska je nato leta 2009 organizirala nov referendum, na katerem je bila pogodba potrjena. Takšen postopek je sprožil številne kritike zaradi pomanjkanja demokratične legitimnosti EU in demokratičnega primanjkljaja, kar je še okrepilo prepričanje, da je EU demokracija brez ljudstva.

Lizbonska pogodba je poleg utrjevanja temeljev predstavniske demokracije v Evropski uniji predstavljala tudi **odziv na zaznani demokratični primanjkljaj** ter poskus približevanja odločanja državljanom. Eden ključnih korakov v tej smeri je bila uvedba **evropske državljanske pobude** kot mehanizma neposrednega sodelovanja državlja-

nov pri oblikovanju politik EU. Pogodba izrecno določa, da ima vsak državljan »pravico sodelovati v demokratičnem življenju Unije« (Lizbonska pogodba, 2007) po načelu, da se odločitve »sprejemajo kar najbolj odprto in v kar najtesnejši povezavi z državljani«. S tem je formalno odprla vrata participaciji, ki presega okvir rednih volitev. Evropsko državljansko pobudo ter druge ključne instrumente vključevanja državljanov v evropski politični proces bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju.

Mehanizmi politične participacije v EU

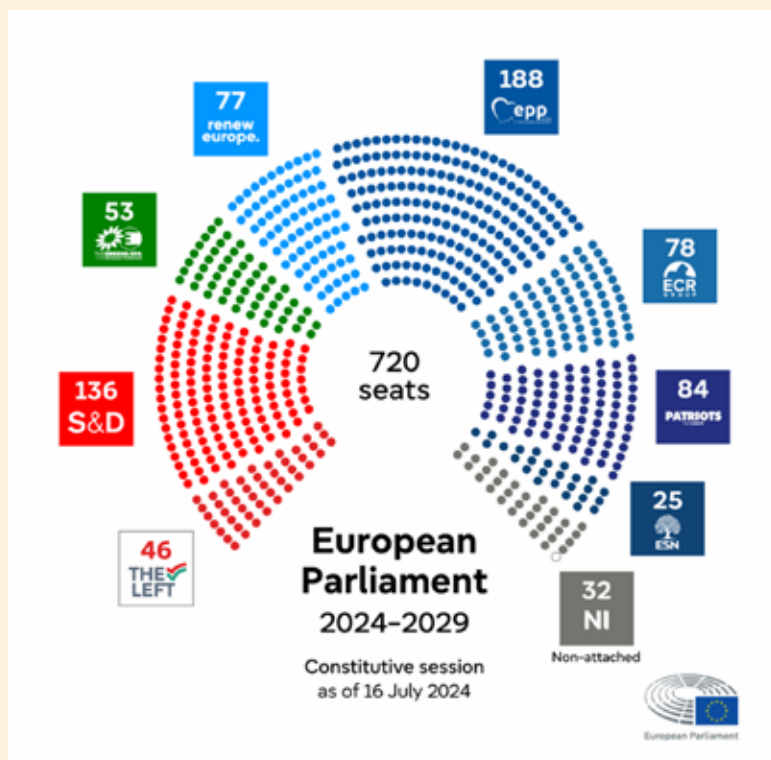
Kot smo videli, se je **pomen demokracije** tekom evropskih integracijskih procesov **kreopil**. Od začetkov, ko ideje demokracije v Evropski skupnosti niso bile v prvem planu ali pa politične elite sploh niso prepoznavale potrebe po demokratični ureditvi, pa do Lizbonske pogodbe, ko je zavladalo prepričanje, da so se demokratične strukture izboljšale. Vendar pa se moramo zavedati, da zgolj omembe v pogodbah in drugih dokumentih institucij EU niso dovolj, da bi lahko vzpostavili ali okrepili demokratično legitimnost in omogočili večji vpliv državljanov. Tudi zato Evropska unija poudarja, da je potreben angažma državljanov in **vzpostavlja nove demokratične mehanizme** in orodja, s katerimi bi lahko državljani sodelovali v demokratičnih procesih in uresničevali njihov angažma in aktivno državljanstvo. V nadaljevanju pogledjmo nekaj najbolj izpostavljenih mehanizmov in načinov udejanjanja demokracije v EU.

Volitve v Evropski parlament

Evropski parlament je **edina institucija EU, ki jo volijo državljani neposredno**, zato **velja za enega ključnih izrazov predstavniške demokracije** na ravni EU. Kot smo že omenili, so prve neposredne volitve v Evropski parlament potekale leta 1979. Z Maasrichtsko pogodbo leta 1992 pa so državljani EU pridobili tudi pravico, da lahko volijo in kandidirajo na lokalnih volitvah v kateri koli državi članici, kjer stalno prebivajo, pod enakimi pogoji kot državljani te države (Shaw, 2007). To pomeni, da imajo vsi državljani EU tako aktivno volilno pravico (pravico voliti) kot pasivno volilno pravico (pravico biti izvoljen) na lokalnih in evropskih volitvah v državi članici, v kateri prebivajo.

Kljub temu da so se pravila volitev v Evropski parlament sčasoma spreminjala, pa je ključno, da te potekajo po proporcionalnem sistemu, na podlagi splošne in neposredne volilne pravice, z zagotovitvijo svobodnega in tajnega glasovanja. Število poslancev Evropskega parlamenta (t. i. MEP – *Members of the European Parliament*) se za vsako državo članico določi pred vsakimi volitvami in temelji na načelu, da imajo večje države več poslancev, vendar posamezni poslanec v večji državi zastopa več volivcev kot poslanec iz manjše države. Vsaka država ima najmanj šest in največ 96 predstavnikov (Evropski parlament, 2024b). Čeprav volitve potekajo prek nacionalnih strank, se večina izvoljenih poslancev v Evropskem parlamentu pridruži **evropskim političnim skupinam**, ki jih združujejo skupne vrednote in politične usmeritve. Vsaka skupina mora imeti vsaj 23 poslancev iz najmanj četrtine držav članic.

Trenutne politične skupine v Evropskem parlamentu so: Evropska ljudska stranka (EPP), Napredno zavezništvo socialistov in demokratov (S&D), Patriots for Europe, Evropski konservativci in reformisti (ECR), Renew Europe, Zelena skupina in Evropsko svobodno zavezništvo (Greens/EFA), Levica (GUE/NGL) in Skupina narodov suverene Evrope (Europe of Sovereign Nations Group) (Evropski parlament, 2025b).

Slika 28: Razdelitev sedežev po političnih skupinah na začetku mandata Evropskega parlamenta 2024–2029

Evropski parlament. (15. 10. 2024). *European Parliament — 2024-2029 (konstitutivna seja, stanje 16. julij 2024)* [slika]. <https://tinyurl.com/my5m6rn2>

Ena največjih težav volitev v Evropski parlament ostaja **volilna udeležba**, ki je nizka že desetletja. Leta 2014 je znašala 42,6 odstotka, leta 2019 se je dvignila na 50,66 odstotka, leta 2024 pa je ostala skoraj enaka, 50,74 odstotka. Takšna volilna udeležba **sproža vprašanja o demokratični legitimnosti evropskih institucij** in nakazuje, da se številni državljani še vedno ne identificirajo dovolj z evropsko politično skupnostjo. Po mnenju raziskovalcev (Follesdal in Hix, 2006) nizka udeležba ni le posledica apatije, temveč tudi pomanjkanja občutka, da bi imel posameznikov glas vpliv na ključne odločitve na ravni EU.

Zato evropske institucije vse pogosteje izvajajo različne informacijske **kampanje in projekte za spodbujanje udeležbe na volitvah** ter za krepitev evropske državljanske zavesti. Pred volitvami leta 2024 so na primer potekale kampanje pod slogani, kot so »S svojim glasom pomagajte spremeniti svet, v katerem živite«, »Z glasom se zavzemaj za demokrati-

Slika 29: Kampanja pred volitvami v Evropski parlament, ki poudarja povezavo med volitvami in delovanjem demokracije

Evropski parlament. (29. 1. 2024). 2024 European elections campaign banner on the Agora Simone Veil of the European Parliament in Brussels [fotografija]. <https://tinyurl.com/yrnush4t>

jo« in »Skupaj za demokracijo« (Evropski parlament, 2024a). Z njimi želijo izpostaviti zgodovinsko trenutka volitev in volitev kot praznika demokracije, kar ne nazadnje vodi v utrjevanje predstavniške demokracije. Hkrati pa seveda želijo vzpostavljati ali povečati demokratično legitimnost EU. Sicer precej manj, a vendar EU poudarja tudi druge mehanizme za politično participacijo državljanov.

Peticija Evropskemu parlamentu

Poleg volitev v Evropski parlament imajo državljani EU še druge možnosti za politično sodelovanje na ravni Evropske unije. Ena izmed njih je tudi vlaganje **peticij Evropskemu parlamentu**, ki ima dolgo zgodovino, saj je bila prva peticija vložena že leta 1958, formalno pa je bil ta mehanizem vključen z Maastrichtsko pogodbo leta 1992 kot del evropskega državljanstva. **Vsak državljan EU ima torej pravico vložiti peticijo**, samostojno ali skupaj z drugimi o zadevi, ki spada v področje delovanja EU in ga neposredno zadeva. Peticija je lahko v obliki pritožbe, zahteve ali poziva Evropskemu parlamentu, da opozori na kršitve pravic državljanov EU s strani držav članic ali drugih akterjev in institucij, pri čemer je mogoče peticijo vložiti v elektronski obliki. Peticijo najprej prouči **Odbor za peticije Evropskega parlamenta**, ki lahko odloči o nadaljnji obravnavi, med drugim: lahko pozove Evropsko komisijo, naj opravi predhodno preiskavo in da informacije; peticijo posreduje drugim parlamentarnim odborom ali institucijam v nadaljnjo obravnavo; se obrne na nacionalne organe s prošnjo za pojasnila; pripravi poročilo oziroma resolucijo, ki jo obravnava parlament. V nekaterih primerih lahko odbor organizira tudi dejansko misijo na kraj dogajanja in na podlagi ogleda pripravi priporočila (Evropski parlament, 2025a).

V zadnjem poročilu Odbora za peticije iz leta 2023 so navedeni nekateri **primeri peticij**, ki so vodili v dejansko ukrepanje. Odbor je na podlagi peticije o okoljskih kaznivih dejanjih in problemu neustreznega pregona organiziral javno posvetovanje Evropskega parlamenta na temo Evropski zeleni tožilec. Razprava je prispevala k oblikovanju direktive

o kazenskoopravnem varstvu okolja. Kot posledica prejete peticije je Evropski parlament sprejel resolucijo o nezakoniti sečnji gozdov v EU. Leta 2023 je odbor organiziral misijo v Romunijo, da bi ocenil upravljanje populacije rjavega medveda in razsežnost nezakonite sečnje. Delegacija Evropskega parlamenta je na terenu obiskala različne deležnike in institucije, medtem ko je Evropska komisija že sprožila postopek za ugotavljanje kršitev proti Romuniji (Evropski parlament, 2023). Ti primeri kažejo določen vpliv na oblikovanje zakonodaje na ravni EU, vendar **kritiki** (Vogiatzis, 2021) **opozarjajo, da peticije pogosto nimajo večjega učinka na ravnanje institucij**. Na to, da peticije niso ključni kanal participacije državljanov, deloma vplivata tudi bolj priljubljena mehanizma, in sicer pritožba evropskemu varuhu človekovih pravic in evropska državljanska pobuda.

Evropski varuh človekovih pravic

Pravica do pritožbe evropskemu varuhu človekovih pravic je eden od mehanizmov participacije v EU, ki se ga zaradi odzivnosti in pomoči pri uveljavljanju pravic državljanov in drugi akterji poslužujejo pogosteje. Varuh ima sedež v Strasbourgu in je bil ustanovljen z Maastrichtsko pogodbo. Njegova osrednja naloga je pomoč ljudem, podjetjem in organizacijam, ki se srečujejo z **nepravilnostmi pri delovanju institucij in organov EU**. Poleg tega lahko na lastno pobudo obravnava tudi primere, katerih namen je na **sistemski ravni spodbuditi boljše delovanje oblasti v EU**.

Slika 30: Evropska varuhinja človekovih pravic Teresa Anjinho

Evropski ombudsman. (17. 12. 2024). Teresa Anjinho izvoljena za novo evropsko varuhinjo človekovih pravic (2025–2029) <https://tinyurl.com/yuyd3j4h>

Leta 2024 je Evropski parlament izvolil novo evropsko varuhinjo človekovih pravic **Tereso Anjinho**. Varuh človekovih pravic je izvoljen po vsakih volitvah v Evropski parlament za mandatno dobo parlamenta in je lahko ponovno imenovan. V svojem uvodnem nagovoru oziroma prisegi pred Sodiščem Evropske unije je varuhinja dejala: *Soočamo se z zaskrbljujočim pomanjkanjem zaupanja. Mnogi državljani se počutijo neslišane, ločene od institucij, ki naj bi jih zastopale. Institucionalni okvir EU se vse pogosteje ne dojema kot sredstvo za uresničevanje njihovih želja, ampak kot ovira. Prepogosto se ljudje bojijo, da sistem ne deluje, kot bi moral. /.../ Trdno sem prepričana, da se zaupanje v vladanje večinoma ne zmanjšuje zato, ker ljudje zavračajo pravila, ampak zato, ker jih ne razumejo – ali še huje, ker se počutijo zapostavljene. /.../ Obravnavanje pritožb posameznikov je temelj dela varuha človekovih pravic. To ni le papirologija. Pritožbe so glasovi resničnih ljudi, ki – ne glede na to, ali poznajo*

zapletenost zakonodaje – iščejo pravičnost, jasnost in pravno varstvo. Odražajo prepričanje, da znotraj zapletenosti evropskega vladanja ostaja urad, ki je pripravljen in sposoben prisluhniti njihovim skrbem – brez filtrov, brez ovir (Anjinho, 2025).

S tem je želela poudariti, da mora evropski varuh človekovih pravic dati državljanstvu EU človeški obraz in da mora temeljiti na empatiji, sočutju in občutku za ljudi ter na ta način prispevati k udejanjanju demokracije v EU.

In kako vložiti pritožbo ter v kakšnih primerih se obrniti na evropskega varuha človekovih pravic? Če državljani, podjetja, organizacije niso zadovoljni z delom institucij, organov ali agencij EU, se morajo najprej obrniti na tisto institucijo, ki po njihovem mnenju ne dela v skladu z zakonodajo. Če **institucija ne odpravi nepravilnosti, se lahko državljani pritožijo varuhu**, a ne kasneje kot v dveh letih od trenutka, ko je bila nepravilnost ugotovljena. Evropski varuh ne more preiskovati pritožb zoper nacionalne ali lokalne institucije, tudi če se pritožbe nanašajo na zadeve EU. Te zadeve lahko obravnava nacionalni varuh (Evropski varuh človekovih pravic, 2025a).

Med **primeri vpliva evropskega varuha človekovih pravic** je preiskava zaradi domnevnih nezakonitih vračanj migrantov (*pushbacks*) in nezmožnosti oziroma neučinkovitosti ter nepreglednosti vlaganja pritožb na Evropsko agencijo za mejno in obalno stražo (*Frontex*). Ugotovljene so bile pomanjkljivosti, kar je prispevalo k odstopu njenega direktorja in vzpostavitvi pritožbenega mehanizma za domnevne kršitve temeljnih pravic (Carrera in Stefan, 2018; Evropski varuh človekovih pravic, 2025b). Med primeri najdemo tudi pozive k spremembam izboljšanja dostopa do informacij o učinkovitosti cepiv proti covidu-19 pri Evropski agenciji za zdravila (EMA) ter pritisk na Evropsko komisijo za bolj transparentno komunikacijo glede pogajanj s farmacevtskimi podjetji v času pandemije. Kljub tem dosežkom pa raziskovalci (Vogiatzis, 2017) opozarjajo na **omejeno moč varuha, saj njegove odločitve niso pravno zavezujoče, njihov učinek pa je pogosto odvisen od politične volje institucij**, zlasti pri politično občutljivih vprašanjih.

Evropska državljanska pobuda

Evropska državljanska pobuda je **eden bolj prepoznanih mehanizmov participacije državljanov** EU. Kljub temu da je bila uvedena z Lizbonsko pogodbo leta 2009 in se je v praksi uveljavila leta 2012, pa ima daljšo zgodovino.

Evropska državljanska pobuda se je kot ideja pojavila sredi burnih razprav o demokratičnem primanjkljaju v EU na prelomu tisočletja in je rezultat več kot dvajsetletnega **lobiranja civilnodruženih organizacij**, katerih namen je bil **vpeljati mehanizme neposredne demokracije** na raven

Evropske unije. Na enem od srečanj predstavnikov civilnodružbenih organizacij so razpravljali tudi o ideji državljanske pobude v EU, pri čemer sta bila na srečanju prisotna tudi avstrijski in italijanski zunanji minister, ki sta idejo prenesla na medvladno konferenco o oblikovanju Amsterdamske pogodbe leta 1996. Prvotni predlog je predpostavljal, da mora iniciativa vključevati deset odstotkov državljanov EU, ki prihajajo iz vsaj treh držav članic. Če dosežejo pogoje, pa iniciativo predložijo Evropskemu parlamentu, ki jo mora obravnavati. Kljub temu da iniciativa ni bila sprejeta in vključena v Amsterdamsko pogodbo, je pritegnila pozornost predstavnikov držav v Evropskem svetu (Glogowski in Maurer, 2013).

Mehanizem evropske državljanske pobude se v pomembni meri razlikuje od že predstavljenega instrumenta peticije v Evropski parlament. Peticijo lahko vložijo državljani EU ter organizacije in skupine, ki imajo prebivališče oziroma sedež v EU, obravnavati pa mora zadeve, ki sodijo na področje delovanja EU in ki vlagatelja neposredno zadevajo. Peticije so naslovljene na Evropski parlament, ki je neposredni zastopnik državljanov na ravni EU. Evropska državljanska pobuda pa je **neposreden poziv k sprejetju konkretnega pravnega ukrepanja in je naslovljena na Komisijo**, ki ima izključno pristojnost za vlaganje zakonodajnih predlogov, pri čemer ni nujno, da vlagatelje neposredno zadeva (Evropski parlament, 2025).

Evropska komisija je izdala **Vodnik po evropski državljanski pobudi** (2024b), ki pojasnjuje delovanje pobude v praksi po korakih. V prvem koraku mora skupina vsaj sedmih državljanov iz sedmih različnih držav EU oblikovati pobudo, da Evropska komisija pripravi nov zakonodajni predlog, ki zadeva področje v njeni pristojnosti. V naslednjih korakih morajo organizatorji pobudo prijaviti Komisiji in ko je sprejeta, začnejo zbirati podpise. V roku enega leta morajo zbrati vsaj milijon podpisov iz najmanj sedmih držav članic. Po zaključku zbiranja morajo nacionalni organi potrditi veljavnost podpisov. Če je prag dosežen, se organizatorji v enem mesecu srečajo s predstavniki Komisije in jim predstavijo pobudo. V treh mesecih jo predstavijo na javni obravnavi v Evropskem parlamentu. V šestih mesecih pa Komisija sporoči, kakšen bo odziv na pobudo ter ukrepa bodisi z zakonodajnim aktom, drugimi ukrepi ali zavrnitvijo, pri čemer mora svojo odločitev utemeljiti.

Slika 31: Naslovnica publikacije Vodnik po evropski državljanski pobudi

Evropska komisija, Generalni sekretariat. (2024). *Vodnik po evropski državljanski pobudi: sooblikujte Evropsko Unijo*. Urad za publikacije Evropske unije. <https://data.europa.eu/doi/10.2792/435426>

Med **primeri evropskih državljanskih pobud** so nekatere privedle do novih zakonov in drugih sprememb. Prva pobuda, ki je dosegla prag enega milijona podpisov, je bila pobuda *Right2Water* (Pravica do vode), ki je Komisijo spodbudila k prenovi direktive EU o pitni vodi. Direktiva, ki od držav članic zahteva zagotavljanje dostopa do varne pitne vode tudi za ranljive skupine, je začela veljati leta 2021, države članice pa so jo morale implementirati do začetka leta 2023. Pomemben vpliv je imela tudi pobuda *Stop Glyphosate* (Prepovejmo glifosat), ki je Komisijo pripeljala do zakonodajnega predloga o preglednosti znanstvenih študij, ki prispevajo informacije, potrebne pri odobritvi snovi, ki lahko končajo v naši hrani, kot so na primer dodatki in pesticidi. V Sloveniji je bila v zadnjem času najbolj odmevna pobuda *My voice, my choice* (Moj glas, moja izbira), ki zahteva, da EU zagotovi dostop do varne in zakonite oskrbe pri prekinitvi nosečnosti za vse, ki nimajo dostopa do nje. Pobuda, ki izhaja z zavoda Raziskovalni inštitut 8. marec, je zbrala dovolj podpisov in bo v naslednjih korakih obravnavana na ravni Evropske komisije in Evropskega parlamenta.

Kritike evropske državljanske pobude se nanašajo predvsem na omejitve, saj **pobude niso zavezujoče za Komisijo**, na počasen odziv institucij, predvsem Komisije, in na možnost, da pobudo zavrnejo. V tej smeri tudi Evropska komisija poudarja, da je to mehanizem participativne demokracije, s katerim se na raven političnih institucij prinašajo teme, ki so pomembne za državljane, in ne orodje neposredne demokracije, prek katerega bi se odločitve oblikovale in sprejemale (Greenwood, 2019).

Dialogi s civilno družbo in družbena gibanja v EU

Eden od najbolj uporabljanih mehanizmov participacije na ravni EU so dialogi s civilno družbo (*civil dialogue*). To v praksi pomeni, da kadar koli Evropska komisija ali druge institucije pripravljajo zakonodajo ali obravnavajo določeno problematiko, morajo vključiti organizacije civilne družbe, ki zastopajo interese različnih družbenih skupin (npr. mladino, potrošnike, sindikate itd.) in pokrivajo specifične teme (npr. okoljevarstvo, delavske pravice, socialne politike itd.). V Lizbonski pogodbi je tako eksplicitno navedeno, da morajo institucije EU spodbujati izražanje in delovanje civilne družbe na ravni EU ter da morajo imeti **redne konzultacije z reprezentativnimi organizacijami oziroma združenji**. Mehanizem dialogov s civilno družbo sovпада z udejanjanjem predstavniške demokracije, ki se izvaja na drugi ravni – institucije EU se namreč pogovarjajo in konzultirajo s predstavniki civilnodružbenih organizacij, ki naj bi predstavljali interese državljanov EU.

Eden ključnih namenov dialoga s civilno družbo, poleg pridobivanja strokovnih podlag oz. vsebine za oblikovanje politik, je bil **povezati institucije EU z državljani in njihovimi željami**. Vendar pa raziskave (Bouza Garcia, 2013) kažejo, da ta namen ni bil dosežen. Evropska unija je pomembno prispevala k ustanavljanju in delovanju civilnodružbenih organizacij na ravni EU in njihovi profesionalizaciji, kar pa je rezultiralo tudi v odmik od državljanov. Organizacije namreč v želji po učinkovitosti vedno bolj

poudarjajo pripravo strokovnih podlag za oblikovanje politik in po neposrednem dostopu do odločevalcev, zapostavljajo pa nagovarjanje in mobilizacijo državljanov pri posameznih tematikah in skupno oblikovanje predlogov. Hkrati institucije EU s podpiranjem večjih civilnodružbenih organizacij, ki jih v določeni meri tudi financirajo in s tem okvirjajo njihovo delovanje, onemogočajo dostop in vpetost manjših civilnodružbenih skupin in državljanov v procese oblikovanja politik. Na ta način dialog sovпада s tehnokratskim ustrojem in delovanjem institucij EU ter po mnenju kritikov prispeva k zaprtosti oblikovanja politik in elitističnemu načinu političnega odločanja (Bouza Garcia in Greenwood, 2014).

Drugi način, ki za razliko od institucionaliziranega dialoga s civilno družbo prihaja od spodaj navzgor, so **družbena gibanja**, ki poskušajo vplivati na oblikovanje politik v EU. Družbena gibanja so že dolgo prepoznana kot pomembni akterji vpliva na politične odločitve, ki se odraža prek pritiska na politične institucije in odločevalce, zahteve po njihovi odgovornosti, zagovarjanja interesov manjšin in prizadevanj za spremembo družbene ureditve in poglobljanja ter poživitev demokracije. Raziskovalci poudarjajo tudi **pomemben vpliv družbenih gibanj na oblikovanje politik Evropske unije**, pri čemer velikokrat ni mogoče pokazati neposredne povezave med zahtevami gibanj in politikami, saj se ideje in zahteve stalno spreminjajo. Progresivna družbena gibanja v EU so tako na eni strani prostori udejanjanja demokracije, hkrati pa z odpiranjem problematik, pozivanju k bolj vključujoči in pravični politiki ter bolj solidarni družbi želijo demokratizirati tudi delovanje EU.

Sodobno zgodovino vpliva družbenih gibanj na EU lahko razdelimo na tri obdobja. Prvo je prepleteno s ciklom protestov za **globalno pravičnost in demokracijo**, ki se je začelo konec 90. let 20. stoletja. V tem obdobju so potekali množični protesti t. i. alterglobalističnih gibanj (npr. v Seattlu 1999 in Genovi 2001) pred srečanji mednarodnih organizacij, kot je Svetovna trgovinska organizacija, in se zavzemali za drugačno družbenopolitično (in gospodarsko) ureditev. Tudi na ravni EU so srečanja voditeljev Evropskega sveta in drugi pomembni dogodki EU pomenili priložnosti za množične nadnacionalne proteste. Protestniki so postavljali pod vprašaj neoliberalno logiko in usmeritev EU kot političnega akterja, ki je usmerjen v delovanje trgov ter primanjkljaj socialnih politik, solidarnosti in pravičnosti. Gibanja so se zavzemala za spremembo delovanja EU pod sloganom »Proti Evropi kapitala, drugačna Evropa je mogoča« (della Porta in Caiani, 2009, str. 131). V drugem obdobju so sledili **protesti proti varčevalnim ukrepom**, ki so jih uvedle članice EU po finančni krizi leta 2010. Gibanja, kot sta *Indignados* in *Occupy*, v okviru katerega so protestniki zavzeli tudi območje pred sedežem Evropske centralne banke v Frankfurtu, so opozarjala na krizo predstavniške demokracije, potrebo po spremembi varčevalnih ukrepov ter pomanjkanje odzivnosti institucij EU in zahtevala pravičnejšo in bolj socialno naravnano EU.

Eden od odgovorov na te zahteve družbenih gibanj naj bi bilo tudi oblikovanje instrumenta EU za okrevanje po pandemiji covid-19, ko se je EU prvič v zgodovini zadolžila, da bi financirala ukrepe okrevanja v državah članicah (Parks, 2025). Tretje obdobje sodobnega delovanja družbenih gibanj pa odražajo **protesti za podnebno pravičnost**. Ta cikel je dosegel svoj vrh leta 2018, ko so gibanja, kot so Petki za prihodnost (*Fridays for Future*) in Upor proti izumrtju (*Extinction Rebellion*), z množičnimi protesti in akcijami državljanske nepokorščine uspela ponovno umestiti podnebno krizo v središče politične pozornosti. Temeljno sporočilo družbenih gibanj je (bilo), da podnebnih sprememb ni mogoče učinkovito obravnavati zgolj z osredotočanjem na okoljska vprašanja, saj spremembe povzročajo globalna kapitalistična ureditev. Zato so bile zahteve osredotočene v širšo sistemsko

Slika 32: Protestniki proti varčevalnim ukrepom s plakatom: »Tukaj se demokracija konča« pred sedežem Evropske centralne banke v Frankfurtu.

DIE LINKE vor Ort bei den Blockupy-Protesten vom 16. bis 19. Mai 2012 in Frankfurt am Main (7220851362) (n. d.). V *Wikimedia Commons*. <https://tinyurl.com/3paptbjz>

spremembo neoliberalnega ustroja politik, tudi na ravni EU, in demokratizacijo oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev. V tej smeri so bili slogan Petkov za prihodnost tudi »Sprememba sistema, ne podnebne spremembe« (*system change not climate change*) in slogana, usmerjena neposredno na odločevalce, in sicer »Povejte resnico« (*tell the truth*) ter »Ukrepajte zdaj« (*act now*) (Parks, 2025, str. 309).

Najbolj **aktualen primer delovanja družbenih gibanj na ravni EU pa je organiziranje protestov in humanitarnih odprav kot odgovor na genocid nad palestinskim prebivalstvom v Gazi**. Cilj teh akcij je bil med drugim vršiti pritisk in opozoriti institucije EU glede pomanjkanja odzivnosti institucij EU na kršitve človekovih pravic, nezmožnosti oblikovanja enotne obsodbe genocida in sprejetja sankcij in ukrepov proti izraelskim politikam, vključno s prekinitvijo pridružitvenega sporazuma med Izraelom in EU.

Izzivi in problemi demokracije na ravni EU

Meje politične participacije

Mehanizme politične participacije, ki jih uvaja Evropska unija in ki smo jih ravnokar predstavili, moramo razumevati tudi v kontekstu neoliberalizma, v okviru katerega deluje in ga vzpostavlja tudi EU. To pomeni, da je temeljna usmeritev EU zagotavljanje rasti in delovanje po tržnih principih, pri čemer ekonomska logika prevlada nad idejami demokratizacije. Posledično sta **politična participacija** in predstavniška demokracija **v EU uokvirjeni tudi z mejami politične participacije**. Pa poglejmo, kje so meje participacije in kako se to odraža.

Evropska komisija je v političnem sistemu EU institucija, ki prevladujoče začena zakonodajne postopke oziroma predloge politik. Ti procesi temeljijo na pravilih in načinih delovanja, ki jih Evropska komisija opredeljuje v **priročniku Boljše upravljanje** (*Better regulation*) (Evropska komisija, 2023), ki ga dopolnjuje vsakih nekaj let. Priročnik je namenjen predvsem zaposlenim v Komisiji kot okvir oziroma **navodila pri pripravi novih pobud in predlogov urejanja** – torej novih politik – ter ocenjevanju obstoječe zakonodaje oziroma politik. Priročnik Boljše upravljanje vsebuje natančna navodila, kako naj uradniki v Komisiji postopajo in delujejo v procesih oblikovanja politik, kdaj in za kakšne namene naj vključujejo v oblikovanje politik državljane EU in civilnodružbene organizacije in kako naj jih vključujejo. Ali drugače, na kakšne načine lahko (so)delujejo državljani EU v procesih oblikovanja politik in kakšne so njihove omejitve – to so torej meje politične participacije (Pušnik, 2020).

V okviru boljšega upravljanja in navodil za delovanje Evropske komisije so mehanizmi participacije, kot so dialogi s civilnodružbenimi organizacijami ali državljani, opredeljeni kot **konzultacije** (Evropska komisija, 2023), kar pomeni, da so **namenjeni pridobivanju mnenj in ne soodločanju**, kar je **prva meja**. Ali drugače, glasovi državljanov in civilne družbe so opredeljeni kot neobvezujoča mnenja v procesu oblikovanja politik. **Druga meja** so jasno postavljena hierarhična razmerja. S pravili je namreč določeno, da je **Komisija** tista, ki **odloča** o procesih izvajanja konzultacij. To pomeni, da Komisija presodi, **ali so konzultacije** z državljani in civilno družbo **sploh potrebne**, o katerih temah in za katere namene. V navodilih je tudi eksplicitno izraženo, da **Komisija določi vsebino in cilje** konzultacij, kar je **tretja meja** participativnih mehanizmov. To pomeni, da pogledi in ideje državljanov in civilne družbe ne morejo spremeniti vnaprej postavljenih ciljev in si prizadevati za radikalno drugačne ali nasprotujoče politike, kot jih predlaga Evropska komisija.

Tovrstno omejitev ugotavljajo raznolike študije. Eden sodobnejših primerov je na ravni okoljskih politik EU, v okviru katerega je bil vzpostavljen evropski zeleni dogovor, ki poudarja velik pomen participacije državljanov. Vendar kot ugotavlja Machin (2025, str. 155; glej tudi Banjac in Pušnik, 2025), ključni cilji in okviri, v katerih Evropska komisija poudarja potrebo

po »zeleni rasti«, torej ohranjanju kapitalističnega načina delovanja, ki povzroča okoljsko krizo, »niso odprti za razpravo«.

Slika 33: V okviru evropskega zelenega dogovora, ki je poudarjal potrebo po participaciji državljanov, so bile organizirane različne razprave in posvetovanja, združeni pod imenom Konferenca o prihodnosti Evrope, ki pa so bili uokvirjeni v mejah participacije

European Policy Centre. (2022). *The Conference on the Future of Europe: From citizens' recommendations* [fotografija]. <https://tinyurl.com/3psbmmfa>

Slika 34: Slogana Konferenca o prihodnosti Evrope »Prihodnost je v tvojih rokah« in »Naj se sliši tvoj glas« sta vzbujala občutek, da so državljani tisti, ki dejansko odločajo

Conference on the Future of Europe: Make your voice heard! (9. 5. 2021). European Parliament – Press Room [spletna stran]. <https://tinyurl.com/45bjnxun>

Hkrati je potreba po participaciji državljanov in civilne družbe **zamejena s tehnokrat-skim in neoliberalnim načelom učinkovitosti**, kar predstavlja **četrto mejo**. V navodilih je tako določeno, da je izvajanje konzultacij zamejeno na osem tednov in da se Komisija ne more odzvati na vse prejete odzive v okviru konzultacij, ker naj to ne bi bilo v skladu v skladu z zahtevami učinkovitega procesa sprejemanja odločitev. To pomeni, da ekonomska logika, ki je zastavljena že v ciljih politik, prevlada pred načelom demokratizacije tudi v procesih oblikovanja politik. V povezavi s tem pa je mogoče izpostaviti tudi **peto** in zadnjo **mejo**, namreč da so konzultacije namenjene **legitimiranju politik in doseganju vnaprej postavljenih ciljev**. Komisija je namreč tista, ki na koncu odloči o samem predlogu, medtem ko poudarja, da morajo imeti akterji, ki so bili vključeni v sistem konzultacij, realistična pričakovanja, kaj je lahko doseženo. To pa utrjuje zavedanje o tehnokratskem ustroju delovanja EU in Komisije, kar je eden od vidikov demokratičnega primanjkljaja EU, ki ga bomo obravnavali v nadaljevanju (glej Pušnik, 2020; Parks, 2025).

Demokratični primanjkljaj (v) EU

Do sedaj smo v priročniku že velikokrat omenili demokratični primanjkljaj, ki je stalnica evropskih integracijskih procesov vsaj od sprejema Maastrichtske pogodbe dalje, čeprav so ideje o primanjkljaju bile prisotne, kot smo omenili, že ob koncu 70. let. Vendar zakaj sploh govorimo o demokratičnem primanjkljaju, kaj predstavlja oz. kako ga raziskovalci opredeljujejo in kako ga institucije EU poskušajo razreševati?

Evropsko povezovanje, ki je rezultiralo v današnjo EU, je skozi **zgodovino postajalo vedno tesnejše** in vpliv Evropske skupnosti in njenih institucij na delovanje držav članic in življenja državljanov je postajal vse večji. Znana je izjava nekdanjega predsednika Evropske komisije Jacquesa Delorsa, ki je leta 1988 v nagovoru Evropskemu parlamentu dejal, da bo morda v desetih letih 80 odstotkov zakonodaje dogovorjene in sprejete na ravni evropskih institucij. Kljub temu da se je izkazalo, da je bila ta ocena pretirana, saj naj bi bil vpliv EU na nacionalno zakonodajo med 20 in 25 odstotki (na nekaterih področjih, kot so kmetijstvo, okoljske politike in gospodarstvo, tudi prek 50 odstotkov), pa je jasno, da ima **EU velik vpliv na življenje svojih državljanov** (Khatsenkova, 2024).

V sami **srži demokratičnega primanjkljaja EU je prepričanje o pomanjkanju demokracije** oziroma demokratičnih vzvodov, **prek katerih bi državljani EU (lahko) vplivali na oblikovanje politik**. Posledično politične odločitve in delovanje institucij EU naj ne bi bili (dovolj) legitimni. Demokratični primanjkljaj v EU ima mnogotere oblike in dimenzije, ki smo jih deloma že obravnavali. Prva dimenzija je zagotovo **zgodovinska**, saj so v začetkih evropskih integracijskih procesov legitimnost procesov s prostovoljnim sodelovanjem dajale države. V tem povojnem obdobju je bila Evropska skupnost projekt političnih elit s pasivnim soglasjem državljanov, ki se v veliki meri niso zanimali za integracijske procese, dokler so čutili ekonomske koristi (Habermas, 2013). Druga dimenzija demokratičnega primanjkljaja je povezana s **pravnim okvirom** in vzpostavljanjem Evropske skupnosti prek ustanovnih pogodb, ki predstavljajo temelj njenega delovanja, saj definirajo področja in načine sodelovanja. Vsebinsko pogodb usklajujejo predstavniki držav za zaprtimi vrati, državljani pa o njej predhodno niso seznanjeni. Prav tako so podpisniki pogodb predstavniki držav članic, države pa pogodbe ratificirajo prevladujoče brez neposrednega odločanja in soglasja državljanov, razen v primerih držav s tradicijo neposredne demokracije. V navezavi na to dimenzijo je prvič bolj izrazito prišel do izraza demokratični primanjkljaj ob zavrnitvi Maastrichtske pogodbe na referendumu na Danskem leta 1992 (Laffan, 1999; Shaw, 2000).

Tretja dimenzija demokratičnega primanjkljaja temelji na **institucionalni ureditvi** Evropske skupnosti. Evropska unija je v okviru evropskih integracijskih procesov utemeljila institucije Evropske komisije, Sveta EU in Evropskega parlamenta, ki niso v skladu

z običajno delitvijo oblasti, kot jo poznamo na ravni nacionalnih držav. Evropska unija tako **nima osrednje institucije**, iz katere bi izhajala politična avtoriteta, kot jo na nacionalni ravni predstavljajo predsedniki držav ali vlad. V teh kontekstih se večkrat omenja znani rek »Koga naj pokličem, če želim govoriti z Evropo«, ki odraža pomanjkanje vodstva oziroma postavlja vprašanje, kdo sploh vodi EU. Prav tako **Evropska komisija**, ki ima osrednjo vlogo pri oblikovanju zakonodaje, **ni neposredno izvoljena**, temveč je imenovana na podlagi predloga potencialnega predsednika ali predsednice, ki jo izvoli Evropski parlament. Državlani tako nimajo vpliva na izbiro predstavnikov Komisije, niti jih ne morejo zamenjati. Evropski komisiji se tako pogosto očita, da je tehnokratska institucija, ki ne temelji na volji ljudstva.

Četrta dimenzija predstavlja **nepreglednost in zapletenost sistema sprejemanja politik**, ki pogosto delujejo odtujeno od vsakdanjega življenja državljanov. Sistem odločanja temelji na iskanju ravnotežja med institucijami, a prav ta kompleksnost **zmanjšuje občutek vpliva državljanov na dogajanje v EU**. Posledično se ljudje težko vključujejo v evropske procese, saj ne razumejo ne mehanizmov ne poti vplivanja. V tem okviru se velikokrat poudarja šibko vlogo Evropskega parlamenta kot edine neposredno izvoljene institucije EU, ki kljub temu da se je njena moč skozi čas krepila, še vedno nima vloge klasičnih predstavniških institucij, ker ne more predlagati zakonodaje, s čimer je moč parlamenta v primerjavi z drugimi institucijami šibkejša. V tej smeri je dodatni argument demokratičnega primanjkljaja tudi nizka volilna udeležba na volitvah v Evropski parlament, ki odraža tudi, da državlani nimajo občutka, da prek volitev vplivajo na delovanje EU (Hatton, 2016). V tej smeri je treba razumeti tudi vzpostavljanje novih mehanizmov za politično participacijo, kot je na primer že predstavljena evropska državljanska pobuda.

Peta dimenzija demokratičnega primanjkljaja je **odsotnost evropskega demosa**, torej enotnega ljudstva, ki bi se identificiralo z Unijo. To dimenzijo je izpostavilo nemško ustavno sodišče s t. i. maastrichtsko odločitvijo, v kateri je ugotovilo, da demokracija v Evropi temelji na tem, da ima vsaka država prebivalstvo, ki je organizirano in deluje v svoji državi. Posledično EU nima neposredno prebivalstva, torej ne obstaja možnost vladavine ljudstva na ravni EU. V tem okviru je lahko politični sistem demokratično zastavljen, a še vedno potrebuje ljudstvo, ki se prepoznava kot demos in svoje zahteve usmerja na politične institucije ter deluje prek njih (Jolly, 2007). V tem kontekstu je treba prepoznavati tudi iniciative vsaj od že omenjenega Adonninovega odbora za Evropo ljudi iz leta 1984 in nadaljnje poskuse izgradnje evropske identitete, približevanja EU in njenega delovanja državljanov in krepitve državljanstva EU ter demokratičnega angažmaja. Kot bomo videli v nadaljevanju, so te različne dimenzije demokratičnega primanjkljaja tudi eden od pomembnih razlogov za evroskepticizem, ki je prav tako eden ključnih sodobnih izzivov demokracije v EU.

Evroskepticizem

Evroskepticizem je tako kot demokratični primanjkljaj že desetletja stalnica v razpravah o EU in se pojavlja kot politični, družbeni in kulturni fenomen, pri čemer ne gre le za enostavno nasprotovanje EU. Kaj sploh je evroskepticizem glede na to, da raziskovalci poudarjajo, da gre za kompleksnejši pojav, kot se morda zdi na prvi pogled, kako se odraža in kje ga lahko prepoznamo? Ali s(m)o vsi, ki s(m)o kritični do usmeritev in delovanja (nekaterih) politik in institucij EU, že evroskeptiki?

Čeprav se pogosto zaznava kot sodoben pojav, raziskave (Featherstone, 1994) kažejo, da je bil prisoten že v zgodnjih fazah evropskega povezovanja. Prvič naj bi se beseda evroskepticizem pojavila v britanskem tisku po znanem govoru predsednice vlade Velike Britanije **Margaret Thatcher** na *Collège d'Europe* v Bruggeu, v katerem je **zavrnila krepitev evropskih institucij** in poudarila, da mora biti Evropska skupnost zavezana gospodarskemu sodelovanju, prostemu pretoku kapitala in izgradnji prostega trga. Vendar pa lahko zametke demokratičnega deficita prepoznavamo že prej. Že v 40. in 50. letih so takratne socialdemokratske stranke opozarjale na nevarnost krčenja socialnih pravic, liberalci pa na tveganje omejevanja prostega trga. Skepsa se je odražala tudi v različnih državah glede na nacionalne specifičnosti, npr. strah Nizozemske pred šibkejšo čezatlantsko trgovino ali nemške bojzani glede preprečitve ponovne združitve države. Tudi dvomi o določenih vidikih evropskega povezovanja niso novi. Tako je recimo Francija v 50. letih zavrnila poglobljanje povezovanja na raven Evropske obrambne skupnosti (*European Defence Community*). Hkrati pa tudi t. i. *Brexit* oziroma izstop Velike Britanije iz EU leta 2020 ni edini, saj je že leta 1985 iz Evropske skupnosti izstopila Grenlandija, katere prebivalci so se po pridobitvi večje avtonomnosti od Danske odločili za izstop. Vendar so ravno že omenjene težave pri sprejemanju Maastrichtske pogodbe leta 1991 postavile evroskepticizem visoko na agendo v razpravah o nadaljnjem povezovanju in (ne)sodelovanju v EU (Bijmans, 2020). **Različne dimenzije evroskepticizma so ostale prisotne vse do danes in bodo bržkone aktualne tudi v prihodnje.**

Kot smo že omenili, evroskepticizem predstavlja bolj večplasten proces od zgolj zavračanja in nasprotovanja delovanju EU. Kot poudarjata Taggart in Szczerbiak (2002), ga lahko delimo na **trdi in mehki oziroma blagi evroskepticizem**. Trdi evroskepticizem zajema ideje zavračanja članstva in nadaljnega povezovanja.

Tipičen primer trdega evroskepticizma je Stranka za neodvisnost Združenega kraljestva (*United Kingdom Independence Party – UKIP*), ki je v Veliki Britaniji gradila svojo identiteto in programske cilje na nasprotovanju članstvu v EU ter popolnem izstopu iz nje. UKIP je imel ključno vlogo v kampanji za referendum o izstopu iz EU leta 2016, pri čemer je izpostavljал teme nacionalne suverenosti, nadzora nad mejami in kritike demokratičnega primanjkljaja EU. Stranka UKIP je pod vodstvom takratnega predsednika Nigela Faragea nagovarjala širok spekter

volivcev, nezadovoljnih z delovanjem obstoječih vlad, še posebej manj izobražene pripadnike nižjega in srednjega družbenega sloja, ki so se počutili marginalizirane s strani obstoječih političnih strank (Ford in Goodwin, 2014). Bolj znana primera mehkega evroskepticizma sta poljska stranka Pravo in pravičnost (*Prawo i Sprawiedliwość* – PiS) in madžarska stranka Fidesz – Madžarska državljanska zveza (*Fidesz – Magyar Polgári Szövetség*), ki ne zagovarjata izstopa Poljske oziroma Madžarske iz EU, vendar pogosto nasprotujeta številnim politikam in ureditvam, dogovorjenim na ravni EU, zlasti na področju sodstva, migracij in medijev. S poudarjanjem tradicionalnih vrednot in nacionalne suverenosti nagovarjata volivce v svojih državah ter si prizadevata ohraniti in utrditi svoj položaj v boju za politično oblast (Vachudova, 2020).

Slika 35: Nigel Farage pred plakatom, ki je predstavljal del referendumske kampanje UKIP za izhod Združenega kraljestva iz EU

Britannica. (2016). Voice: Nigel Farage, European Union campaign membership, June 23, 2016 [fotografija]. <https://tinyurl.com/2end8ppn>

Med razlogi za evroskepticizem so vsaj trije: institucionalni, socialno-ekonomski in kulturno-identitetni. Med ključne **institucionalne razloge** za evroskepticizem spadajo pomanjkanje zaupanja v učinkovito delovanje institucij EU, občutek demokratičnega primanjkljaja ter pomanjkanje legitimnosti odločitev, ki jih sprejemajo evropske institucije (Follesdal in Hix, 2006). Ti dejavniki se odražajo tudi v naraščanju podpore evroskeptičnim strankam znotraj institucij EU. Najočitnejši primer so volitve v Evropski parlament leta 2024, na katerih so evroskeptične stranke dosegle približno četrtnino vseh sedežev (Joyner, 2024). K evroskepticizmu prispevajo tudi raznolike krize, s katerimi se sooča EU, ki krepijo občutke ekonomske negotovosti in spodbujajo dvome o sposobnosti EU, da zagotovi stabilnost in blaginjo. Ti **socialno-ekonomski razlogi** so se še posebej zaostрили v politično-ekonomski krizi po letu 2008, ko so bile številne države prisiljene uvajati varčevalne ukrepe, druge pa so se znašle v vlogi tistih, ki so morale pomagati pri njihovem razreševanju. To je okrepilo dvome o solidarnosti kot temeljnem načelu delovanja EU. Evroskepticizem ima tudi pomembno **kulturno in identitetno dimenzijo**, povezano s strahom pred izgubo nacionalne suverenosti in tradicionalnih vrednot. Ti strahovi krepijo nacionalistične narative in spodbujajo razprave o »Evropi narodov« proti »federalni Evropi« (Bruter, 2005). To je bilo še posebej razvidno v času t. i. begunske krize v letih 2015 in 2016, ki je v povezavi s pomanjkanjem močne evropske identitete oziroma t. i. »evropskega demosa« ustvarjalo prostor za politične akterje, ki integracijo predstavljajo kot grožnjo in te občutke instrumentalizirajo za krepitev nacionalizmov in utrjevanje lastnih pozicij v državah članicah.

Čeprav Evropska unija poskuša na skepticizem odgovarjati z ukrepi za večjo transparentnost, krepitvijo državljanstva EU in raznolikimi mehanizmi participacije, ki smo jih predstavili, pa ti pogosto ne odpravljajo globljih vzrokov, ki izhajajo iz socioekonomskih neenakosti in kulturno-identitetnih napetosti. V takšnem družbenopolitičnem okviru pa odraščajo tudi današnji mladi, ki po podatkih Eurobarometra še vedno v veliki meri zaupajo v Evropsko unijo (59 % mladih Evropejcev, starih od 15 do 24 let, je izrazilo zaupanje v Evropsko unijo, kar je višji delež v primerjavi z le 36 % tistih, ki zaupajo svojim nacionalnim vladam) (Evropska komisija, 2025). Vendar različne raziskave kažejo tudi, da veliko mladih podpira evroskeptične ideje skrajno desnih političnih strank, kar pomeni, da bo evroskepticizem skoraj zagotovo pomembna tema na ravni EU (Ayala, 2024) tudi v prihodnje. Ravno mladi in njihova vloga v izgradnji EU bo tema sledečega, zadnjega poglavja tega priročnika.

Didaktični primer

Participacija in demokratična komunikacija

Uvod

Participacija otrok je eno od vodilnih načel Konvencije o otrokovih pravicah (Organizacija združenih narodov, 1989), ki jo je generalna skupščina Organizacije združenih narodov sprejela leta 1989, v Sloveniji pa velja od leta 1992. Konvencija določa, da imajo otroci (torej vsi ljudje, mlajši od osemnajst let) pravico, da se ob sprejemanju odločitev, ki se nanašajo nanje, upošteva njihov glas. Mnenja otrok se ustrezno upoštevajo v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo. Konvencija tako priznava zmožnost otrok, da soodločajo oziroma vplivajo na odločitve, ki jih zadevajo, da izražajo svoja mnenja ter tako sodelujejo kot aktivni državljani z močjo vplivanja na družbene spremembe.

Otroci imajo med drugim pravico **do svobodnega izražanja** ter **do prejemanja in izmenjave informacij**. Svoboda izražanja pa ima svoje omejitve in je povezana s pravicami in svoboščinami drugega. Izražanje mnenj je neločljivo povezano z demokratično komunikacijo, temelječo na vrednotah oziroma etičnih načelih, ki so vpete v človekove pravice in svoboščine. **Razprava, dialog in debata** sodijo med veščine, ki zahtevajo sistematično učenje in poučevanje (EuroClio, 2020). Razvijajo in gradijo se postopoma, s prakticiranjem v vsakdanjem življenju, s (samo)refleksijo in ne nazadnje s postavljanjem skupnih dogovorov in s tem povezanim znanjem, kaj demokratična komunikacija je.

Dejavnosti v nadaljevanju vključujejo ozaveščanje pomena participacije učencev v šoli skozi razpravo glede podanih stališč, refleksijo komunikacije in postavljanje skupnih dogovorov, temelječih na vrednotah demokracije ter človekovih pravic in svoboščin. **Razumevanje participacije** pri učencih **razvija pripravljenost aktivno prispevati k življenju skupnosti**, pripravljenost **sodelovanja pri odločitvah**, ki zadevajo skupno dobro, ter **pripravljenost za dialog z drugimi člani skupnosti**.

Cilji

Učenci:

- ozaveščajo in razumejo načine, kako (lahko) participirajo v demokratičnem življenju šole in lokalne skupnosti;
- razpravljajo o družbenih pravilih ter oblikujejo vprašanja in dileme, povezane z njimi;⁸

8 Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Domovinska in državljanska kultura in etika. (2025). Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje in Zavod RS za šolstvo. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Ucni-nacrti/2025/UN_OS/Ucni_nacrt_domovinska_in_drzavljsanska_kultura_in_etika_2025.pdf

- reflektirajo obstoječa razmerja moči in strukture, ki spodbujajo ali omejujejo participacijo;
- razvijajo pozitivna stališča do možnosti vpliva na družbene spremembe in demokratičnih načinov urejanja skupnih zadev;
- reflektirajo lastno komunikacijo, komunikacijo znotraj skupine in med skupinami ter sooblikujejo dogovore demokratičnega komuniciranja.

Trajanje

Dve šolski uri

Potrebnosti

- Listi z napisi za dejavnosti štirje vogali: »Sploh se ne strinjam«, »Se ne strinjam«, »Se strinjam« in »Povsem se strinjam«
- Trditve
- Listi za učence: zapis utemeljitev za vsak vogal

Priprave

Priprava učilnice: v vsak kot učilnice izobesite po en list (»Sploh se ne strinjam«, »Se ne strinjam«, »Se strinjam«, »Povsem se strinjam«) in omizja za delo v skupinah.

Potek

Prva dejavnost – ogrevalna: Pravica otrok do participacije je vodilno načelo Konvencije o otrokovih pravicah (20 min)

Dejavnost poteka ob podpori učne strategije štirje vogali. Ta s svojo strukturo učencem omogoča, da o določeni trditvi ali stališču izrazijo svoje mnenje, pri čemer utemeljujejo, navajajo razloge in primere, soočajo raznolika stališča ter na podlagi relevantnih dokazov, pridobljenega znanja in argumentov prilagajajo ter spreminjajo svoja stališča.⁹

Učitelj glede na poznavanje razreda, v katerem poučuje, izbere trditve. Ključno je, da se izid razprave naveže na Konvencijo o otrokovih pravicah in na predloge učencev za povečanje njihove lastne participacije. Med razpravo spremlja komunikacijo med učenci (verbalno in neverbalno, ton, besede, ki jih uporabljajo za podkrepitev svojih argumentov, vrednote in etična načela, ki jih upoštevajo, ipd.). Spodbuja jih k navajanju razlogov in k temu, da govorijo s pozicije znanja in informiranosti. Če se zgodi, da se učenci ne opredelijo za eno izmed štirih možnosti, lahko izberejo tudi sredino med dvema možnostma. V tem primeru naj pojasnijo svoje stališče.

⁹ Dejavnost je prilagojena po Learning to Disagree: Teachers' guide. (EuroClio, 2020). https://www.euroclio.eu/wp-content/uploads/2021/06/Prirocnik-za-ucitelje_Slovenia_Web-Version.pdf

Koraki

- Učitelj da navodila za dejavnost: ob prebrani trditvi vsak zase razmisli in se glede na strinjanje ali nestrinjanje s trditvijo razporedi v vogal učilnice, ki odraža njegovo stališče.
- Učitelj prebere prvo trditev. **(Priloga 1)**
- Učenci se tiho razvrstijo v izbrani vogal.
- Razprava med učenci znotraj skupine: navajajo razloge in dokaze za izbiro položaja in jih zapišejo na list papirja. Izberejo ali izžrebajo svojega zagovornika.
- Zagovorniki skupin predstavijo stališča skupine.
- Nato sledi razprava med skupinami: učenci nasprotnih vogalov lahko postavljajo vprašanja drugim skupinam ali/in ugovarjajo njihovim stališčem.
- Po razpravi učitelj učence pozove, naj zamenjajo vogal učilnice, če se je na podlagi argumentov drugih skupin spremenilo njihovo mnenje.

Dejavnost se zaključi z obravnavo vsebine prve točke 12. člena Konvencije o otrokovih pravicah: »Države pogodbenice jamčijo otroku, ki je sposoben izoblikovati lastna mnenja, pravico do svobodnega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo.« Vsebina se naveže na ugotovitve razprave.

Priloga 1

Primeri trditev

- V naši šoli je zagotovljeno, da lahko povem svoje mnenje o stvareh, ki se me tičejo.
- Demokracija v šoli pomeni zgolj izbiro predstavnikov razreda, ki zastopajo naše predloge.
- Učenci bi morali imeti možnost predlagati dejavnosti za šolo (npr. šolske prireditve, športne dneve, izlete).
- Dobro poznam svoje pravice in dolžnosti v šoli.
- Če učenci povemo svoje mnenje, nas odrasli večinoma ne poslušajo.
- Včasih je bolje, da se o vsem odloči učitelj, kot da vsi razpravljamo.
- Mladi do 14 let (navedite leto starosti skupine učencev, ki jih poučujete) še ne morejo sodelovati pri odločanju, ker nimajo dovolj izkušenj.
- Občina bi morala otroke in mlade vprašati, kaj pogrešajo v kraju (npr. prostor za druženje ipd.).

Druga dejavnost: Refleksija (20 min)

Namen dejavnosti je opraviti refleksijo dejavnosti in pogovor o tem, kaj naredi nek proces demokratičen in zakaj je sploh pomemben.

Koraki

- Učenci sedijo v omizja (do 5 učencev). Ob podpori vprašanj (Keen idr., 2023, str. 168) opravijo refleksijo dejavnosti. Učitelj glede na lastna opažanja izbere relevantna.
 - Je kdo med razpravo spremenil mnenje? Če da, kateri argumenti so te prepričali? So bili dokazi verodostojni, preverljivi?
 - So na spremembo odločitve vplivali dejavniki, ki niso bili del razprave, na primer pritisk sošolcev ali čustveno obarvan jezik govorca?
 - Za vse, ki med razpravo niste spremenili svojega mnenja: ali je imelo razpravljanje o teh vprašanjih za vas kakšen smisel? Ali si lahko zamislite kakšen dokaz, ki bi vas lahko prepričal, da spremenite svoje mnenje?
 - Ali je treba v demokraciji tolerirati vsa mnenja? Utemeljite.
 - Kako ste se počutili, ko vas je v razpravi zastopal nekdo drug, in obratno, kako ste se počutili, ko ste bili vi tisti, ki ste morali predstavljati mnenje svojih podpornikov?
 - Kako se počutite, ko vas zastopajo v razredu ali šoli? Kakšne so še druge možnosti kot ta, da vas nekdo zastopa?
 - Do katerih ključnih ugotovitev ste še prišli?

Tretja dejavnost: Vsi smo v istem čolnu – smernice za demokratično komunikacijo (40 min)

Dejavnost je nadaljevanje predhodne refleksije in se nanaša na razmislek o tem, kako je potekala komunikacija znotraj posameznih skupin in skozi razpravo med skupinami. Glavni namen je prepoznati in ozavestiti pomen upoštevanja vrednot demokracije na vseh ravneh komunikacije, torej tudi v vsakdanjem življenju.

Navodilo za učence

1. Ob podpori vprašanj razmislite in se pogovorite, kako je potekala razprava znotraj vaših skupin in kako med skupinami.
2. Vsako vprašanje je povezano z vrednoto demokracije. Pogovorite se, ali je bila ta upoštevana ali ne. Navedite dokaze.
3. Oblikujte seznam dogovorov za demokratično komunikacijo v vašem razredu, ki bo vključevala vse vrednote.
4. Vsaka skupina bo predstavila svoje predloge. Iz vseh predlogov bomo oblikovali skupni dogovor: kriterije uspešnosti demokratične komunikacije v našem razredu.

Vprašanja za razpravo (in izhodišče za sooblikovanje dogovora o demokratični komunikaciji)

- **SPOŠTOVANJE:** Kako smo obravnavali sošolca, ki je izražal stališče, drugačno od našega? Ali smo segali v besedo sošolcu, ki je izražal lastno mnenje? Kakšen je bil ton našega govora, je bilo prisotno posmehovanje?
- **ENAKOST IN PRAVIČNOST:** Smo vsi imeli možnost povedati svoje mnenje? Smo koga izpustili? Smo koga namerno ali nenamerno izključili?
- **ODGOVORNOST:** Kako smo reševali nesoglasja? So bili prisotni argumenti ali žaljivke? Ali lahko stojimo za tem, kar smo dejali, za kar smo se zavzemali – za svojimi besedami in dejanji? Kako smo poskrbeli, da nihče ni bil izključen?
- **SODELOVANJE IN ODLOČANJE:** Na kakšen način smo sodelovali? Kako smo se odločali? Na kakšen način smo sodelovali in se odločali? Smo pri odločitvah sodelovali? Ali smo skupne odločitve spoštovali, četudi se z njimi nismo strinjali?
- **SVOBODA IZRAŽANJA:** So bila naša stališča podkrepljena z dokazi, ki so preverljivi oziroma verodostojni. Kakšen je bil ton našega govora, je bilo prisotno posmehovanje? Smo upoštevali človekove pravice in svoboščine?
- **SOLIDARNOST IN SKRB ZA DRUGE:** Kako smo izkazali pomoč sošolcem, ki so jo potrebovali? Ali smo skupaj iskali rešitve, da se nihče ni počutil samega?
- **PARTICIPACIJA IN AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO:** Smo bili motivirani za sodelovanje, prispevanje k skupnemu delu? Smo dali svoje predloge, ki prispevajo k boljšemu, pravičnejšemu življenju v razredu, šoli, skupnosti?

Možne nadaljnje dejavnosti

- Učenci po sprejetju dogovora o demokratični komunikaciji v razredu odigrajo še krog ali več krogov s trditvami (strategija štirje vogali), pri čemer upoštevajo smernice/kriterije uspešnosti. Dejavnost reflektirajo. Ugotavljajo podobnosti in razlike.
- Učenci izdelajo načrt, kako povečati njihovo lastno participacijo na ravni šole ali lokalne skupnosti.

Viri

- Adonnino, P. (1985). „A People's Europe: Reports from the Ad Hoc Committee“. *Bulletin of the European Communities*.
- Amsterdamska pogodba, OJ C 340. (1997). <http://data.europa.eu/eli/treaty/ams/sign/eng>
- Anjinho, T. (27. februar 2025). *Oath Speech of new European Ombudsman, Teresa Anjinho*. Evropski varuh človekovih pravic. <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/speech/en/200127>
- Ayala, J. E. (2024). The rise of the far right in the European Union. V D. López Garrido (ur.), *The State of the European Union 2024* (str. 31–50). Fundación Alternativas.
- Banjac, M., in Pušnik, T. (2025). *Ustvarjanje zelene Evrope: Vloga, diskurzi in prakse izobraževanja*. Založba Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.51936/9789612951108>
- Bellamy, R., in Castiglione, D. (2013). Three models of democracy, political community and representation in the EU. *Journal of European Public Policy*, 20(2), 206–223.
- Bijsmans, P. (2020). Euroskepticism, a Multifaceted Phenomenon. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1062>
- Bouza Garcia, L. (2013). *The Significance of the European Citizens' Initiative for Pan-European Participatory Democracy*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).
- Bouza Garcia, L., in Greenwood, J. (2014). The European Citizens' Initiative: A new sphere of EU politics? *Interest Groups & Advocacy*, 3(3), 246–267. <https://doi.org/10.1057/iga.2014.14>
- Bruter, M. (2005). *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Springer.
- Burgess, M. (2000). *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950–2000*. Taylor & Francis.
- Carrera, S., in Stefan, M. (2018). *Complaint mechanisms in border management and expulsion operations in Europe: Effective remedies for victims of human rights violations?* Centre for European Policy Studies (CEPS).
- Cot, J.-P., in Corbett, R. (1995). Democracy and the construction of Europe. V A.-M. Rieu in G. Duprat (ur.), *European Democratic Culture* (str. 226–246). Routledge.
- della Porta, D., in Caiani, M. (2009). *Social Movements and Europeanization*. Oxford University Press.
- EuroClio. (2020). *Learning to Disagree: Teachers' guide*. https://www.euroclio.eu/wp-content/uploads/2021/06/Prirocnik-za-ucitelje_Slovenia_Web-Version.pdf
- Evropska komisija. (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European Democracy Action Plan COM/2020/790 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0790>
- Evropska komisija. (2023). *Better regulation: Guidelines and toolbox*. https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en
- Evropska komisija. (2024). *Vodnik po evropski državljski pobudi: Sooblikujte Evropsko unijo*. Urad za publikacije Evropske unije. <https://data.europa.eu/doi/10.2792/435426>
- Evropska komisija. (2025). *Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025: Public Opinion in the European Union*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372>

- Evropski parlament. (2016). *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/583347>
- Evropski parlament. (2023). *Report on the outcome of the Committee on Petitions' deliberations during 2022*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0333_EN.html
- Evropski parlament. (2024a). *European elections*. <https://elections.europa.eu/en/>
- Evropski parlament. (2024b). *How European elections work*. <https://elections.europa.eu/en/how-elections-work/>
- Evropski parlament. (2025). *Evropska državljanska pobuda*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sl/sheet/149/evropska-drzavljanska-pobuda>
- Evropski parlament. (2025a). *Petitions: II. Treatment and follow-up*. <https://www.europarl.europa.eu/petitions/en/faq/det?sectionor=2>
- Evropski parlament. (2025b). *The Political groups of the European Parliament*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups>
- Evropski varuh človekovih pravic. (2025a). *Pritožba pri evropskem varuhu človekovih pravic*. <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/make-a-complaint>
- Evropski varuh človekovih pravic. (2025b). *Vpliv evropskega varuha človekovih pravic*. <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/impact>
- Featherstone, K. (1994). Jean Monnet and the „Democratic Deficit“ in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 32(2), 149–170.
- Follesdal, A., in Hix, S. (2006). Why there is a democratic deficit in the EU: a response to Majone and Moravcsik. *Journal of Common Market Studies*, 44(3), 533–562.
- Ford, R., in Goodwin, M. J. (2014). *Revolt on the Right: Explaining Support for the Radical Right in Britain*. Routledge.
- Glogowski, P., in Maurer, A. (2013). *The European Citizens' Initiative: Chances, Constraints and Limits*. Institute for Advanced Studies.
- Greenwood, J. (2019). The European Citizens' Initiative: Bringing the EU closer to its citizens? *Comparative European Politics*, 17(6), 940–956. <https://doi.org/10.1057/s41295-018-0138-x>
- Habermas, J. (2013). Democracy, solidarity and the European crisis. V A.-M. Grozelier, B. Hacker, W. Kowalsky, J. Machnig, H. Meyer in B. Unger (ur.), *Roadmap to a social Europe* (str. 4–13). IHS.
- Hatton, L. (2016). *Democracy in the EU*. <https://www.civitas.org.uk/content/files/CIT5.-Dem.pdf>
- Hobolt, S. B. (2012). Citizen Satisfaction with Democracy in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 50(s1), 88–105.
- Jolly, M. (2007). *The European Union and the People*. Oxford University Press.
- Joyner, E. (11. junij 2024). *Europe's far right won ground in the EU elections. Can they unite to wield power?* AP News. <https://apnews.com/article/european-parliament-election-far-right-b9339c-f1a7d2067bf6fa1941c166936d>
- Keen, E., Witte, L. D., Gomes, R., Brander, P., Ghanea, N., Nikitina, A., in Pinkeviciute, J. (2023). *Compass: Manual for Human Rights Education with Young People* (2. izd.). Council of Europe Publishing. <https://rm.coe.int/compass-2023-eng-final-web/1680af992c>

- Khatsenkova, S. (22. marec 2024). *Fact-check: Does the EU decide 80% of our laws?* Euronews. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/03/22/fact-check-does-the-eu-decide-80-of-our-laws>
- Laffan, B. (1999). Democracy and the European Union. V L. Cram, D. Dinan in N. Nugent (ur.), *Developments in the European Union* (str. 330–349). Macmillan Education UK.
- Lizbonska pogodba, OJ C 306. (2007). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2007_306_R_TOC
- Machin, A. (2025). The European Green Deal and the democratic imagination. *Journal of European Integration*, 47(2), 155–171.
- Mény, Y. (2003). De La Démocratie en Europe: Old Concepts and New Challenges. *Journal of Common Market Studies*, 41(1), 1–13.
- Nevers, J. (2018). Democracy and European Integration: A Transnational History of the Danish Debate. V J. Kurunmäki, J. Nevers in H. te Velde (ur.), *Democracy in Modern Europe: A Conceptual History* (str. 281–299). Berghahn Books.
- Organizacija Združenih narodov. (1989). *Konvencija o otrokovih pravicah*. https://www.varuh-rs.si/file-admin/user_upload/PRAVNE_PODLAGE/Mednarodne_konvencije_-_OZN/Konvencija_o_otrokovih_pravicah/A_-_Konvencija_o_otrokovih_pravicah.pdf
- Parks, L. (2025). How the climate movement shaped the EU: Protest cycles and democratic spaces in the European green deal. *Journal of European Integration*, 47(2), 299–318.
- Pušnik, T. (2020). *Deliberacija v Evropski uniji: Vzpostavljanje in delovanje oblasti prek (strukturiranega) dialoga*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Shaw, J. (2000). Process and Constitutional Discourse in the European Union. *Journal of Law and Society*, 27(1), 4–37.
- Shaw, J. (2007). *The Transformation of Citizenship in the European Union: Electoral Rights and the Restructuring of Political Space*. Cambridge University Press.
- Šipuš, K., Banjac, M., Gartner, S., Kokol, D., Košir, S., Panić, N., in Vačun, M. (2025). *Domovinska in državljanska kultura in etika*. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje in Zavod RS za šolstvo. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Ucni-nacrti/2025/UN_OS/Ucni_nacrt_domovinska_in_drzavljsanska_kultura_in_etika_2025.pdf
- Taggart, P., in Szczerbiak, A. (27. 3. 2002). *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. European Consortium for Political Research Joint Workshops, Turin.
- Vachudova, M. A. (2020). Ethnopolitism and democratic backsliding in Central Europe. *East European Politics*, 36(3), 318–340.
- Vogiatzis, N. (2017). *The European Ombudsman and Good Administration in the European Union*. Springer.
- Vogiatzis, N. (2021). The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament. *Yearbook of European Law*, 40, 82–110.

3.

MLADI IN NJIHOV DEMOKRATIČNI ANGAŽMA V EVROPSKI UNIJI

Če odpremo kakšnega od portalov ali programov EU, ki so namenjeni mladim, vidimo nasmejene obraze, ki naj bi predstavljali njihovo življenje v EU in hkrati sporočajo obljubo o *boljši in svetlejši* prihodnosti. Hkrati **EU izpostavlja številne možnosti za njihov angažma in participacijo** prek sloganov, kot so »Naj se tvoja vizija sliši«, »Vključi se«, »Razišči pobude Evropske unije za mlade« (Evropska unija, 2025b). Leto 2022 je bilo v Evropski uniji *Evropsko leto mladih*, pri čemer je Evropska komisija izpostavila: »Da bi ohranili demokracijo, zagotovili mir, ostali zvesti evropskim vrednotam in kar najbolj izkoristili zeleni in digitalni prehod, potrebujemo ustvarjalnost, energijo in raznolike talente vseh državljanov, zlasti mladih« (Evropska komisija, 2024a, str. 1). Posledično bi lahko parafrazirali znani rek in zapisali, da »na mladih EU stoji«. Vendar, kdo so dejansko mladi v EU, ali so zares tako homogeni, kako so se mladi vzpostavljali kot politični akterji v evropskih integracijskih procesih, kakšne so mladinske politike in kakšne možnosti in priložnosti omogočajo mladim za demokratičen angažma in participacijo? To so vprašanja, na katera bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju.

Slika 36: Srečanje mladih na Evropskem mladinskem dogodku, ki poteka vsaki dve leti v Evropskem parlamentu v Strasbourgu

Evropski parlament. (b. d.). *Evropski mladinski dogodek (EYE)*. <https://tinyurl.com/y2buf2vc>

Vzpostavljanje mladih kot političnih subjektov v evropskih integracijskih procesih

Raziskovalci mladine in mladinskih politik (Banjac, 2024; Pušnik in Banjac, 2022) razkrivajo, da lahko **evropske politike in upravljanje mladine prepoznavamo že v najzgodnejših fazah evropske integracije**, Evropska komisija (Evropska komisija, 2018) pa jih umešča na prelom tisočletja, ko je bila z Belo knjigo: nova spodbuda za evropsko mladino (2001) vzpostavljena okrepljena oblika sodelovanja na področju mladine ter v programu Mladi za Evropo iz leta 1988, ki je omogočal izmenjave mladih znotraj Evropske skupnosti in naj bi predstavljal zametke politik EU na področju mladine. Zakaj prihaja do takšnih razlik? Institucije EU začetke mladinskih politik umeščajo v pravne in formalne okvire, medtem ko raziskovalci področje razumejo širše, kot niz političnih intervencij, v okviru katerih so bili mladi prepoznavani kot politični akterji in prek katerih se je v okviru različnih mehanizmov poskušalo vplivati na njihova delovanja.

A kdo sploh so mladi? Ko govorimo o mladih, se pogosto opiramo na starostne opredelitve. Nekateri mlade definirajo med 15. in 25. letom starosti, drugi do 30. leta ali več, in že to kaže, da mladi niso enotna, homogena skupina. Najpogosteje razumemo mladost kot prehodno obdobje med otroštvom in odraslostjo, a je to obdobje družbeno in kulturno pogojeno ter se spreminja skozi čas. Koncept in **poimenovanje mladine** se je začelo na prehodu iz predindustrijske v industrijsko družbo, ko se je prek procesov modernizacije in urbanizacije omogočalo, da se je **posameznikovo življenje razdelilo na izmerljive enote**, del katerih je predstavljalo tudi **obdobje mladosti** (Chisholm idr., 2011). V tem obdobju so na vzpostavitev koncepta mladine med drugim vplivali procesi izobraževalnih reform, raznolike državne intervencije, urejanje delovnih pogojev, še posebej otroškega dela, ter prepoznanje prostega časa kot specifične lastnosti obdobja mladosti (Wallace in Kovacheva, 1998). Tudi danes je pomembno prepoznati, da **mladi niso homogena skupina**, saj imajo lahko popolnoma drugačne izhodiščne položaje in priložnosti glede na socialno-ekonomski položaj, kraj bivanja, spol, etnično pripadnost in druge dejavnike. Kategoriji »mladi« in »mladina« sta vedno zgodovinsko in družbeno pogojeni, napolnjeni z lastnostmi, vlogami in pričakovanji, ki jih določajo institucije in širša družba, a tudi z dejanji in identitetami samih mladih, zato je pri obravnavi mladih ključno prepoznati njihovo heterogenost ter razumeti, da se pomen in uporaba teh označevalcev nenehno spreminjata, pogosto tudi kot odziv na družbene izzive in politične cilje.

Zametke mladinskih politik v Evropski skupnosti Banjac (2024) prepoznava **že takoj po koncu druge svetovne vojne**, ko so se v kontekstu hladne vojne in tekmovanja med idejami komunizma in liberalizma oblikovale koordinirane nadnacionalne pobude, usmerjene k mladim v Evropski skupnosti. Liberalne zahodne vlade in ZDA so zaznale dve ključni težavi, ki sta zahtevali strateški odziv tudi na evropski ravni: omejitev širjenja socialističnih idej in t. i. sovjetskega protidemokratskega vpliva med mladimi ter potreba po grajenju evropske identitete za legitimacijo evropskih integracijskih procesov. V tem okviru je Evropsko gibanje z močno finančno in politično podporo ZDA leta 1951 zasnovalo Evropsko mladinsko kampanjo (*Campagne Européenne de la Jeunesse*), ki je bila aktivna v 15 državah Evrope v 50. letih. Evropska mladinska kampanja je mladim ponujala izobraževalne programe, ki so povečevali njihovo znanje o Evropi, ciljih evropske integracije ter prizadevanjih za evropsko enotnost. Njen cilj je bil ne le zmanjšati vpliv socialističnih vrednot med mladimi, temveč tudi oblikovati generacijo, ki se bo identificirala kot evropska in bo pripravljena preseči nacionalne meje in politične delitve. V istem obdobju je skupna skupščina Evropske skupnosti za premog in jeklo (ECSC) prepoznala mlade kot ključno skupino, ki se pomembno razlikuje od starejše populacije, saj naj bi bila dojemljivejša za projekt Evropske skupnosti. Člani skupščine so v razpravah opozarjali na potrebo po sistematični vključitvi mladih v integracijske procese, spodbujali so izmenjave med mladimi delavci ter poudarjali, da je pridobitev podpore mladih bistvena za legitimnost in trajnost evropskega povezovanja. Obe iniciativi sta **mlade prepoznavali kot politične subjekte** in kot homogeno politično skupino, katerih vrednote, norme in identiteto bi bilo mogoče in potrebno usmerjati v skladu s cilji Evropske skupnosti.

Slika 37: Plakat Evropske mladinske kampanje, ki poudarja, da je namenjena mladim liberalcem

Galerie 1 2 3. (1952). *Semaine Jeunes Européennes Libérales* [plakat]. <https://tinyurl.com/4v5ftwr7>

Naslednjo pomembno prelomnico predstavlja **Rimska pogodba iz leta 1957**, ki v 50. členu določa, da morajo države članice z vzpostavitvijo programa spodbujati in omogočati **izmenjave mladih delavcev**. Tako je Komisija leta 1963 vzpostavila **prvi program izmenjave mladih pripravnikov** z namenom pridobivanja znanj in izkušenj pri delu v drugih državah. Na tej pravni osnovi so bili ob koncu osemdesetih let zasnovani tudi programi za izmenjave mladih na splošno. Leta 1985 je bil vpeljan program študentske izmenjave *Erasmus*, čez tri leta pa še program *Mladi za Evropo*. Programa sta zajemala mlade med 15. in 25. letom starosti in sta bila namenjena primarno poklicnemu usposabljanju oziroma pridobivanju veščin. Na tej podlagi se je vzpostavila interpretacija, da so bile mladinske

politike oziroma upravljanje mladih v Evropski skupnosti do preloma tisočletja namenjeni zgolj ekonomskemu sodelovanju, kar ne drži, saj so bili mladi kot politični akterji prepoznani že takoj v povojnem obdobju, hkrati pa takšno razumevanje izpušča pomembno obdobje ob koncu šestdesetih in sedemdesetih let, ko so se mladi vzpostavili kot pomembna politična sila, ki jo je treba upoštevati pri snovanju Evropske skupnosti.

Ključni moment vzpostavljanja mladih kot političnih akterjev predstavljajo **študentski protesti** ob koncu sedemdesetih let, na podlagi katerih se je na ravni Evropske skupnosti oblikovala potreba po vključevanju mladih v politične procese. Študentski in delavski protesti leta 1968 so pomenili pomemben način udejanjanja demokracije, ki je izhajal iz prepleta političnih, družbenih in kulturnih dejavnikov. Med ključnimi razlogi za proteste so bile zahteve po končanju vojne v Vietnamu, napetosti med generacijami in nezadovoljstvo z vnaprej načrtanimi življenjskimi potmi mladih. Protestniki so se zavzemali za drugačne vrednote in t. i. kontrakulturo, krepitev delavskih in socialnih pravic, enakopravnost žensk in temnopoltih, pa tudi za okoljevarstvene pobude. Protesti so močno odmevali v Evropi, saj so politični predstavniki mlade na protestih opisovali kot jezno generacijo in skupino, ki se lahko mobilizira in povzroča težave. Študentski protesti so bili prepoznani tudi kot »kriza evropske družbe« (Svet Evrope, 1968), mladi pa kot problem. Takšno pozicijo najbolje oriše poročilo Marcela Hicterja, tedanjega generalnega direktorja za mladino belgijskega ministrstva za izobraževanje, ki je za Svet Evrope napisal, da je poročilo »posvečeno obravnavi stanja 'sveta, ki ima zadosti svoje mladine'« (Harribey, 2011, str. 115). Na ravni političnih predstavnikov in institucij se je vzpostavilo

Slika 38: Študentski protesti 1. maja 1968 v Parizu, na katerih so med drugim zahtevali konec vojne v Vietnamu in višje plače

AP Images. (7. 1. 2019). *Študentski protesti v Parizu leta 1968*. <https://tinyurl.com/yek3tznt>

zavedanje, da je treba za preprečevanje protestov mlade upoštevati in jih bolj vključiti v oblikovanje politik. V številnih evropskih državah in tudi na ravni Evropske skupnosti je **politična participacija mladih** postala **pomembna tema**.

Razumevanje mladih kot posebne, a hkrati problematične družbene skupine ima korenine v obdobju industrijske revolucije, ko so se v evropskih mestih oblikovale nove delavske množice, med njimi tudi mladi, ki so jih pogosto prepoznavali kot potencialno delinkventne. Kot opozarja Hebidge (1983), se je koncept mladine kot problema uveljavil v dveh vzporednih smereh, v prizadevanjih za izboljšanje življenjskih pogojev obubožanih mladih iz delavskih družin in v oblikah njihovega nadzora. Temu so služili vladno financirani programi izobraževanja, prevzgojne institucije ter administrativni sistemi, ki so zbirali obsežne podatke o življenju mladih. Od 19. stoletja naprej je raziskovanje mladih dodatno utrjevalo ta pogled, saj so raziskovalci vstopali v delavske četrti in jih opisovali z izrazjem »neznanih kontinentov«, »džungle« in »Afrike« (Hebidge, 1983, str. 72). V sodobnem kontekstu so na zakoreninjenost predstave **mladih kot problema** vplivali zlasti družbena gibanja in študentski ter delavski protesti, ki so utrdili dojemanje mladih kot grožnje političnemu redu. Mladi so s protikulturnimi praksami in alternativnimi političnimi agendami gradili generacijsko identiteto in uveljavljali nove vrednote, a so bili hkrati označeni kot pobudniki »moralne panike« in krivci za družbene probleme (Chisholm idr., 2011). Takšen diskurz, da so mladi problem družbe in samih sebe, po ugotovitvah Wyn in Whita (2014) ostaja prisoten tudi danes, saj se k njemu znova in znova vračajo tako mediji kot raziskovalci mladine.

Voditelji držav članic so na vrhu v **Haagu leta 1968** poudarili, da mora biti **Evropska skupnost tesneje povezana z mladimi** in da morajo vzpostaviti mehanizme za participacijo mladih pri grajenju Evropske skupnosti. Na tej podlagi je Komisija organizirala konferenco *Mladina in Evropska skupnost*, ki je bila neposredni odziv na študentske proteste. Kljub burnim razpravam na konferenci, na kateri so nekateri mladi izražali nasprotovanje kapitalističnemu ustroju Evropske skupnosti, ter kljub konfliktom med mladimi in mladinskimi organizacijami so nastali številni predlogi. Eden od njih je bil tudi vzpostavitev predstavniške institucije mladinskih organizacij. Komisija je tako leta 1973 predstavila predlog vzpostavitve *Mladinskega foruma evropskih skupnosti*, predhodnika današnjega Evropskega mladinskega foruma, s čimer se je glas mladih iz protestov institucionaliziral, Komisija in druge institucije pa so pridobile kanal, po katerem naj bi se glas mladih prevajal v politike Evropske skupnosti.

Prek protestov in političnih bojev so se mladi v tem obdobju **postavili kot pomembna politična sila**, hkrati pa so mladi oziroma mladinske organizacije pridobili svojo organizacijo (Pušnik in Banjac, 2022). V naslednjih letih se je vzpostavljalo sodelovanje

med forumom in institucijami Evropske skupnosti, predvsem z Evropsko komisijo, kar je pomenilo nadaljnji korak pri urejanju življenja mladih v Evropski skupnosti oziroma mladinskih politik. Hkrati so se začeli vzpostavljati programi mobilnosti za mlade: že omenjena Erasmus in Mladi za Evropo ter program Comett, vzpostavljen leta 1986 za namene sodelovanja univerz in podjetij. Leta 1998 je bila vzpostavljena Evropska prostovoljna služba (*European Voluntary Service – EVS*), prek katere so lahko mladi med 18. in 25. letom kot prostovoljci delali v drugih državah Evropske skupnosti in širše. Vse to so bili pomembni mejniki, ki so vodili do sodobnih mladinskih politik.

Sodobne mladinske politike v Evropski uniji

Slika 39: Naslovnica prve bele knjige o mladinskih politikah na ravni EU

European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2002). *A new impetus for European youth – European Commission White Paper*. Publications Office of the European Union. <https://tinyurl.com/4u3fwub3>

Prelomnica za mladinske politike je bila leta 2001 sprejeta Bela knjiga: nova spodbuda za evropsko mladino.

Toda za kaj je bilo to tako pomembno in zakaj se označuje to kot začetek mladinskih politik v EU? Odgovor tiči v tem, da EU nima neposrednih pristojnosti na področju mladinskih politik (tako kot tudi ne na primer na področjih izobraževanja, zaposlovanja in socialnih politik), saj so te v domeni držav članic. Vendar pa je bil z Lizbonsko strategijo in ciljem, da EU postane najkonkurenčnejše gospodarstvo na svetu, vpeljan mehanizem **odprte metode koordinacije** (OMK), ki omogoča sodelovanje tudi na področjih, za katera EU nima neposrednih pristojnosti.

Odporna metoda koordinacije predstavlja t. i. mehko ureditev (*soft law*), ki ne temelji na pravno zavezujočih predpisih, temveč na **prostovoljnem usklajevanju nacionalnih politik, izmenjavi dobrih praks in oblikovanju skupnih ciljev**. OMK poteka prek dogovora o skupnih ciljih in kazalnikih, priprave nacionalnih akcijskih načrtov ter rednega spremljanja napredka z medsebojnim ocenjevanjem. Ta pristop omogoča, da države ohranijo suverenost pri oblikovanju svojih politik, hkrati pa spodbuja učenje druga od druge in postopno približevanje skupnim evropskim standardom.

Bela knjiga je bila deloma **odgovor na demokratični primanjkljaj**, saj so mladi kljub pomenu, ki so ga pripisovali EU, tudi takrat izražali oddaljenost od institucij EU in njenih politik. V beli knjigi so bila izpostavljena štiri prednostna področja mladinskih politik: participacija, informiranje, prostovoljstvo in boljše poznavanje mladine. Predvsem **participacija je bila še posebej poudarjena** in hkrati vezana na demokracijo. Tako je izpostavljeno, »da ni demokracije brez participacije« oziroma »če so mladi izključeni, demokracija ne more delovati« (Evropska komisija, 2001, str. 23–24). Med konkretnimi ukrepi participacije mladih je Komisija predlagala vzpostavitev neposrednega dialoga z mladimi, njihovo vključevanje v različne pobude o prihodnosti Evrope ter izvedbo pilotnih projektov za spodbujanje participacije na lokalni, regionalni in nacionalni ravni.

Bela knjiga je sokonstituirala tudi specifično dožemanje **mladih**, in sicer kot skupine in posameznikov, **ki so podvrženi tveganjem**. Tako je med drugim opredeljeno, da bela knjiga črpa in temelji na študijah, osredotočenih na tvegana vedenja mladih, eden od njenih ciljev pa je bil tudi preprečevanje tveganj, s katerimi se soočajo mladi (Evropska komisija, 2001). Kot kažejo kritične študije mladine (Kelly, 2001; Wyn in White, 2014), se je na podlagi dožemanja mladih kot problema v 90. letih oblikovalo razumevanje mladih kot ranljive in ogrožene populacije, ki je podvržena tveganjem. Takšno dožemanje je vzpostavljalo **potrebo po njihovem spremljanju in nadzoru**, kar je vodilo v razvoj različnih strok in institucij, med drugim prevzgojnih domov, služb za pomoč mladim, institucij za reševanje mladinskih težav ter posebnih mladinskih poklicev in svetovalcev, namenjenih podpori v obdobju odrasčanja. Ključna razlika glede na prejšnja dožemanja mladih kot problema je, da **tveganju niso pripisani vsi mladi, temveč zgolj tisti, ki ne odrasčajo skladno z družbenimi pričakovanji**. Pri tem se brezposelnost, težave pri učenju, vedenjske motnje in drugi dejavniki, ki naj bi pomenili tveganja, **razumejo kot individualni problemi posameznika**, ne pa kot posledica širših družbenih, političnih ali ekonomskih ureditev. S tem se odgovornost za tveganja prenaša z institucij in strukture družbe na same mlade, kar utrjuje individualiziran pristop k reševanju mladinskih vprašanj in krepi logiko, da so vzroki težav predvsem v osebnih izbilih in neuspehih mladih, ne pa v neenakih pogojih in naravnosti sistema, v katerem odrasčajo.

Nadgradnjo bele knjige je predstavljala **Strategija EU za mlade: vlaganje v in opolnomočenje mladih** (Evropska komisija, 2009), ki je dala smernice devetletnega okvira mladinskih politik 2010–2018. Pomembno vlogo v pripravi strategije je imela gospodarska in finančna kriza, ki se je po letu 2008 odražala tudi v visoki brezposelnosti mladih in izpostavila prekarne oblike zaposlitve ter socialno izključenost mladih. Strategija je uvedla osem področij delovanja: izobraževanje in usposabljanje, zaposlovanje in podjetništvo, zdravje in dobro počutje, participacija, prostovoljstvo, socialna vključenost, mladi in svet ter ustvarjalnost in kultura. Poseben poudarek je bil namenjen tudi uporabi programov

EU, kot je *Mladi v akciji*, za spodbujanje mobilnosti, neformalnega učenja in razvijanja kompetenc, ki mladim omogočajo lažji prehod v odraslost. Zaradi političnega konteksta je bil velik poudarek na zaposlovanju in pridobivanju ustreznih veščin za zaposlitev, hkrati pa je **pomembno mesto še vedno ohranilo področje participacije**. V skladu z Lizbonsko pogodbo, ki je stopila v veljavo konec leta 2009 in v kateri se je Evropska unija prvič opredelila kot predstavniška demokracija, lahko tudi v strategiji na področju participacije vidimo **eksplicitno poudarjanje angažmaja v mehanizmih predstavniške demokracije**. Cilj področja participacije v strategiji je namreč bil »zagotoviti polno sodelovanje mladih v družbi z večjo vključenostjo v življenje lokalnih skupnosti in v predstavniško demokracijo, s podporo mladinskim organizacijam in različnim oblikam 'učenja za participacijo'« (Evropska komisija, 2009, str. 8). Na ta način se je **mlade neposredno usmerjalo v oblike participacije, ki ne ogrožajo sistema, in spodbujalo učenje o predstavniških mehanizmih**. Te trende in usmeritev smo prepoznavali že po študentskih protestih leta 1968.

Že v samem naslovu strategije *vlaganje v in opolnomočenje mladih* lahko prepoznamo specifično uokvirjanje in **dojemanje mladih kot vira**. Takšen pogled, ki se je razvil z vzponom individualizacije in logiko neoliberalnih politik, mladim pripisuje vlogo človeškega kapitala, torej **mladega posameznika kot sredstva, v katerega je treba vlagati**, da bo prinašalo koristi in donos družbi ter predvsem gospodarstvu. Takšno razumevanje mladih je jasno izraženo tudi v aktualni Strategiji EU za mlade 2019–2027 (Evropska komisija, 2018), ki jo bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju. V njej je poudarjeno, da si Evropa »ne more privoščiti zapravljenih talentov«, da morajo prispevati k pozitivnim spremembam v družbi ter da morajo biti mladinske politike usmerjene v to, da bodo mladi *sami* izkoristili ponujene priložnosti. Dojemanje mladih kot vira pa vedno implicira tudi, da so dojeti kot problem. **Mladi, ki v svojih izbirah niso »uspešni« in v skladu z družbenimi pričakovanji in ne prinašajo dodane vrednosti, kar je sodobni novorek, so namreč dojeti kot problem**. Odgovornost za morebitne neuspehe se prenaša na mlade posameznike, medtem ko so sistemski dejavniki, npr. neenake priložnosti in izhodišča, logika kapitalistične produkcije in drugih izključevalnih norm in institucij, prevladujoče neobravnavani in spregledani (Loncle idr., 2012). Takšen pristop se odraža tudi v usmeritvah izobraževanja, v katerih se poudarek premika k spodbujanju že uspešnih in nadarjenih mladih, medtem ko se oddaljuje od humanistične pedagogike, ki zagovarja izenačevanje priložnosti in krepitev solidarnosti. Namesto da bi izobraževanje razvijalo skrbstveno pedagogiko, torej sodelovanje in skrb drug za drugega, se vse bolj reducira na usposabljanje posameznikov za tekmovalno družbo.

Aktualen okvir mladinskih politik v EU pa predstavlja že omenjena **nova strategija EU za mlade 2019–2027**, ki temelji na treh ključnih stebrih: angažiranje, povezovanje in opolnomočenje mladih. **Angažiranje** je osredotočeno na spodbujanje participa-

cije mladih v demokratičnem življenju in vključevanje v procese odločanja. S tem je participacija tudi v aktualnih mladinskih politikah EU ena od ključnih usmeritev. Naslednji steb je **povezovanje**, ki se osredotoča na krepitev vezi med mladimi iz različnih držav in okolij prek mobilnosti, medkulturnega dialoga in solidarnostnih dejavnosti. Tretji steb, poimenovan **opolnomočenje**, pa naj bi predstavljal zagotavljanje ustreznih pogojev, znanj, kompetenc in priložnosti, ki mladim omogočajo osebni razvoj in dejavno soustvarjanje družbe. Mladi naj bi za demokratično delovanje pridobili potrebne veščine, ki naj bi bile tudi odgovor na številne negotovosti, npr. tehnološke spremembe, socialne izključnosti, populizme, lažne novice ter delovanje demokracij, kar kaže sodobno opredelitev mladih kot podvrženim tveganjem, kot tudi dojemanje mladih kot vira.

Kot del nove strategije so bili oblikovani tudi **evropski cilji mladih**, ki naj bi predstavljali vizijo mladih o prihodnosti EU, ter usmeritve za oblikovanje mladinskih ciljev na ravni EU in držav članic. Evropski cilji so nastali v okviru mehanizma Mladinskega dialoga, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju, pri čemer je bilo oblikovanih enajst ciljev, ki naj bi predstavljali ključna področja življenja mladih v EU, od izobraževanja, zaposlovanja in participacije do enakosti spolov, okoljske trajnosti in duševnega zdravja. Za **politično participacijo mladih** sta še posebej pomembna dva cilja, prvi – povezati EU z mladimi – in deveti – prostor in participacija za vse. V prvem cilju je poudarjeno, da je treba zagotoviti sodelovanje in dialog mladih v vseh fazah sprejemanja odločitev v EU in izboljšati obstoječe participativne mehanizme ter ustvariti nove. Deveti cilj pa poudarja, da je participacija mladih ključnega pomena za demokracijo in da morajo biti mladi vključeni v vse faze odločanja, od postavljanja prioritet do implementacije in vrednotenja učinkov politik, ki vplivajo na mlade (Evropska unija, b. d.).

Slika 40: Shema 11 evropskih ciljev mladih

Evropski parlament. (b. d.). *Evropski mladinski cilji*. <https://tinyurl.com/mr4dnn4t>

Kot smo videli tako v pregledu vzpostavljanja mladinskih politik v evropskih integracijskih procesih kot tudi v sodobnih mladinskih politikah EU, ima politična participacija tudi prek protestov ali bojov mladih pomembno mesto. V nadaljevanju si bomo pogledali nekatere najpomembnejše mehanizme, prek katerih lahko mladi sodelujejo pri oblikovanju politik v EU.

Mehanizmi politične participacije za mlade v Evropski uniji

Poleg že omenjenih možnosti udeležanja demokracije v EU in kanalov politične participacije, kot so volitve v Evropski parlament, peticije Evropskemu parlamentu, pobude evropskemu varuhu človekovih pravic ter sodelovanje v okviru evropske državljanske pobude, v kateri lahko sodelujejo tudi mladi, ki imajo volilno pravico v svoji državi, pa so na voljo še nekateri bolj ali manj formalizirani in institucionalizirani mehanizmi za mlade. Na kratko bomo predstavili tri: Mladinski dialog, dialoge o mladinskih politikah in družbena gibanja, v katerih so mladi v EU pomembni akterji.

Mladinski dialog

Mladinski dialog, ki je bil do leta 2018 poimenovan Strukturirani dialog, je eden bolj izpostavljenih mehanizmov politične participacije mladih v EU, ki je **namenjen vključevanju mladih in mladinskih organizacij v oblikovanje evropskih mladinskih politik**. Evropska komisija ga je uvedla leta 2010 tudi kot odgovor na demokratični primanjkljaj in prepoznavanje, da se mladi vse bolj umikajo iz institucionaliziranih in formaliziranih oblik politične participacije. Cilj mehanizma je približati EU mladim, povečati njihovo zaupanje v evropske institucije ter **zagotoviti, da se njihove potrebe, predlogi in mnenja odražajo v politikah**.

Mladinski dialog **poteka v 18-mesečnih ciklih**, ki jih določa t. i. trio – predsedstvo treh držav članic, v sodelovanju z Evropsko komisijo, nacionalnimi agencijami ter mladinskimi organizacijami. **Vsak cikel ima osrednjo temo**, ki jo potrdi Svet ministrov za mladino. Mladinski dialog

v vsakem ciklu poteka v treh fazah. V prvi fazi se med vsemi deležniki oblikuje skupno razumevanje izbrane tematike, kar se zaključi na prvi evropski mladinski konferenci. Druga faza zajema izvajanje dialogov in posvetovanj v državah članicah, v katerih mladi skupaj z odločevalci oblikujejo predloge in rešitve. V tretji fazi se ti predlogi nadgradijo in uskladijo na tretji evrop-

Slika 41: Evropska mladinska konferenca v Lublinu (Poljska) leta 2025, na kateri so mladi oziroma predstavniki mladinskih organizacij in politični predstavniki razpravljali o vključevanju mladih v procese odločanja na ravni EU

Evropski mladinski portal. (19. 3. 2025). Ključni poudarki z Evropske mladinske konference v Lublinu. <https://tinyurl.com/3778em69>

ski mladinski konferenci, rezultat pa so priporočila, ki jih Svet EU sprejme v obliki resolucije ter jih vključi v usmeritve za nadaljnji razvoj mladinskih politik. Od svoje uvedbe je Mladinski dialog potekal v enajstih ciklih, pri čemer je vsak prinesel nabor priporočil in političnih usmeritev, ki so vplivale na razvoj evropskih mladinskih politik. Med pomembnejšimi je zagotovo oblikovanje že omenjenih evropskih ciljev mladih, ki so bili izoblikovani v okviru šestega cikla. Hkrati pa so bile obravnavane tudi teme, kot so zaposlovanje mladih, participacija mladih v demokratičnem življenju Evrope, socialna vključenost mladih ter trajnostna zelena Evropa, ki so rezultirale tudi v resolucije Sveta EU in na ta način predstavljajo podlago oblikovanja mladinskih politik (Evropska unija, 2025a).

Čeprav je namen mladinskega dialoga vključevati vse mlade, tudi tiste z manj priložnostmi in tiste, ki niso aktivni v mladinskih organizacijah, pa kritiki opozarjajo, da v praksi večinoma predstavlja kanal participacije organizirane mladine. To se odraža tudi v njegovi strukturi, v kateri ima Evropski mladinski forum pomembno koordinacijsko vlogo, nacionalne delovne skupine pa običajno vodijo nacionalni mladinski sveti in druge formalne organizacije (Pušnik in Banjac, 2022). Ena od kritik mladinskega dialoga pa je tudi v tem, da so učinki dialogov pogosto omejeni, saj priporočila, ki se oblikujejo v okviru dialogov, niso zavezujoča ali jih Komisija in države članice ne vključijo v svoje nacionalne politike, kar je v skladu z mejami participacije, ki smo jih že obravnavali v priročniku.

Dialogi o mladinskih politikah

Dialogi o mladinskih politikah (*Youth Policy Dialogues*) so relativno nov mehanizem politične participacije mladih v EU, ki ga je Evropska komisija vpeljala z namenom **okrepitve neposredne povezave med mladimi in najvišjimi odločevalci EU**. Prvič so bili izvedeni v času Evropskega leta mladih 2022, osrednjo vlogo pa so dobili v začetnih stotih dneh mandata nove Evropske komisije pod vodstvom Ursule von der Leyen, ki je v svojih političnih usmeritvah 2024–2029 napovedala, da bo vsak komisar v tem času izvedel svoj letni dialog z mladimi. Ti dialogi so zasnovani kot prostor za odprto razpravo, izmenjavo mnenj in soustvarjanje politik, pri čemer mladi dobijo priložnost neposredno izraziti svoja stališča, izkušnje in predloge glede ključnih evropskih izzivov.

Dialogi potekajo med posameznimi komisarji in skupinami 12–15 mladih udeležencev iz različnih držav članic, ki se v Bruslju srečajo **na tematskih posvetih**. Vsak komisar izbere teme, ki so povezane z njegovim resorjem, kar zagotavlja širok nabor razprav – od varnosti, gospodarstva in trajnosti do digitalne preobrazbe, enakosti spolov, kulturnega sodelovanja in socialnih izzivov. Eden od pomembnih vidikov tega mehanizma je vključevanje rezultatov dialogov v platformo *Citizens' Engagement Platform*, ki omogoča nadaljnjo spletno razpravo v vseh 24 uradnih jezikih EU. S tem se zagotavljata večja dostopnost in vključujoča narava

procesa. Čeprav so dialogi še v začetni fazi razvoja, naj bi pomenili premik od posvetovanja k vključevanju mladih v soustvarjanje politik na najvišji ravni EU. Kritiki opozarjajo, da je izziv predvsem v zagotavljanju, da predlogi, izrečeni v teh dialogih, ne ostanejo le na ravni priporočil, temveč se dosledno prenesejo v konkretne politične ukrepe in dolgoročne strategije, kar bi lahko okrepilo njihovo legitimnost in zaupanje mladih v evropske institucije.

Družbena gibanja in mladi v EU

Slika 42: Drugi podnebni štrajk 27. septembra 2019 v Ljubljani, ki ga je soorganiziralo gibanje Mladi za podnebno pravičnost, ki ga vodijo mladi Mladi za podnebno pravičnost. (27. 4. 2023). [Fotografija]. Facebook. <https://tinyurl.com/bwktscfu>

Družbena gibanja smo že obravnavali in hkrati poudarili, da pomembno vplivajo na obravnavo relevantnih problematik in oblikovanje politik EU. Hkrati pa so mladi pomembni akterji v družbenih gibanjih. Kot ugotavlja Sarah Pickard (2019), **družbena gibanja, ki jih vodijo mladi** (*youth-led social movements*), predstavljajo specifično obliko politične participacije, ki **izziva elitne oblike vključevanja v politiko in hkrati kaže drugačno sliko od pogosto prevladujoče**

percepcije mladih kot egoističnih in apatičnih. Drugi raziskovalci pa opozarjajo, da smo v 21. stoletju priča odmiku od družbenih gibanj in vzniku raznolikih protestov, v katerih imajo pomembno vlogo mladi in katerih temeljna lastnost je, da so velikokrat spontane oziroma *ad hoc* odziv na zaznane krivice in probleme. Poleg tega takšni protesti nimajo jasno določenih vodij, temeljijo na horizontalnem organiziranju in delovanju ter spodbujajo in udeležajo demokracijo v svojem delovanju (Vromen, 2019). Hkrati pa smo priča tudi t. i. »politiki naredi si sam« (*Do-it-yourself politics*), ki označuje oblike politične participacije mladih onkraj tradicionalnih političnih institucij ter zajema raznolika ustvarjalna udejstvovanja, v katerih mladi sami prevzamejo pobudo za družbene in politične spremembe, namesto da bi čakali na odziv države ali političnih strank. To lahko vključuje spremembo življenjskega sloga (npr. etični potrošniški izbori, veganstvo, zero-waste), lokalne iniciative (npr. skupnostni vrtovi, solidarnostne mreže) ali digitalni aktivizem (npr. kampanje na družbenih omrežjih).

VEU lahko prepoznavamo vrsto lokalnih, nacionalnih in transnacionalnih gibanj, ki se odzivajo na konkretne družbene problematike. Kljub temu da je težko prepoznavati neposredni vpliv družbenih gibanj na oblikovanje politik, saj se zahteve gibanj na poti do zakonskih okvirov pogosto preoblikujejo, pa sta med bolj vplivnimi zagotovo že omenjeni

gibanji Petki za prihodnost in #MeToo. **Petki za prihodnost** niso sprožili zgolj široke javne razprave o podnebni krizi, temveč naj bi imeli vpliv tudi na zasnovo Evropskega zelenega dogovora, predvsem v smeri prepoznane potrebe po vključevanju državljanov oz. demokratizaciji sprejemanja okoljskih politik na ravni EU (Parks, 2025), gibanje **#MeToo** pa je tudi v Evropi odprlo vprašanja sistemskega spolnega nadlegovanja in nasilja ter s transnacionalno mobilizacijo prispevalo k pripravi zakonodajnih pobud. Med drugim je Evropski parlament (2018) sprejel resolucijo o boju proti spolnemu nadlegovanju in zlorabam v EU, v kateri se je neposredno referiral na gibanje #MeToo. Gibanje je spodbudilo tudi nove zakonodajne pobude, kot je predlog Direktive o boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini (Evropski parlament in Svet EU, 2024).

Zanimiv primer razmerja do institucij EU predstavlja gibanje **Upor proti izumrtju**, ki se je vzpostavilo leta 2018 v Združenem kraljestvu z objavo *Deklaracije o upor*, ki ga je gibanje naslovlilo na britansko vlado in zahtevalo tri ključne stvari: 1) razglasitev podnebne krize in izrednih razmer, 2) zmanjšanje toplogrednih plinov in ustavitve krčenja biodiverzitete ter 3) vzpostavitev državljanske skupščine za podnebno in ekološko pravičnost, ki bo sodelovala pri oblikovanju politik. Upor proti izumrtju ima tudi svojo mladinsko vejo gibanja, ki je močna v številnih evropskih mestih, kjer z zasedbami javnih prostorov, blokadami prometnih žil in kreativnimi protestnimi akcijami mladi opozarjajo na nujnost radikalnih sprememb pri spopadanju s podnebno krizo. Zanimiv je njihov odnos do institucij EU, saj se gibanje nanje ne referira in jih zelo redko

omenja. **Zanje EU in njene institucije nimajo ambicij za reševanje okoljske krize, hkrati pa so po njihovem mnenju pod močnim vplivom lobijev fosilnih goriv.** Zavzemajo se za izgradnjo Evrope od spodaj, ki bi morala zaradi svoje zgodovinske vloge kolonizatorke pokazati solidarnost tudi zunaj svojih meja (della Porta idr., 2024).

Slika 43: Protest gibanja Upor proti izumrtju, ki s kreativnimi akcijami in množičnimi zborovanji opozarja na podnebno krizo

Mercer, A. (2020). *Brisbane Extinction Rebellion* – 11. julij 2020 [fotografija]. V Wikimedia Commons. <https://tinyurl.com/msjhjwnp>

Lahko rečemo, da progresivna mladinska gibanja v EU delujejo na dveh ravneh: po eni strani so prostori udejanjanja demokracije, v katerih se preizkušajo nove oblike družbenih odnosov in demokratičnih praks, po drugi strani pa s svojimi zahtevami in pritiskom odpirajo prostor za politične spremembe na ravni EU. Gre torej za specifičen kanal participacije od spodaj navzgor, ki dopolnjuje institucionalne oblike dialoga mladih z EU in omogoča, da so glasovi mladih del evropskega političnega procesa.

Didaktični primer

Mladi kot nosilci moči družbenih sprememb

Uvod

Moč je ena temeljnih kategorij v razumevanju družbenega delovanja. Ob zavedanju, da ni enotne definicije moči, jo lahko v zelo širokem smislu pojmuje tudi kot **zmožnost vplivanja in spreminjanja okolja** (Duffy idr., 2020). Razumevanje moči predstavlja za mlade številne priložnosti, da razvijajo zavedanje o raznolikih oblikah družbenopolitične participacije in angažmaja, možnostih njihovega udejanjanja, pa tudi omejitev. S temi uvidi imajo boljše izhodišče, da prek individualne iniciative, predvsem pa s skupnim, kolektivnim ukrepanjem in/ali politično angažiranostjo vplivajo in prispevajo k pravičnejšemu družbenemu okolju in bolj trajnostnim spremembam v družbi (Bianchi idr., 2023). **Posameznikova iniciativa** je pogosto začetek spremembe, toda širše učinke ima posameznik običajno takrat, ko se poveže z drugimi. Takrat moč posameznika preraste v **kolektivno ukrepanje**, ki ima večji potencial za doseganje dejanskih sprememb. **Politična angažiranost** mladih se ne izraža zgolj na volitvah, temveč predvsem skozi druge oblike **aktivnega državljanstva**. Ključno pa je, da mladi izkusijo, da njihova dejanja štejejo – da lahko njihove pobude dosežejo odziv tako na ravni šole kot občine ali celo širše, na ravni Evropske unije in sveta.

S tem ko mladi razvijajo zavest o svoji moči, ko vstopajo v dialog in gradijo izkušnje sodelovanja, oblikujejo temelje za demokratično državljanstvo. Obenem pa spoznavajo, da sicer obstajajo strukturne oziroma sistemske omejitve, vendar hkrati tudi, da so spremembe možne in da je njihova vloga pri tem nepogrešljiva.

Cilji

Učenci:

- razumejo pojem moči kot zmožnost vplivati in spreminjati svoje okolje;
- razumejo pomen skrbstva kot temelja za dialog, sodelovanje in vključevanje drugih ter razvijajo spoštovanje do drugega in veščine poslušanja;
- razvijajo pozitiven odnos do politike kot urejanja skupnih zadev;¹⁰
- krepijo občutek, da so njihova dejanja pomembna in da lahko vplivajo na družbene spremembe;
- predlagajo ideje, načrtujejo in izvedejo angažirano družbenopolitično dejanje.

Trajanje

Dve šolski uri (in dodaten čas za dejavnost v *akcijo*)

¹⁰ Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Domovinska in državljanska kultura in etika. (2025). Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Potrebsčine

- Besedila o mladih, ki so s svojimi dejanji pozitivno prispevali k družbenim spremembam¹¹

Priprave

Stoli za učence in učitelja v krogu (1 ura)

Priprava prostora za učenje v skupinah (2 uri in čas za dejavnost v *akcijo*)

Potek izvedbe

Prva dejavnost – ogrevalna: Razumevanje moči (20 min)

Dejavnost je namenjena ozaveščanju in razumevanju pojma **moči kot zmožnosti, da vplivamo in spreminjamo naše okolje**. Zmožnost zajema znanje, veščine in vire, ki jih imamo na voljo, da lahko ukrepamo; vplivanje pomeni vpliv in učinek – kaj želimo, da se zgodi; okolje pa vključuje prostor oziroma kraj, kjer je moč aktivna (Duffy idr., 2020).

Opomnik za učitelja:¹² Dejavnost vključuje razmislek o moči na ravni posameznikov in skupin in je razumljena kot nekaj, kar posedujemo in lahko uporabimo za svoje delovanje z namenom vzpostavljanja pravičnejšega družbenega okolja. Obstaja pa še pomemben, pogosto za korenitejše spremembe omejujoč vidik moči, ki se nanaša na družbene strukture. Ena od klasifikacij deli tipe moči na: legitimno moč, ki izhaja iz položaja in vključuje vodenje in/ali odgovornost; moč, ki izhaja iz zmožnosti dajanja nečesa vrednega (npr. denar, pohvale, ocene); strokovno moč, ki temelji na visoki ravni znanja, izkušenj in strokovnosti; moč, ki jo odraža karizma osebe; moč, ki izhaja iz dostopa do virov, npr. do vplivnih ljudi in struktur; moč, ki temelji na informacijah, ki jih drugi nimajo; moč dialoga, ki izhaja iz prepričevanja in vplivanja z besedami; moč skupine, kadar vse združuje skupna odločitev ali načrt ukrepanja; moč, ki izhaja iz možnosti uporabe kazni ali grožnje s kaznijo, s čimer se koga prepriča, naj ravna na določen način; in ne nazadnje na moralno moč, ki temelji na etičnem vedenju in vrednotah (Duffy idr., 2020).

Koraki

- Učenci in učitelj sedijo v krogu.
- Učitelj postavi vprašanje: **Kdo ima po vašem mnenju moč?** (Če je potrebno, lahko učence usmeri: moč se lahko nanaša tako na osebe, skupine, institucije, korporacije).
- Sledi pogovor. Učenci navajajo primere in utemeljujejo.
- Učitelj nato postavi drugo vprašanje: **Od kod prihaja ta moč?**
- Sledi pogovor. Učenci navajajo primere in utemeljujejo.
- Učitelj nato prikaže/projicira definicijo moči:

Moč je zmožnost, da vplivamo in spreminjamo naše okolje.

(Duffy idr., 2020)

¹¹ Npr. ob podpori leposlovja za mladino in virov, kot je dejavnost veliki ljudje za boljši jutri (<https://sola.amnesty.si/media/uploads/files/veliki%20ljudje.pdf>). Učinkoviteje je, da se zgodbe nanašajo na učenčovo šolsko ali lokalno okolje. Tudi v tem primeru naj bodo zgodbe zapisane ali pa uporabimo medijske novice/članke.

¹² Dejavnost je prilagojena po Duffy idr., 2020. Učenci bodo navajali različne vrste moči, predvsem tiste, ki so jim blizu, druge pa, da bo slika celostna, ob primerih ponazori učitelj.

- Z učenci izbere primer osebe, ki so jo učenci v pogovoru izpostavili. Z učenci se pogovori o delih definicije:
 - Kdo od mladih ima po vašem mnenju moč?
 - Katere znanje in veščine oseba izkazuje? Katere vrline in vrednote so jo vodile k dejanjem? Koga je oseba nagovorila, vključila, povezala?
 - Za kaj je uporabila moč?
 - Kako so dejanja vplivala na okolje? Kaj so dejanja spremenila?

Druga dejavnost: Zgodbe o mladih, ki spreminjajo svet (40 min)

Namen dejavnosti je dvojen: na eni strani učenci prepoznavajo, da spremembe lahko pridejo od mladih in da je moč lahko osebna iniciativa, ki jo pogosto poganjajo vrline, kot so npr. pogum, pravičnost in solidarnost, hkrati pa so povezane z družbeno-ekonomskimi konteksti (npr. tudi s socialno-ekonomskim položajem). Drugi poudarek v dejavnosti pa je gradnja razumevanja, da ne gre zgolj za znanje, spretnosti in/ali pogum, temveč tudi in predvsem za skrb – skrb do drugega. To razumevanje se pri učencih gradi prek skupnega branja in refleksije.

Dejavnost prepleta pojmovanje skrbi, ki jo je v filozofijo za otroke uvedel Matthew Lipman. Po njegovem mnenju je skrbni mislec razumevajoča (in ne le razuma) oseba in je kot tak občutljiv za druge ljudi in njihove poglede (perspektive). To v prvi vrsti pomeni, da zna predvsem in tudi dobro poslušati (Hymer in Sutcliffe, 2017, str. 89). Temelji torej na skrbstvu, ki gradi zavedanje, »da je skrb temelj odnosov in da smo vsi potrebni in deležni skrbi«, s čimer presega »individualno empatijo in kolektivno prepoznavo sistemskih procesov, ki vplivajo na življenja učencev« (Banjac 2025, str. 89). V tej smeri »je treba vzpostaviti redne prakse kolektivnega razmišljanja, ki omogočajo prepoznavanje medsebojnih povezav med osebnimi izkušnjami in širšimi družbenimi razmerami« (Banjac, 2025, str. 89).

Koraki

- Učenci in učitelj sedijo v krogu.
- Učitelj napove namen dejavnosti:
 - Številni mladi dokazujejo, da lahko s svojimi dejanji sprožijo velike spremembe. Skupaj bomo prebrali zgodbo/e, ki govorijo o takih primerih.
 - Zgodbo bomo brali tako, da bo vsak prebral del besedila. Ko prvi prebere del besedila, poda besedilo v branje sošolcu, ki sedi ob njem, ta nato naslednjemu. Branje poteka tako dolgo, da pridemo na vrsto vsi učenci in učitelj.¹³
 - Namen takšnega načina branja je tudi **skrb do drugega**, ki vključuje poslušanje, strpnost in solidarnost.
- Po branju učitelj ob podpori vprašanj vodi **pogovor**.

¹³ Skupno skrbnostno branje: branje besedila je možno na dva načina: vsak učenec ima svoj izvod zgodbe ali pa v krogu kroži en izvod, pri čemer si ga morajo učenci predajati drug drugemu. Slednja dejavnost je zahtevnejša in vključuje več skrbi do drugega, saj mora predhodnik pokazati, kje je ostal in kje nadaljuje drugi, hkrati pa tak način branja zahteva večjo osredotočenost poslušanja. Če je zgodb več, je možna tudi kombinacija obeh pristopov.

Primeri vprašanj:

- **MOČ:** Kako je mlada oseba v zgodbi pokazala, da ima moč? Katere vire moči (npr. znanje, vpliv, denar, karizma, dialog) je uporabila? Kako se je ta moč pokazala v spremembah, ki so se zgodile?
- **VRLINE IN VREDNOTE:** Katere vrline so jo vodile k dejanjem? Katere vrednote (npr. pravičnost, enakost, skrb za okolje, solidarnost) je želela uresničiti?
- **INDIVIDUALNA INICIATIVA:** Kako je delovanje osebe povezano z okoljem, iz katerega izhaja? Kaj je naredila sama, na lastno pobudo, da se je nekaj začelo premikati? Kako bi bilo, če ne bi napravila tega prvega koraka?
- **KOLEKTIVNO UKREPANJE:** Kako je uspela navdušiti, vključiti ali povezati druge ljudi? Zakaj je pomembno, da pri spremembah sodeluje skupina in ne le posameznik? Kaj so drugi pridobili, ko so se povezali v skupno akcijo?
- **POLITIČNA ANGAŽIRANOST:** Kako bi ocenili, da je bilo njeno delovanje povezano s politiko (npr. urejanje skupnih zadev, vplivanje na odločevalce, ozaveščanje javnosti)? Kako se lahko mladi politično angažirajo, če še nimajo volilne pravice? Če bi bili vi na njenem mestu – kaj bi storili drugače ali dodatno?
- **POVEZAVA Z UČENCI:** Vidite podobne priložnosti za spremembe tudi v naši šoli ali kraju? Ste se že kdaj lotili česa podobnega? Katere svoje vrline in vrednote bi lahko uporabili za kaj podobnega? Bi se načrta za spremembe lotili kot posamezniki ali kot skupina? Zakaj?

Tretja dejavnost: Refleksija: razred kot skrbstvena skupnost¹⁴

(15–30 min)

Vprašanja se lahko se uporabijo za pogovor v krogu ali pa jih učenci izpolnijo kot pisno refleksijo.

O sebi kot bralcu in poslušalcu	Kako sem se počutil/a, ko sem moral/a brati na glas pred drugimi? Sem bil/a pozoren/na, ko so brali sošolci? Kaj mi je bilo pri tem lahko, kaj težje? Kaj sem spoznal/a o sebi kot poslušalcu?
O sošolcih in skupini	Kako sem se počutil/a, da so me drugi poslušali? kateri trenutek v razpravi me je najbolj presenetil ali navdihnil? Česa sem se naučil/a od sošolcev, na kar sam/a ne bi pomislil/a?
O zgodbi in skrbnosti	Na kaj v zgodbi sem bil/a še posebej pozoren/na? Zakaj? Kako se je lik v zgodbi izkazal za skrbno osebo? Kaj pomeni skrb do drugega v praksi?

¹⁴ Gl. Razred kot skrbstvena skupnost (v Banjac, 2025).

O vrednotah in vrlinah	Katere vrline osebe v zgodbi so me navdihnile? Ali sem ob branju prepoznal/a tudi svoje vrline/vrednote? Katere? Kako lahko tudi jaz pokažem skrbnost v šoli, doma ali v skupnosti?
O izkušnji skupnega branja	Kako je skupno branje drugačno od tega, ko berem sam/a? Kaj mi je pomenilo, da smo gradili pomen zgodbe skupaj? Bi želel/a, da bi ta pristop uporabili tudi pri drugih besedilih? Utemelji.
O politični ozaveščenosti in praksi	Kaj pomeni, da je naš razred »majhna skupnost«? Katere »skupne zadeve« moramo urejati skupaj (npr. odločanje o razrednih pravilih, reševanje konfliktov)? Kako lahko pokažemo, da smo odgovorni ne le zase, ampak tudi za skupnost – v razredu, šoli, kraju?

Četrta dejavnost: V akcijo – Moja skupnost – moj glas

Mladi – kljub temu da še nimajo volilne pravice, s katero bi participirali v konvencionalnih oblikah politične participacije – imajo številne priložnosti, da ozaveščajo lastni pomen družbenopolitičnega delovanja preko številnih dejavnosti, ki jih predlagajo, načrtujejo in izvedejo ter reflektirajo njihov učinek. Npr. lahko participirajo v okviru otroškega parlamenta in mladinskih organizacij, delujejo v civilnodružbenih organizacijah in gibanjih, ki jih vodijo mladi, se udeležijo demonstracij in protestov, vlagajo peticije in pobude, se udeležujejo javnih razprav, vodijo dialog z odločevalci, lahko sodelujejo v evropskih projektih za mlade, organizirajo akcije in kampanje s plakati in video posnetki, prirejajo razprave, uporabijo umetnost kot politični izraz – vse to so oblike političnega izražanja in delovanja. Prek tako raznolikih dejavnosti učenci razvijajo pozitiven odnos do politike kot urejanja skupnih zadev.

Koraki

- Učenci v manjših skupinah izberejo področje iz Evropske listine o sodelovanju mladih (Svet Evrope, 2003) (npr. trajnostni razvoj, zdravje, šport, enakost spolov).
- Skupina predstavi, kako to področje ureja Evropska unija.
- Nato razišče, kakšne izzive in priložnosti vidi v svoji lokalni skupnosti (npr. pomanjkanje športnih igrišč, premalo možnosti za mlade na podeželju).
- Oblikuje predlog za izboljšavo (npr. pogovor z občino, predlog nove dejavnosti za mlade).

- V skupinah učenci oblikujejo **konkretni akcijski načrt** za enega izmed svojih predlogov. Vsaka skupina pripravi načrt v obsegu ene strani in ki ga predstavi.

Koraki

1. Določijo cilj (kaj želimo spremeniti).
2. Razdelijo naloge (kdo bo kaj naredil).
3. Predvidijo potrebne vire (čas, prostor, soglasja, sredstva).
4. Napišejo, kako bi merili uspeh (npr. udeležba, sprememba v skupnosti).

Učitelj lahko predlaga, da se enega izmed načrtov izvedejo v okviru šole, lokalne skupnosti ali »dneva za spremembe« (povezava s Slovensko filantropijo).

Viri

- Banjac, M. (2024). Early post-war European integration and youth policies: Exploration of the European youth campaign and youth initiatives in the Common Assembly of the Coal and Steel Community. *Journal of Comparative Politics*, 17(1), 32–50.
- Banjac, M. (2025). *Kritična skrbstvena pedagogika*. Zavod RS za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/Kriticna_skrbstvena_pedagogika.pdf
- Bianchi, G., Pisiotis, U., in Cabrera, M. (2023). *GreenComp evropski okvir kompetenc za trajnostnost: Poročilo skupnega raziskovalnega središča v okviru znanosti za politiko: prevod*. Zavod RS za šolstvo. <https://www.zrss.si/pdf/greencomp.pdf>
- Chisholm, L., Kovacheva, S., in Merico, M. (2011). *European youth studies: Integrating research, policy and practice*. EYS Consortium.
- della Porta, D., Parks, L. R., in Portos, M. (2024). Social movements and Europeanisation: Framing 'responsibility' and 'responsiveness' in times of multiple crises. *Journal of European Public Policy*, 31(4), 1100–1125.
- Duffy, V., Gilmartin, L., Janssens, E., in O'Brien, D. (2020). *Building Back Better: Youth, Power and Planet*. National Youth Council of Ireland (NYCI).
- Evropska komisija. (2001). *European Commission White paper: A new impetus for European youth* (No. COM(2001) 681 final).
- Evropska komisija. (2009). *An EU Strategy for Youth—Investing and Empowering A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities* (COM(2009) 200 final). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>
- Evropska komisija. (2018). *Engaging, connecting and empowering young people: A new EU Youth Strategy* (COM(2018) 269 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0269>
- Evropska komisija. (2024). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European Year of Youth 2022* (COM(2024) 1 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52024DC0001>
- Evropska unija. (2025a). *A look back at EU Youth Dialogue consultations* | European Youth Portal. https://youth.europa.eu/get-involved/eu-youth-dialogue/look-back-eu-youth-dialogue-consultations_en
- Evropska unija. (2025b). *European Youth Portal*. https://youth.europa.eu/home_en
- Evropska unija. (b. d.). *Strategija EU za mlade*. https://youth.europa.eu/strategy_sl
- Evropski parlament in Svet EU. (14. maj 2024). *Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. maja 2024 o boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini*. Uradni list Evropske unije. <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/slv>
- Evropski parlament. (2018). *European Parliament resolution of 26 October 2017 on combating sexual harassment and abuse in the EU (2017/2897(RSP))*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?uri=oj:JOC_2018_346_R_0026

- Harribey, L. E. (2011). A glimpse into European youth policy from the end of the 60s till the end of the 90s. V *European Youth Forum* (ur.), *Anthology: Raw materials for a history of the European Youth Forum* (str. 114–122). European Youth Forum.
- Hebdige, D. (1983). Posing... Threats, Striking... Poses: Youth, Surveillance, and Display. *SubStance*, 12(1), 68–88.
- Hymer, B., in Sutcliffe, R. (2017). *Filozofija za otroke—Zelo kratek uvod*. Krtina. <http://filozofijazaotroke.ff.um.si/wp-content/uploads/2022/07/Filozofija-za-otroke.pdf>
- Kelly, P. (2001). Youth at risk: Processes of individualisation and responsibilisation in the risk society. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 22(1), 23–33.
- Loncle, P., Cuconato, M., Muniglia, V., in Walther, A. (2012). *Youth participation in Europe: Beyond discourses, practices and realities*. The Policy Press.
- Parks, L. (2025). How the climate movement shaped the EU: Protest cycles and democratic spaces in the European green deal. *Journal of European Integration*, 47(2), 299–318.
- Pušnik, T., in Banjac, M. (2022). Dialogue with youth 'is not a dialogue among "elites"': Problematization of dialogue with unorganized youth in the EU. *Journal of Youth Studies*. <https://doi.org/10.1080/13676261.2022.2080537>
- Svet Evrope. (1968). *Present crisis of the European society: Parliamentary assembly debate on 24 September 1968*. Recommendation 531 (1968).
- Svet Evrope. (2003). *Revidirana Evropska listina o vključevanju mladih v lokalno in regionalno življenje*. http://www.sveteurope.si/res/dokument/downloadcaa9.doc?id=/res/dokument/10400-_1.doc&url=/res/dokument/10400-_1.doc&title=revidirana_evropska_listina_o_vkljucevan.doc
- Šipuš, K., Banjac, M., Gartner, S., Kokol, D., Košir, S., Panič, N., in Vačun, M. (2025). *Učni načrt: Domovinska in državljanska kultura in etika*. Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje in Zavod RS za šolstvo. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Ucni-nacrti/2025/UN_OS/Ucni_nacrt_domovinska_in_drzavljska_kultura_in_etika_2025.pdf
- Wallace, C., in Kovacheva, S. (1998). *Youth in society: The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Macmillan.
- Wyn, J., in White, R. (2014). *Rethinking youth*. Allen & Unwin.

Sofinancira
Evropska unija

